AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • 150.000 .TL.(KDV DAHİL) ISSN 1300-4158

İNSANCIL

- Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik
- Usun, Bilimin ve Aydınlanmanın Yeniden Sorgulanması Üstüne
- Kimliğin Kişiliği
- Ateş Hırsızları
- Kuantum Fiziği: Felsefe ve Düşüncede Devrim
- Geçmişin ve Ölümün Şairi: Ziya Osman Saba

YIL: 7
SAYI: 74
ARALIK '96

BARIŞ İÇİN BİR İMZA VERİN

BARIŞ İÇİN BİR MİLYON imza GİRİŞİMİ

İÇİNDEKİLER

BETÜL ÇOTUKSÖKEN Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik — 1
9 — Usun, Bilimin ve Aydınlanma'nın Yeniden Sorgulanması Üzerine **ÖMER NACİ SOYKAN**
SÜREYYYA EVREN Kimliğin Kişiliği (?) — 12
13 — Biz ve Onlar (Şiir) **SUNA ARAS**
SİBEL ÖZBUDUN Ateş Hırsızları — 14
18 — Aşk (Şiir) **OSMAN BOZKURT**
MUSTAFA TOPAL Kuantum Fiziği: Felsefe ve Düşüncede Devrim — 19
26 — "YDD", İnsan(lık), Umut ve Başkaldırı **TEMEL DEMİRER**
AFŞAR TİMUÇİN Geçmişin ve Ölümün Şairi: Ziya Osman SABA — 34
37 — Televizyonda Opera **ÖZCAN ÖZMAN**
LEYLA ŞAHİN Taçyaprağı (Şiir) — 39
40 — Ülkemizde Düşünce Özgürlüğü **YILMAZ ELMAS**
BÜLENT HABORA Palmiyealtı Sohbetleri — 44
45 — O Benim (Şiir) **AYHAN ERGÜN**
HÜSEYİN İLBEY Şeytana Şükür — 46
47 — Umut Söyleşileri **AYDIN ÖZTÜRK**
KEMAL BEKİR Bir Ana — 55
58 — Şiirler **BETÜL KABA**
CENGİZ GÜNDOĞDU Yıldız Güncesi — 59

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez. Yazıların A4 kağıdın tek yüzüne çift aralıkla yazılması reca olunur

Sahibi ve Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN TAŞ
Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU
Bilgiişlem Sorumlusu
CELAL ERGÜN

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE
Ofset Hazırlık
AJANS D
Tel: (0212) 528 64 64

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
İBRAHİM KARAKAŞ
Baskı
Ilıcak Matbaası Tel: (0212) 880 40 75
Dağıtım
Bir-Yay

Adres : Mollafenari Sok. Nadir Han. No 40-42 Kat 5 Cağaloğlu/İSTANBUL Tel: 511 79 94 - 513 93 99
Antakya Temsilciliği Müslüm Kabadayı. Silahlı Kuvvetler Cad. No 3 Antakya. Tel: (0326) 214 53 31 - 215 53 02
Adana Temsilciliği Hasan Hüseyin Gündüzalp, Muhittin Çoban. Reşatbey Mh. Adliye Arkası. 3. Sk. No 20/A Adana
Çanakkale Temsilciliği Songül Baştürk. Cevdet Paşa Mh. Kayserili Ahmet Paşa Cd. 22/17 Çanakkale
Konya Temsilciliği Kazım Oğuz. Sahaf Oğuz Rampalı Çarşı No 37 Tel: (0332) 353 01 61

İlan Koşulları:
Arka Kapak (Renkli) 35 milyon TL. Arka kapak (iç) 25 milyon TL. İç sayfalar 15 milyon TL.
Kutu ilan (5x5) cm. 3 milyon TL.

Abone olmak için PTT'den 666 043 no'lu posta çeki veya Tütünbank-Bayrampaşa İstanbul 6002323-6 ve T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul 1137-38678 Berrin TAŞ adına 1.500.000TL yatırmanız yeterlidir. Avrupa 125 Mark T.İş Bankası 9.Kısım Ataköy İstanbul Döviz Hesabı 301 00.179 305

Modernliğin Vazgeçilmez Koşulu Olarak Laiklik (*)

Betül ÇOTUKSÖKEN

Nesne durumları ile onları kavramayı, bilmeyi sağlayan düşünme-dil bağlamları arasındaki ilişkileri ele alan felsefede asıl sorun, kavramları temellendirmede ortaya çıkar. Çünkü kavramlar felsefede, dışdünya, düşünme ve dil ilişkilerini çözümlemede belirleyici olan yapılardır. Düşüneni kuşatan; davranışlarını, tutumlarını belirleyen kavramların büyük bir bölümünün, dış dünyada karşılığı durumunda olan nesneler vardır. Tam olarak hiçbir zaman hesabı verilemese de, düşünenlerde dışdünyadaki nesneye ilişkin ortak bir zihin durumu olduğu kanısına varılabilir. Dışdünyada varolan; duyumlamalara, algılamalara açık olan nesnelerin kavramları çoğu zaman incelikli tartışmaları gerektirmezler; bununla birlikte felsefi bir bakış bunları da yoğun tartışmaların konusu haline getirebilir.

Ancak belli bir nesnesi olan kavrama ilişkin belirlemelerde bulunmak zaman zaman tartışmaları içerse de, dışdünyada karşılık geldiği belli bir nesnesi olmayan kavramları belirleme çabalarında iş, daha da zorlaşır ve en yoğun tartışmalar burada odaklanır. İşte "demokrasi", "cumhuriyet", "laiklik", "kimlik", "modernlik" gibi kavramlar, dışdünyada nesne türünden belli bir karşılığı olan kavramlar değildir; bu kavramlar birçok karmaşık ilişkilerin bir toplamı olarak düşünenin önünde dururlar; çoğu zaman da düşünen onları keşfetmek zorundadır. İnsan dünyasında ortaya çıkan birçok durumu belirlemede, çerçevesini, sınırlarını çizmede, oldukça zor temellendirilen bu tür kavramlardan yararlanırız. Fakat, yaşanan, ortada olan (ortada olduğu, apaçık olduğu sanılan) durum ile, ona ilişkin olarak çizilen çerçeve (kavram, düşünsel yapı) arasındaki bağlantıları -çoğun- sağlıklı bir biçimde kuramayız. Hatta öyle durumlar olur ki, kavramı, düşünsel çerçeveyi, o ilişkiler toplamıyla *gerçekten* bağlantılı olup olmadığına bakmadan, sanki o durumu tam da yansıtıyormuş gibi, büyük bir güven duygusu içinde kullanırız. Bu, şu demektir: Nesne düzlemi ile düşünme düzlemi arasında kurulması gereken ilişkiler gerektiği gibi kurulamamıştır. Bu durumda birçok tartışma yapılır. Ama dil, düşünmeyi, düşünme de nesneyi bir türlü yansıtamaz. Sözcükler ya da terimler ve onların ardındaki kavramlar gelişi güzel kullanılır; anlaşılması için çaba harcanan nesne düzleminden iyice uzaklaşılır. Her kafadan bir ses çıkar; ama bu sesler bir türlü nesne düzlemini yansıtamaz.

Biraz önce de ileri sürüldüğü gibi, modernlik, laiklik; dışdünyada duyusal-algısal boyutta bir nesnesi olmayan kavramlar öbeğinde yer alır. Ben, bu konuşma çerçevesinde her iki kavramı tarihsel arkaplanlarını da göz ardı etmeden felsefi boyutta ele alacağım; her iki kavramı ve aralarındaki ilişkileri -özellikle Türkiye örneğinde- göstermeye çalışacağım. Kuşkusuz çözümlemeler için zaman zaman bu iki kavram da yeterli olmayacak; başka kavramlara da, aydınlanma, demokrasi gibi kavramlara da başvuracağım. Bunu yaparken de, bir bakıma örtük olarak "kavram", "felsefi bakış", bir sorunu "felsefi bir plana çekme" konusunda ve giderek, ne türden bir felsefe yaklaşımıyla bütün bu kavramlara yaklaştığım konusunda bir hesap verme işine girişeceğim; herkese, sanki en doğru olanı şaşmaz bir biçimde görüyor ve ileri sürüyormuş izlenimi verenin ne/neler olduğunu göstermeye çalışacağım. Bu arada, vazgeçilmez olan başka bir doğrultunun, ya da belirleyici koşullardan birinin, olup bitenler üzerinde düşünenin insan kavrayışıyla büyük ölçüde bağlantılı olduğunu sezdirmeye, yer yer de açık seçik bir biçimde göstermeye çalışacağım. Burada özel olarak, *modernlik*, *laiklik* kavramlarını belirlemede ve ayrıca onları, kimi durumları öne çıkarmada, anlamada bir araç olarak kullanırken nelerin belirleyici olduğunu göstermeye çalışacağım.

Tüm felsefi yaklaşımlarda içtutarlılığını sonuna kadar koruyan iki temel yön saptamak olanaklıdır. Her bir felsefi bakışın temelini oluşturan bu iki yönden her biri kendi içinde tüm açılımlarıyla örtüşmekte, ama ötekiyle de neredeyse tümüyle ters düşmektedir. Bu temel kalkış noktalarından birine göre, her şeyin değişmez, kendisiyle aynı kalan bir özü vardır. Değişme, evrim diye bir durum da söz konusu değildir. Bu görüşe göre, ancak derinlemesine düşünemeyenler, değişimin, evrimin olduğunu sanırlar. Öze ilişkin belirleme de bu düşünme doğrultusunda, doğruluğun, nesnelliğin taşıyıcısıdır. Bu bağlamda hep bu öze göre düşünülür; bu öz esas alınır. Artık burada değişme, bir aldanıştan başka bir şey değildir. Bu türden bir düşünüşü sergileyenlere göre,

-içi, içeriği birbirinden çok farklı biçimlerde doldurulan- temel yapı, "mutlak varlık" tasarımında kendini ele verir. İşte bu mutlak varlığa karşılık gelmek üzere bir de "mutlak özne" tasarımı oluşturulur. Böyle bir yaklaşımda, açılımlarıyla -aslında- hep değişen kavramların dışdünyadaki bir nesne gibi varolduğu düşünülür; hatta onların özleri gereği değişmedikleri ileri sürülür. Bu belirlemeler, özcü-idealist görüşlerin ortak bileşenini oluşturur. Burada, tümel (düşünsel, ideal, özsel) varoluş öne çıkmakta, asıl belirleyici olmaktadır.

Buna karşılık, bireysel yapının; değişmez, özsel bir yapıdan değil de bir ilinekler toplamından meydana geldiğini ve değişime bağlı olduğunu ileri süren felsefi bir bakış açısı ise, düşüneni bambaşka sonuçlara götürecektir. Bu bakış açısına göre değişmez tözsellikler bir yana itilmelidir; birey, tek tek varolanlar, ilineklerden, olsa olsa birtakım özgül ayrımlardan oluşmaktadır; asıl yapı bireydir; her şey bireyden dolayı ve onun için vardır. Her türlü nominalizmin öne çıktığı bu yaklaşımda, öteki görüşe tümüyle karşıt olarak, değişme, evrim kavrayışı egemendir. Yine bu yaklaşıma göre, insan bir öznedir, mutlak özneye göre değil, kendi başına, kendisi için öznedir. Doğruluğun ölçütü de, ideal bir yapı, belli bir öz, mutlak bir varlık -giderek mutlak bir özne- değildir. Nesnelliğin ölçütü, bireysel öznenin, insan öznesinin olup bitenlere ilişkin olarak kurduğu düşünme ve dil bağlamlarını yansıtan yapılardır.

İşte böyle bir yaklaşım modernliğin de belirleyicisidir. Burada her şeyin taşıyıcısı olarak bireysel olanın; insan bağlamında da empirik öznenin öne çıkarılması söz konusudur. Varolmanın ve bilmenin taşıyıcısı tüm nitelikleriyle bireysel yapıdır; empirik öznedir. Öyleyse, "modernliği modernlik yapan nedir?" sorusuna, bireysel varlığın -burada insan- her türlü değişimi de, evrimi de hesaba katarak olup bitenlere yönelimidir demek; bundan başka da, empirik öznenin, insanın; simgeleştiren, ideleştiren bir varlık olarak, kavramlarına, düşünme alanına, yaşama alanına sahip çıkışının söz konusu olduğunu ileri sürmek olanaklıdır. İnsanın her şeyden önce kendine dayanmasının, kendini yeniden kurmasının en kısa ve çarpıcı anlatımı, Descartes'ın ünlü deyişinde, "cogito ergo sum" da doruğuna ulaşır. "Yeni"yi tüm bağlamlarıyla yaşama geçirmeye çalışan Francis Bacon'ın *Novum Organum*'u ile Descartes'in *Yöntem Üzerine Konuşma*'sı bütün bu tutumların ortak paydasını simgeleyen birer manifesto gibidir. Artık insanların önünde yeni yollar açılmaktadır; yürünecek bu yeni yollarda, insan tüm yeteneklerini "kendine göre" kullanacaktır. Özellikle modernlik aracılığıyla keşfedilen düşünme alanı, "aydınlanma"yla birlikte, bu kez eletirilmesi gereken, sınırları çizilmek istenen bir yeti olarak algılanacaktır.

Bütün bu belirlemelerin ötesinde, insanın yaşama dünyası, büyük ölçüde simgelerden oluşur. İnsan simgeler kuran ve ideleştiren bir varlık olarak özne oluşunu gerçekleştirir. Ancak yukarıda belirlenen temel iki yaklaşım, özcü ve evrimci diye kısaca nitelenebilecek bu iki yaklaşım, insana simge kurarken de eşlik eder. Simgeleştirme, ideleştirme biçimsel olanı dile getirir; fakat simgeler içerik olarak çok çeşitli yapılarda ortaya çıkarlar. İşte simgeler değişecek midir; değişmeyecek midir? Birinci görüşten, özcü görüşten yana olanlara göre, simgeler ne ise o olarak kalacaklardır; hatta kalmalıdırlar. Evrimci görüşten yana olanlara göre ise, simgeler sürekli olarak değişmektedir; onlar hiçbir zaman ne ise o olarak kalmazlar, kalamazlar. Bu yaklaşıma göre ilerleme, değişme, varolanın -ne türlü olursa olsun- temel kategorileridir denebilir.

Böyle bir bakış açısına göre, insan dünyasının her ögesi insanın özgül ayrımıdır, ilinekleridir. Simgeleştirme, ideleştirme, insanın özgül ayrımları arasında yer alır; bunlar temel, biçimsel yapılardır. Her bir özgül ayrımın içi, belli şekillerde, hatta bir teklik içinde doldurulur. Filozofa düşen, bu tekil durumların biçimsel temelini kavrayabilmektir. Kant'ın bu konuda *Prolegomena*'da yaptığı belirleme bizim için son derece önemlidir: "Bir filozof için, daha önce kendilerini dağınık bir şekilde -onları somut olarak kullanırken- ona göstermiş kavram ve ilkelerin çeşitliliğini bir tek a priori ilkeden türetebilmekten, böylece de her şeyi bir bilgide birleştirebilmekten daha fazla arzulanabilecek bir şey olamaz."(1) Simge yaratma, ideleştirme de insan dünyası için bir durumu dile getirmektedir. Simge yaratma ve ideleştirme birer biçimsel yapıdır; mantık diliyle söylenirse, her ikisi de insanın özgül ayrımıdır. Bu özgül ayrımların her birinin somut içeriği belli bir kavrama karşılık gelir. Böylece, insanların bağlı olduğu sanılan soyları, bağlandıkları inançları, uzun zaman bir arada yaşamalarından kaynaklanan ortak nitelikleri saptanır; bunlar ideleştirilir ve birbirinden çok farklı yapılarla simgeleştirilir. Özcü görüşten yana olanlara göre bunlar hiçbir şekilde değişmezler. Ancak insan dünyasına daha yakından bakınca, bütün bu niteliklerin değiştiği, evrime uğradığı anlaşılıyor. Antropolojik veriler, bu evrimi apaçık bir biçimde belgeliyor. Bu değişmeyi de olanaklı kılan, hiç kuşkusuz, insanın eğitilebilir ve eğitebilir bir varlık oluşudur.

Her zaman simgelere başvuran insan, içerikçe bunların da değişebilir olduğunu fark eder. Bu değişim de bizzat insanın kendisi için ve kendisi tarafından yapılmaktadır. İnsan, o zamana değin, mutlak özne olarak tasarımladığı yapının da yine kendisinden kaynaklandığını anlar: Descartes'ın bile yaptığı ontolojik Tanrı kanıtlamalarını terk eder; kosmolojik kanıtlamaları da bir yana atarak,

Tanrı'yı aklın bir idesi olarak yeniden tasarımlar. İnsan bundan böyle, bilme yetisini eleştirir; düşünme yetisinin, bilgisinin sınırlarını yeniden çizer. Öyleyse modernlik, o zamana değin belki de hiç sorgulanmaksızın benimsenenlerin yeniden gündeme getirilerek soru konusu yapılmasıdır; geleneksel olanın sorgulanmasıdır; en uç biçimiyle de geleneksel olanın reddedilmesidir. Bu bağlamda akla ilişkin yaklaşımlar, modernliğin temel yapısını, özgül ayrımını son derece iyi yansıtır; çünkü, modernlik öncesi tutumlarda da bir tür akılcılık söz konusudur. Bu anlamdaki akılcılıkta, akıl, mutlak öznenin aklına adeta teslim edilmiştir; aklın bağımsız kullanımı söz konusu değildir. Tam da bu noktada M.Arkoun'un şu deyişi çok anlamlıdır: "(...) akla ilişkin olarak, bir yanda dinsel, tarih-dışı, eleştiri-dışı, inanan aklı, diğer yanda tarihsel, filolojik, eleştirel, felsefi aklı, kısaca moderniteyi doğuran iki ayrı tavır söz konusudur. Bu anlamda modernite 18. yüzyılda Avrupa'da doğmaz; ona filozoflarla birlikte Klasik Yunan'da, Savaşan Devletler dönemi Çini'nde, 9. - 10. yüzyıl Irak ve İran'ında rastlarız. Ama kuşkusuz akıl - modernite'nin 16. yüzyıldan itibaren kesintisiz bir genişleme ve sağlamlaşma hareketini izlediği yer Avrupa olmuştur." (2) Gerçekten de, yeni bir insan, yeni bir toplum yaratma idealinin öne çıkışı ve bu konuda oluşan literatür, bu durumu son derece iyi bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Modernlikle birlikte, bireysel olanın (nominalist tutumun etkisi), tekil olanın kendine özgü yapısı içinde önem kazanması, asıl belirleyici olandır. Kuşkusuz genel çizgileriyle, Türkiye için de durum böyledir. Cemaatçi anlayışın egemen olduğu Osmanlı toplumundan sonra yaratılmak istenen yeni toplumda, bireyin, kişinin konumunun saptanması belirleyici olan yönü gösterir. Tam da burada, Osmanlı döneminde hiç olmayan bir durum belirir; Atatürk'ün yapmak istediği büyük önem taşır:"Bu noktada Atatürk'ün orijinal bir vurgusunu bulmak mümkündür. O da Atatürk'ün temel optimizmi ve onun arkasında yatan 'kişi onuru' kavramıdır. Kişinin kendi başına, toplumdan ayrı bir meşruiyet kaynağı oluşturabileceği Jön Türkler'de arka plana atılmış yabancı bir özlem olarak görülür. İttihat ve Terakki'nin aydınlık devri fikirlerinden kesinlikle ayrılan yönü burada belirir. Atatürk'teki derin yapısal vurgu, kişinin kişi olarak bir toplumsal meşruiyet kaynağı oluşturduğu şeklinde formelleştirilmiş bir inançtır" (3) Dinsel yapıda ise kişi ancak bağlı olduğu grubun, cemaatin içinde kendini güvende hisseder. Bu nedenle "(...) kişi onuru, ilahi varlığın (mutlak öznenin B.Ç.) karşısında, ya da devlet ve cemaat karşısında davranış meşrulaştırıcı olarak değerini yitirir. Batının 18. yüzyıl düşüncesinin en genel çizgisinde böyle bir yitirilme söz konusu değildir. Kişi egemendir. Atatürk'ü bu açıdan Batı'nın temel değerlerinin bu kişisel 'onur' anlayışıyla ne kadar köklü bir şekilde bağlantılı olduğunu sezen, Batılılığı bu anlamda da 'ilerleme' sayan orijinal bir düşünür olarak görebiliriz." (4)

Atatürk böylece entellektüel Avrupa'nın, düşünsel Avrupa'nın özgül ayrımlarının, onun ancak bu biçimde değerlendirilebilecek "özü"nün farkındadır; evrensel olan da budur. İoanna Kuçuradi bu ayrımı, Husserl'e dayanarak "düşünsel Avrupa" ve "empirik Avrupa" deyişleriyle dile getirir (5).

Avrupa'da özellikle nominalist bakış açılarının katkılarıyla bireysel olanın öne çıkışı, insan dünyasında, insanın "birey"e, "kişi"ye dönüşmesini sağlar. "Kişi"nin, bireysel öznenin keşfedilmesiyle içinde yaşanan "bu dünya"nın değer kazanması arasında içten bir bağ vardır. Bu ise, öte yandan, laik bakış açısının yaşama geçirilmesinden başka bir şey değildir. Aklın modern kullanımı; bireyin, bireysel olanın, kişinin öne çıkışı ve "bu dünya"nın değer kazanması Avrupa'yı Avrupa yapan ögelerdir (6). Dünyeviliğin önem kazanmasıyla birlikte modernlikle laiklik arasında birbirinin varlık koşulu olma türünden bir ilişki ağı görmek olanaklıdır.

Modernlikle birlikte giden, hatta modernliğin yapı taşı olarak beliren laikliği dil bağlamında üç boyutta ele almak mümkündür: "Laiklik" bir ad olarak, "laik" bir sıfat olarak, "laik olmak" bir eylem, bir tutum, bir yaşama biçimi olarak belirir. Bu üç terim de neye, kime aittir? Özellikle "laik" sıfatı tekil yapıyı yani bireysel, somut olanı mı, tümel ve soyut olanı mı yoksa her ikisini birden mi niteler? Başka bir seçenek olarak da bu yapılardan hiç birini nitelemez mi? Daha açık bir deyişle bu üç gramatikal yapı, insana mı, devlete mi, hem insana hem devlete mi ya da tam tersine ne insana ne de devlete mi aittir? Türkiye'de bu bağlamda son yıllarda büyük bir tartışma sürüp gitmektedir. Kimi yazarlara göre sadece bireyler, kimilerine göre sadece devlet, kimilerine göre hem birey hem devlet, kimilerine göre de ne birey ne de devlet laik olabilir. Bu görüşlerden birinci, ikinci ve sonuncusunda, özcü yaklaşımın temele alındığı gözden kaçmaktadır. Bu üç görüşün ortak paydası, hem tek insanların, bireylerin, hem de devlet adı verilen belli bir toplumsal örgütlenme biçiminin değişime, evrime kapalı, ne ise o olarak kalan bir temeli olduğu görüşüdür. Oysa bireyler, her türlü oluşumun taşıyıcılarıdır; kavramlar varlıksal tabanları, zeminleri bakımından bireylerin, bireysel durumların dışında ve üstünde değildir. Bu durumların zihinsel izdüşümleri (kavramlar) bile bireysel olanın zihnindedir; daha üstte ya da dışarda bir yerde değildir.

Laik olarak nitelenen tutumların taşıyıcısı olan bireyler de, kişiler de -devlet türü bir örgütlenme bağlamında yurttaşlar da- bu durumda "laik" niteliğini kazanırlar. "Kişinin laik tutum ve davranışları, düşünceleri ancak toplumda gerçekleşebilir. Nasıl ki ancak ve ancak toplum içinde,

eylemler alanında adil olunur ya olunmazsa, yine ancak toplumsal ilişkiler içinde laik olunur ya da olunmaz; laik insan, başkalarıyla, başka insanlarla, kişi ve yurttaşlarla ilişkilerinde bireysel özgül ayrımlarını (ayrılabilir, ayrılamaz ilineklerini) ölçü almadan "yurttaş" olma bilinciyle -her türlü ayırımcı tutumları bir yana bırakarak davranabilen, yapılması gerekeni yapmayı amaçlayan insandır; laik insan bu bağlamda değerlerin de -gerektiği gibi- taşıyıcısıdır. Başkalarıyla ilişkilerini sağlıklı yürütmede salt kendine özgü olanları ölçü olarak alma" (7) yan insandır. Laiklik ve bunun bireyde ortaya çıkışı olarak laik olma, laik oluş ve laik nitelemesini kazanma başkalarıyla ilişkide belirir. Bu terimlerden her biri toplumsal yapıda ya da en az iki kişinin varolduğu ortamda bir anlam kazanır. Bu bağlamda tek kişi ne laiktir ne de değildir; laiklik başkalarıyla birlikte bir anlam kazanır bütün diğer terimler ve onların ardındaki kavramlar gibi. İşte laik insanların oluşturduğu bir örgüt olarak devlet de laik niteliğini taşıyabilir. Öyleyse bu sunuş çerçevesinde temel sav şu olacaktır: İstenirse istendiği takdirde, hem birey hem de tümüyle toplumsal örgütleniş laik olabilir. Gerek bireyler, gerek devlet adını alan örgütlenme biçimi laik olmayı seçebelir; seçmeyebilir de - her türlü totaliter örgütleniş biçimlerinde olduğu gibi-. Bu durumda insanların tutumlarını belirleyenler, kimi zaman farklı ölçülerde içselleştirdikleri ayrılabilir / ayrılamaz ilinekleri olabilir: dinsel tutumlar; cinsiyetlere, milliyetlere, ırklara dayalı tutumlar yaşamın tümünü belirleyebilir; toplumsal yapılar da kimi zaman bu türden temellere göre kendilerini örgütleyebilirler. Felsefi bir bakış, ancak özcü yaklaşımların böyle bir örgütlenişe, tavır takınmaya izin verdiğini bize gösterebilir. Daha önce de dile getirildiği gibi, insanın simgeleştiren ve ideleştiren bir varlık oluşundan kaynaklanan ve her bir ilineksel yapıyı değişmez bir öz gibi algılayan yaklaşımlar bu türden değerlendirmelerin yapılmasına yol açar.

Öyleyse, laiklik genel olarak olup bitenler karşısında takınılan belli bir tavırdır, tutumdur. "Laiklik entellektüel (*) ve kültürel bir harekettir ve bu hareket, Avrupa'da, eleştirel akıl tarafından kurulmuş yeni bir anlaşılırlık alanı yaratmıştır. Felsefi olarak eleştirel; belgeleri okuduğumuzda tarihi olarak eleştirel; toplumların tarihini belirleyen antropolojik mekanizmaları anlamak için bakıldığında, antropolojik olarak eleştirel; metinleri okuduğumuzda, dinsel metinleri olduğu kadar ideolojik, siyasi metinleri ya da hukuki metinleri, felsefi metinleri, teolojik metinleri vs. okuduğumuzda dilsel olarak eletireldir." (8) Aklın modern kullanımının gereksindiği en temel düşünsel edim ise bilindiği gibi eleştiridir. Dolayısıyla laiklik ancak böyle bir ortamda, eleştlrinin, inanmanın (credo) önüne geçtiği ortamlarda varolabilir. Bu çerçevede "(...) laikliğin manevi küre ile maddi kürenin ya da daha doğru bir ifadeyle, bu dünya ile öte dünyanın birbirlerinden ayrılmaları, farklılaşmaları ve birbirleriyle olan kesişme terimini küçültmeleri, limitte yoketmeleri olduğudur. (...) Öyleyse, öte dünya veya din küresi, bu dünyanın veya maddenin küresine müdahale etmediği (ve tersi) sürece laiklik vardır, aksi takdirde yoktur. (...) Eğer en kalın çizgiler içinde kalmaya çalışırsam, din küresinin siyaset (devlet yönetimi veya herhangi bir dünyevi yönetim de dahil), iktisat, toplumsallık vb. dünyevi alanlara yönelik hiçbir talep, müdahale, öneri ve çözümünün olmadığı; buna karşılık, maddi kürenin ayin, ibadet, iman, inanç vb. alanlarına yönelik hiçbir düzenleme talep ve hakkının olmadığı bir toplumsal formasyona laiktir diyebiliriz." (9) Böyle bir tavır takınmanın gerçekleşmesi temelde bireylere kazandırılacak eğitimle olanaklıdır; ancak laik eğitim dinsel olanını da içermek üzere her türlü ayırımcılığın ortadan kalkmasını sağlayabilir. "Pek çok etnik grup ve dinsel inanç, pek çok siyasi parti barındıran çoğulcu bir toplumda eğitimin bu laik tutuma ihtiyacı vardır. Tüm yurttaşların buluştukları kamusal mekan laik olmalıdır." (10)

Modernliğin, özellikle de onun temel, onsuz olunmaz bir yapıtaşı olarak laikliğin neliğine ilişkin tanımsal birkaç yaklaşımda bulunduktan sonra, laikliğin tarihsel veriler bağlamında kendini nasıl gösterdiğini belirgince ortaya koymak, biraz daha yaşam alanına, eylem alanına, pratiğe inmek; "Türkiye'nin sunduğu asıl görünümü" vermekte büyük önem taşıyacaktır ve "gerçek imgeler" belirecek; onlara ilişkin "yanlış ideler, fikirler"de tam olarak yok edilemese bile, hiç olmazsa en aza indirilecektir.

Laiklik, Türkiye'de özellikle devrimler aracılığıyla köklü bir biçimde yaşama geçirilmeye çalışılan modernliğin temelidir; toplumsal kurumların yeniden belirlenmesi, sınırlarının çizilmesidir. Hiç kuşkusuz bunun ne denli bilinçli yapıldığı bir tartışma konusudur. Sorunları görmeyi amaçlayan ve gören felsefi bakışın burada ne kadar etkili olduğu / olmadığı ya da olamadığı büyük önem taşımaktadır. Sorunların bugünkü durumunu nesnel bir biçimde kavrayabilmek üzere geçmişe yönelmek bir zorunluluktur. Bu bağlamda, geçmiş, iyi bilinmesi gereken bir nesne alanı olarak görülmelidir. "Geçmişi iyi bilmek ise, ona karşı günümüzün rasyonel ve evrensel değerleri açısından bakabilmekle mümkündür. Başka bir deyişle, geçmişe karşı bir mesafe alabilmek ve onu objektif ve realist bir gözle değerlendirebilmek lazımdır. Böyle bir yaklaşım, modern tarihçiliğin en verimli yöntem ve kaynaklarına başvurmayı gerektirdiği gibi, psikolojik bir hazırlığı da kaçınılmaz kılar. Çünkü insanlar genellikle çocukluklarından itibaren kendilerine geçmişlerini

öven ve yücelten bir ideoloji içinde büyürler. (...) Buhran içindeki toplumlarda insanların bir kısmı -somut tarihi gözlemlere göre çoğunluğu- bakışlarını ve özlemlerini geçmişe çevirirler. Kendi toplumlarının tarihinde insanların ahenk ve mutluluk içinde yaşadığı dönemler ararlar ve bulurlar. "(11) Öznel temellere dayalı simgeleştirme ve ideleştirmeden dolayı geçmiş, bir türlü anlaşılamaz. Özellikle yaşanan farklılışma süreçleri birbirinden çok farklı değerlendirmelerin konusu olur. İşte modernleşme ve onun temeli olan laiklik de böyle bir farklılaşma sürecidir; "eski"den, "geleneksel olan"dan kopuştur ve böyle bir süreç birbirinden çok ayrı düşen yorumlamaların konusu olmaktadır. Öyle ki modernlik, giderek her türlü açmazın tek nedeni olarak görülmektedir. Durum *gerçekten* böyle midir? Büyük bir titizlikle üzerinde durulması gereken bir konudur bu. Eski ile yeni, başka bir deyişle geçmiş ile şimdi ve gelecek arasındaki farklılaşma sürecinin yarattığı gerilim hiçbir şekilde giderilemez mi?

Alman filozofu Joachim Ritter'in ülkemizde bulunduğu yıllara (1953-1955) ilişkin gözlemleri işte, köken-gelecek gerilimini çözümlemesi bakımından ilginçtir. J.Ritter, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaşma* adlı yapıtında bu gerilimi gidermenin yolunun laiklikten geçtiğini ileri sürer Sık sık modernleşmeyle örtüşen "Avrupalılaşma, içinde hiçbir şeyin sağlam kalmadığı ve her şeyin çözülüp akıntıya kapıldığı bir devrim olarak görünüyor; ahlaki, dini varoluş en az dış toplumsal düzenlemeler kadar etkileniyor bu devrimden " (12). Gerçekten de Avrupa tarihi bir bakıma sekülerleşme, laikleşme tarihi olarak görülebilir ve bu konudaki deneyimler de bu süreçte nelerin yaşandığını gözler önüne sermektedir. Türkiye'de ise bir dizi kurumsal etkinliğin gerçekleştirilmesiyle, laiklik süreci resmi olarak daha temel bir biçimde başlatılır: "Türkiye'nin örnek olmaya değer yanı, bu iç devrimin de olayların gidişine bırakılmamış olmasıdır. Devletin laik temele oturtulmasıyla birlikte ele alınmış ve yaşamın öbür tüm alanları gibi ülkenin gelişmesiyle bilinçli bir şekilde yoluna konulmuştur. 1928 yasasıyla (Harf devrimi B.Ç.) yeni Türk devleti İslam'la olan bağını çözer; din kişisel bir şey haline gelir ve devlet onun düzenlemelerinin bağlamından çıkartılır. Ama bununla -İslam dünyasının tarihinde ilk kez- İslam bütün ahlaki, yasal ve politik düzenlemelerin üstünde kurulduğu temel olmaktan çıkar. Yerine devlet ve devletçe üstlenilen eğitim geçer. Şimdiye dek dinin tek başına yaşamın tüm alanlarında uyguladığı yönlendirmeyi bu ikisi üstlenir." (13) Ritter'in de işaret ettiği gibi, bu çerçevede ortaya çıkan sorunların, sessizleştirilen direnmelerin üstesinden gelmek hiç de kolay değildir. İslamlığın taşıdığı kimi özelliklere ilişkin radikal yorum çabaları böyle bir değişimin hiçbir zaman gerçekleşemeyeceği türünden bir düşünüş biçimini her zaman öne çıkarır.Ancak bu türden tepkiler, ilerlemeye, değişime kapalı özcü yaklaşımların dışavurumundan başka bir şey değildir. Değişmez bir öz olmadığı türünden temel bir yaklaşım kökenle gelecek, eskiyle yeni arasındaki gerilimi uygun bir eğitim kuramı, başka deyişle laik ilkelere dayalı bir eğitim kuramıyla ve uygulamasıyla en aza indirebilir.

Kuşkusuz her toplumun değişim süreçleri kendine özgüdür; modernlik için de durum böyledir. Öyleyse modernleşmeyi amaçlayan her toplumun bu serüveni yaşama biçimi diğerlerinden farklıdır. Üstelik bu konuda yapılan çözümlemeler birbirinden çok farklıdır. Modernliğin onsuz olunmaz koşulu laikliğin bir yaşama ilkesi olarak Türk toplumuna sokulmasının bir tabanı olup olmadığı konusunda birçok tartışma yapılmaktadır. Bu konudaki görüşleri de iki grupta toplamak mümkündür: Osmanlılardan, özellikle Tanzimat hareketinden (1839) başlayarak toplumda dünyevileşmenin, sekülerleşmenin söz konusu olduğu ileri sürülmektedir. Hatta, laikliğe ilişkin bir hazırlığın varolduğundan sözedilmektedir. Gerçekten de, modernlik, Batılılaşma Osmanlı döneminde özellikle askeri nitelikli eğitim kurumlarını yeniden örgütleme istemleri doğrultusunda gündeme gelmiştir; modernlik, batılılaşma, Avrupalılaşma son derece heterojen bir yapı sergileyen toplumda ise bazı katmanların sınırlı biçimde yaşama geçirdikleri tutumların toplamı olmuş, ancak tüm toplum kesimlerince bir türlü içselleştirilememiştir; çünkü aslında siyasal tutumlar da bu türden çabaları tam olarak hiç bir zaman benimsememiştir. Taner Timur'un *Osmanlı Kimliği* adı çalışmasında ortaya koyduğu şu düşünceler ise bu bağlamda bizim için son derece zihin açıcı olmaktadır: "Klasik çağ Osmanlı uygarlığı elbette dinci ve skolastik bir dünya görüşüne dayanıyordu. Fakat bu dünya görüşü o zaman evrensel bir nitelik taşıyordu ve bu yüzden Osmanlı devleti çağıyla birlikte yaşayan bir uygarlıktı. Sanıldığının aksine Osmanlı devleti giderek daha liberal ve daha laik bir devlet haline gelmemiştir. Tam tersine zamanla dini kurumların daha da yozlaştıklarını görüyoruz. Tanzimat'dan itibaren bir ölçüde kabul edilen 'batılı kurumlar' ise, gerçek bir kültürel uyanışın ve bir Aydınlanmanın ürünü değillerdi. Bunlar 'Şark meselesi' diplomasisinin sınırları içinde Osmanlı devlet adamlarının, çoğu kez inanmadan vermek zorunda kaldıkları ödünlerdi. Tüm XIX. yüzyıl boyunca hiçbir Osmanlı aydını, o dönemde Batı'ya egemen olan fikir akımları içinde yer alabilecek bir eser vermemiştir. Osmanlılar XX. yüzyıla kadar şeriat sınırlarının dışında kalan, laik ve özgür bir düşünce geleneği yaratamamışlardır." (14)

Cumhuriyetle birlikte ise, köklü değişimlerin gündeme geldiğinden söz edilebilir. Öyle ki la-

ikliğin güvencesi olarak bile belli bir kurumlaşmaya gidilmiştir. Fakat yine de sorunlar bitmemiş ve laikliğin toplum kesimlerince tam olarak içselleşmesi bir türlü sağlanamamıştır. Oysa laiklik, her türlü heterojenliği sağlıklı bir biçimde birarada tutmanın aracıdır.

Kimileri ise toplumun henüz böyle bir yaşama ilkesini, laikliği benimsemeye hazır olmadığını, hatta yatkın olmadığını ileri sürmüşlerdir. Oysa toplum, kurumsal birtakım yapılar aracılığıyla modernlikle tanışmaya başlamıştır. Ancak özellikle eğitimdeki ödünler, siyasi hesapların her şeyin önüne geçmesi sonucu, atılan adımlarda neredeyse hep geriye gidilmiş; Diyanet İşleri gibi, devletin laik tutumunu somutlaştırma amacına yönelik kurumsal bir etkinlik alanı, giderek laiklik karşıtı görüşlerin öne çıkışında bu kez etkin olmaya başlamıştır. İnsan eğitebilen ve eğitilebilen, kendisine biçim verilebilen ve başkasına biçim verebilen bir varlık olduğuna göre, bu ilke açısından daha iyi bir konumda olunabilir ve insanlara, toplumsal ilişkilerinde birçok ayırımcılık ögesini ölçü almamaları gerektiği, alışkanlığı daha bilinçli bir biçimde verilebilirdi. Laiklik ilkesini insanlar, eğitim aracılığıyla içselleştirebilirlerdi. Ancak herşeye karşın, laikliğin bireylerce bir yaşama ilkesi olarak benimsenmesinde tam bir başarısızlık hiç bir zaman söz konusu değildir; toplumdaki geniş kesimler pek bilinçli olarak ayrımında olmasalar bile laikliği bizzat yaşamaktadırlar. Ama önemli olan - kuşkusuz- bu ilkenin bilinçli olarak yaşanmasıdır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için, katedilmesi gereken çok yol vardır. Olivier Abel'in dediği gibi "laiklik, toplumsal yaşantının kırılgan, ancak aşılamaz koşuludur. Ne var ki, (...) laikliğin, dinsel hayat biçimlerinin bir etiği, onların 'kentselliği', yani bir 'toplum içinde yaşama adabı' haline gelmesi; onların tüm topluma yayılmış diğer meşruiyetlerle bir arada varolma tarzı halini alması gerekir. Bu tür bir çoğulculuğun dinsel inançların canlı bir şekilde yaşanmasıyla çelişmediğini göstermek" (15) büyük önem taşımaktadır.

Bireysel yaşamın bireyin seçimine göre ayrılamaz ya da ayrılabilir (en azından içerik olarak ayrılabilir; din değiştirme olgusu burada anımsanmalıdır) bir ilineği olarak din, toplumsal ilişkilerde davranış belirleyicisi olarak alınmadığı sürece, birarada barış içinde yaşama olanağını ortadan kaldırmaz. Ancak tersi yapıldığında, birçok aksaklıkların gündeme gelmesi kaçınılmazdır.

Laiklik gerçekten de toplumsal yaşayın adabını oluşturabilir, hatta oluşturmalıdır da. Bunun bir noktada hiç de kolay olmadığı gözlemlenebilir. Çünkü insanların büyük bir bölümü ilineksel yönlerine hiçbir evrime, değişmeye uğramayan gözlerle bakarlar ve ilineksel yönlerini olağanüstü boyutlarda genişletirler ve bu yönlerine değer atfederler. Bu genişletme ve değer atfetme sonunda başka türlü olana yaşama hakkı vermeme durumunu alır; tam da bu noktada ya laiklik zaten baştan beri yoktur; ya da bir zamanlar varsa bile ortadan kalkmıştır. İşte onun "kırılganlığı"nı bu biçimde yorumlamak olanaklı gibi görünüyor.

Laiklik aynı zamanda kamu alanının homojenliğini sağlayabilir. Bu bağlamda da laiklik, Olivier Abel'in deyişiyle, iki ilke arasında, cumhuriyetçi ilke ile demokratik ilke arasında bir uzlaşmadır: "Laiklik fikri farklı unsurları bir araya getiren bir karma, karmaşık bir bütün, iki ilke arasında bir uzlaşmadır. Birinci ilke, kamu alanına ve yurttaşlık alanına girildiğinde çeşitli dinsel ve cemaatçi aidiyetleri dışarıda bırakarak homojen bir zemin yaratmaya çalışan cumhuriyetçi bir ilkedir. İkinci ilke ise toplumsal süreçlerin daha çok işlemesinden yana olan, daha demokratik bir ilkedir; kendiliğinden dinden bağımsızlaşmadır, sekülerleşmedir ve aidiyetlerin kendileri de bu vesileyle farklılaşır, özelleşir, öznelleşir, çoğullaşır. vs. " (16)

Burada sunulan tez, daha önce de dile getirildiği gibi hem bireyin hem de devletin laik olabildiği hatta olması gerektiği doğrultusundaydı. Devlet, bütün yurttaşlarına her yönden eşit uzaklıkta olması gereken bir düzenek olarak düşünüldüğü takdirde zaten laiklik ilkesi yaşama geçirilmiş demektir. Devlet yurttaşlarının gereksinimlerinin giderilmesini sağlamak üzere, bir eşgüdüm sağlamak üzere oluşmuş bir örgüttür. Her yurttaşının birey olarak sahip olduğu ilineklerinin (ayrılabilir/ayrılamaz) yönlendirdiği gereksinimlerini hakça karşılamak üzere oluşturulmuş bir örgütlenmedir. İşte ancak böyle bir örgütlenmede hem demokratik hem de cumhuriyetçi bir oluşumdan söz edilebilir. Bu durumda da dinin gereklerinin yerine getirilmesi konusunda devlet özel bir çabada bulunmamalıdır. Çünkü devletten beklenen, yurttaşlarından her birine eşit uzaklıkta olmasıdır. İşte bu bağlamda Türkiye'de en çok tartışılan konulardan biri de "Türk modeli laiklik"tir denebilir. Devlet, Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla din işlerini düzene koyma, bu alandaki örgütlenmeyi bizzat sağlama işinde kendisini sorumlu hissetmektedir. Kimlik tartışmalarının gün ışığına çıkmasıyla ve farklı dinsel kimliklerin belirginleşmesiyle, Diyanet İşlerinin de artık din bağlamında yeterince toplumsal barışı sağlamadığı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığının kuruluşuna ve işleyişine ilişkin nesnel bilgiler, hangi amaçla yola çıkılıp sonunda hangi noktaya gelindiğinin son derece tipik bir örneğini vermektedir. *Müslüman Toplum "Laik" Devlet, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı* (17) başlıklı çalışmasında İştar B.Tarhanlı adı geçen devlet kurumunun tarihçesini ortaya koymakta ve zamanla beliren, hatta gittikçe ağırlaşan sorunlara dikkati çekmektedir.

Türkiye'de Saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır; ancak 1924 Anayasasında "Türkiye Devletinin dini, Dini İslamdır" ifadesi yer almaktadır. "20 Nisan 1340 (1924 B.Ç.) günü kabul edilen 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla yapılandırılan Türkiye Cumhuriyeti de, siyasal iktidar-din ilişkileri açısından, bir anlamda teokratik nitelik taşımaktaydı." (18) Laik nitelemesinin Anayasa'da yer alması ancak 1937'de mümkün olabilmiştir. "Hukuksal düzenlemelerle laik Türkiye devletini yapılandırma süreci içinde tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması (1925 B.Ç.); şapka kanunun kabulü (1925 B.Ç.); Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilerek (1926) yeni Ticaret ve Ceza Kanunlarıyla hemen hemen aynı zamanda yürürlüğe girmesi; batı takviminin kabulü (1925 B.Ç.); Latin alfebesinin kabulü (1928); hangi din ve mezhebe mensup olurlarsa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani giysi taşımalarının yasaklanması (1934); Türk kadınının seçme ve seçilme haklarını kazanması (1934); hafta tatilinin pazar gününe alınması (1935) yer alır" (19).

Görüldüğü gibi 1925-1935 yılları arasında toplumsal yaşamın birçok yönüyle yasalar çerçevesinde yeniden düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Yeni bir insan, yeni bir toplum yaratma büyük ölçüde bu yasalarla sağlanmak istenmiştir. Bu arada toplum bireylerinin dinsel gereksinimlerini karşılamak üzere 3 Mart 1924'te "Diyanet İşleri Reisliği" kurulmuştur. Daha sonra Diyanet İşleri Başkanlığı adına alan kuruluşun görevleri yapılan yeni düzenlemelerle "İslam dininin inanç ve ibadete ilişkin işlerini yürütmek ve camilerle diğer İslam mabetlerini idare etmek" (20) olarak belirlenmiştir. İslamlığın din ve devlet işlerini bir bütünlük içinde kucaklayan yapısından dolayı, böyle bir örgüt aracılığıyla, dinin kamusal alana müdahalesi önlenmek istenmişti. Kamusal alana karışmamak üzere dine bir sınır çekilmesinin bu örgüt aracılığıyla sağlanması, benimsenen "laiklik" anlayışının niteliğini göstermektedir. "Türk modeli laiklik"ten anlaşılan budur.

Ancak kurulduğundan bu yana, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın uygulamaları toplumun bir kesimince tepki ile karşılanmış; toplumda, dinin kamusal yaşama egemen olması gerektiği düşüncesi sürekli beslenerek -hatta bizzat bu örgütün kimi temsilcilerince bu eylemlerin gerçekleştirilmesi yoluyla- günümüze gelinmiştir. Diyanet İşleri örgütü sonunda, bir İslamlaştırma sürecinin aracı durumuna gelmiştir. "(...) günümüzde asıl tehlike, (...) bir dini pratiğin ve onun ahlak kurallarının, resmi kurallara, devletin kurallarına dönüştürülmesinde yatmaktadır. Özellikle son on yılın Türkiyesinde yaşanan devlet eliyle sürdürülen yoğun bir İslamizasyon sürecidir; üstelik İslam'ın bu yorumu iktidardaki siyasi toplum tarafından resmi olarak belirlenmiş bir Türk-İslam sentezidir" (21). Türk modernliğinin bu tür bir laiklik anlayışıyla somutlaşan bu boyutu, hâlâ bazı çevreleri hoşnut edememektedir. Bu bağlamdaki toplumsal potansiyel giderek aktüelleşmekte; gerçeklik alanına çıkmakta, rakip yeni dinsel kimlikler öne çıkarılmakta, sorun neredeyse bir çıkmaza sürüklenmektedir. Bireyler dinsel kimlikleriyle kendilerini gösterme yolunu tercih eder duruma gelmektedirler.

Oysa bireylerin bu türden ilineksel yönleri özel alana çekilmelidir; daha açık bir deyişle, din bireysel alana çekilmeli; ilk ve ortaöğretimdeki zorunlu din dersleri kaldırılmalı; bunun yerine bir kültür tarihi çerçevesinde dinlerle ilgili konulara bir genellik içinde yer verilmelidir. Tek tek bireylerin -sırasında ayırılabilir de olan- bir ilineğinin bu denli yaşama ilkesi haline getirilmesi, ileride ortaya çıkacak çatışmaların kaçınılmazlığını sezinletmektedir. Laiklik hem bireyin hem devletin bir niteliğidir; ancak devlet, tüm dinlere, dinsel inanışlara eşit uzaklıkta bulunmalı -devletin laik oluşundan anlaşılması gereken bu olmalıdır-. Bireyler ise dinsel inanışlarını tümüyle, bireysel, kişisel alanlarıyla sınırlamalıdırlar. İbadet ve inanma özgürlüğüne "evet" ama dinsel ilkelerin toplumsal,kamusal yaşamı tümüyle düzenleyen bir yapı olarak belirleyici olmasına "hayır". Demokrasi ancak böyle bir yapıda oluşabilir ve gelişebilir. Laiklik kadar "kırılgan" olan demokrasi de birdenbire tam karşıtına, totaliterliğe dönüşebilir. Laikliğin, her türlü ayırımcılığı (ırkçı, milliyetçi, dinci, cinsiyetçi) aşmanın bir ilkesi olarak algılanması gerekir. Laiklik bu anlamda, modern toplumun *eidos*'udur; *forma*'sıdır; sivil toplumun vazgeçilmez koşuludur. Laiklik sivil topluma ulaşmanın, demokrasinin onsuz olunmaz koşuludur, aracıdır; toplumun tüm bireylerinin barış içinde yan yana yaşamalarının temel ilkesidir.

İşte bu noktada Türk modernleşmesinin gelişmesi, bu ilkenin hangi boyutta yaşama geçirilip geçirilmediğiyle bağlantılıdır.

Son zamanlardaki gelişmeler (: tarikatların öne çıkışı, dinsel eğilimlerin, dinsel nitelikli bakış açılarının kamu düzenini belirlemek üzere gündeme getirilmesi türünden oluşumlara ilişkin tutumlar) Türkiye'de modernliğin temsilcileri olan -ya da olduğunu ileri süren- bireylerin kendilerini sınamaları bakımından; modernliği ve onun vazgeçilmez koşulu olan laikliği ne boyutta içselleştirdiklerinin hesabını verme, verebilme bakımından bir fırsattır. "Laik bir devlet, dini yadsıyan, dine karşı olan bir devlet değildir. Din adına insanlara baskı yapılmasına izin vermeyen bir devlettir." (22) Laik birey de diğer insanlarla olan ilişkilerinde dinsel inanışları ölçü almayan insandır. İnsanlar, toplum bireyleri, özel ya-

şamlarında ancak dinsel inançlarının gereğine yerine getirebilirler. Toplumsal düzen, kamusal düzen dine dayalı olarak kurulamaz. Bu alandaki düzenlemelerin çıkış kaynağı inanma edimi olamaz; olmamalıdır. Çünkü "(1) Dine dayalı devlet (toplumsal örgütlenme B.Ç.) özgür düşünceyi, bilimsel gelişmeyi, değişen koşullara uygun yeni kurum ve kuralların konulmasını zorlaştırmaktadır, hatta engellemektedir. 2) Dine dayalı devlet, iktidardaki "tek inanç"ın dışındaki inanç gruplarına aynı hakları tanımadığı için, farklı inançtan toplum kesimlerinin 'barış içinde' yaşamaları olanağını büyük ölçüde ortadan kaldırmaktadır." (23)

Laiklik, çokkültürlülüğü de bir kültür relativizmine kaymadan taşıyabilen temeldir. Çünkü kimi kültürel farklılıklara daha baştan a priori olarak saygı duyulmaması gerekir; asıl saygı duyulması gereken insanlardır, bireylerdir; gerçek modernlik, entellektüel ve etik bir ilke olarak laiklik burada en önemli anahtardır. Böyle bir anlayışın toplumsal düzenin temel ilkesi olarak, neredeyse her türlü karmaşayı giderecek biçimde yaşama geçirilebilmesi, eğitimle sağlanabilir; laiklik ilkesinden ödün vermeyen bir eğitimle.

Dışdünyada karşılığı "işte şudur" diyebileceğimiz türden bir kavram olmadığı içindir ki laikliği belirlemek çok büyük güçlükleri içermekte; laiklik çok çeşitli biçimlerde tanımlanmaya çalışılmaktadır. Konuya özellikle, insan haklarını ve demokrasiyi hesaba katarak yaklaştığımızda, her iki kavramın da anlam kazanmasının önkoşulunun laiklik olduğu görülür. Laikliğin bu biçimde kavranabilmesi de düşünenden, aklın modern kullanımını öne çıkarmasını ister. Böylece insan; birey giderek de kişi aşamasına ulaşır. Sorunların çözümünde özellikle bir arada yaşamaktan kaynaklanan dünya sorunlarının çözümünde, böyle bir temel ilke, hem dünya hem de Türkiye bağlamında en belirleyici ve vazgeçilmez olandır. Laiklik, hem dünya hem de Türkiye için modernliğin kaynağı ve gelişme koşuludur.

** 12-14 Eylül 1996 günlerinde Berlin'de "Haus der Kulturen der Welt"te düzenlenen "Türkiye Görüntüleri-Gerçek İmgeler ve Yanlış Fikirler Konferansı"nda sunulan konuşmanın metni.*

NOTLAR

(1) Immanuel Kant, *Prolegomena*, Çevirenler: İoanna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1983, 39 §, s.75

(2) Mohammed Arkoun, *Avrupa'da Etik, Din ve Laiklik*, Çevirenler Sosi Dolanoğlu, Serra Yılmaz, Metis Yayınları, İstanbul 1995, s.70

(3) Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi Makaleler 4*, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, İletişim Yayınları,İstanbul 1995, 4.baskı, s.18

(4) Şerif Mardin, a.g.y., ss.18-19.

(5) İoanna Kuçuradi, "İki Avrupa", (Fenomenolojik Sorun Olarak Avrupa'nın Dönüşümü Uluslararası Felsefe Kollokyumu - İstanbul, 28-30 Nisan 1994- açış konuşmasından özet) *Varlık* Dergisi, Haziran 1994, Sayı: 1041, s.6.

(6) Bkz. Nermi Uygur, *İçi Dışıyla Batı'nın Kültür Dünyası, Bir Deneme, Bir Tutam Deyiş,* Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992.

(7) Betül Çotuksöken, "Laik İnsan, Laik Devlet: Kavramsal Yaklaşım", Cumhuriyet Gazetesi, 12 Ocak 1996.

(8) Mohammed Arkoun, a.g.y., s.20

(*) "Laikliğin devlet ve dinsel iktidarın çeşitli biçimleri arasında gerçekleştirilen hukuki uzlaşmalardaki işlevlerinin ötesinde, laikliği, her insan bireyi ve toplumu için esas olan iki görev karşısında insan zihninin bir tavrı olarak tanımlayacağım. *Birinci olarak*, bilme, tanıma görevi. Dışlamaksızın nasıl bilmeli? Dahil ederek nasıl bilmeli? Bilmem gereken şeyi çarpıtmak, bozmak için aklıma dışarıdan dayatılabilecek her şeyi denetleyerek nasıl bilmeli?" Mohammed Arkoun, a.g.y., s.69.

(9) Mehmet Ali Kılıçbay, "Laiklik ya da Bu Dünyayı Yaşayabilmek", *Laiklik, Cogito* 1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s.18.

(10) Mohammed Arkoun, a.g.y., s.70

(11) Taner Timur, *Osmanlı Kimliği,* Hil Yayın,İstanbul, 1986, s.9.

(12) Joachim Ritter, *Avrupa'nın Sorunu Olarak Avrupalılaşma, Felsefe Yazıları Ansiklopedisi,* Çeviren: Ayça Sabuncuoğlu, Afa Yayınları, İstanbul, 1994, s.52.

(13) Joachim Ritter, a.g.y., s.52

(14) Taner Timur, a.g.y., ss.160-161.

(15) Olivier Abel, *Avrupa'da, Etik, Din ve Laiklik*, Çevirenler: Sosi Dolanoğlu, Serra Yılmaz, MetisYayınları, İstanbul, 1995, s.27

(16) Olivier Abel, a.g.y., s.30

(17) İştar B. Tarhanlı, *Müslüman Toplum "Laik" Devlet. Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, Afa Yayınları, İstanbul 1993.

(18) İştar B. Tarhanlı, a.g.y., s.18

(19) İstar B. Tarhanlı, a.g.y., s.20.

(20) İştar B. Tarhanlı, a.g.y., s.70.

(21) İştar B. Tarhanlı, a.g.*y., s.185.*

(22) Ahmet Taner Kışlalı, Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi, İmge Kitabevi, Ankara, 1995, 4. baskı, s. 129.

(23) Ahmet Taner Kışlalı, a.g.y., ss.138-139.

Usun, Bilimin Ve Aydınlanma'nın Yeniden Sorgulanması Üstüne

Ömer Naci SOYKAN

Günümüz batı düşüncesinde usun ve bilimin insan yaşamındaki yerinin sorgulanması, ülkemizde öteden beri süregelen Cumhuriyet karşıtı akımların ve bunların yeni görünüşlü versiyonlarının elinde güçlü bir silah oldu. Öyle ki, Cumhuriyet'e karşı çıkmak için artık gerici olmak gerekmiyor(?). Doğrusu, laik Cumhuriyet'e toptan karşı çıkmak ile onun hâlâ inatla savunulan pozitivist ideolojisine ve demokrasiyi sözümona kimseye bırakmayan, ama dayatmacılıktan da vazgeçmeyen bu ideolojinin ikiyüzlü tutumuna karşı çıkmayı birbirinden ayırmak gerekir. Ne yazık ki, bu ayrımı ya zihinsel yeti ve bilgi eksikliğinden ya "Bir cephe bile kaybedersek, savaşı yitiririz." korkusundan ya da her iki nedenden ayrımlayamayan veya ayrımlamak istemeyen bir takım Kemalist ideologların önünde "modern" ya da "postmodern gerici" yaftasından kurtulmak da hiç kolay değil. (Böyle bir suçlamayı hak etmediğine inanan yazar, yine de onunla karşılaşırsa hiç şaşmayacak.) Atatürkçü düşünceye yapılan eleştirilere onun verdiği yanıtlarda öne sürülen kavramlarda bir yeniden biçimlemenin olduğu söylenemez. Bu nedenle, devrimciliği de kimseye bırakmayan bu aynı ideologların devrimciliğini anlamak da olanaklı değildir. Oysa kavramlar da eskir. Çünkü algısal olan kavram içeriklerinin alındığı onların karşılarındaki gerçeklik değişir. Değişen yeni toplumsal yaşama alanı, kendisini dile getirecek yeni kavramsal oluşumlara gerek duyar. O halde "us", "bilim", "aydınlanma" gibi ülkemizde baştan beri hep aynı biçimde pozitivist bir yaklaşımla savunulan ve Atatürkçülüğün temeline konan kavramların yeniden ele alınması gerekir. Cumhuriyet, kurucusunun dediği gibi "sonsuza dek" yaşamak istiyorsa, cumhuriyetçilik ve laiklik anlayışı sürdürülmek isteniyorsa, her şeyden önce, bu istenç, kendisine *artık* ayakbağı olan eskimiş pozitivist Kemalist Ideolojiden koparılmalıdır; sonuç, "Atatürk" veya "Kemal" adına bağlanan bu ideolojinin bırakılmasına bile varsa da. Çünkü O'nun bıraktığı emanet, O'nun adına bağlanan ideolojiden daha değerlidir; tıpkı "naçiz vücudu"ndan olduğu gibi. Bu amaçla söz konusu kavramların bir eleştirisini açık yüreklilik ve cesaretle burada serimlemek istiyoruz.

Batıda (İngiltere, Fransa, Almanya) bir *dönem* olarak asıl 18. yüzyılın ikinci yarısında, belirli düşünce ve ereklerinde birlikli bir yapı görünümünde ortaya çıkan "Aydınlanma", *kavram* bakımından, bir yandan köklerini eski Yunan'a değin uzatırken, diğer yandan insanlığın önünde, geleceğe yönelen sonsuz bir ödev olarak görünür. İstenç, duygu, us, hayalgücü gibi yetilerin bütünü anlamında insan "tin"inin üstüne üşüşmüş, toplumsal kökenli veya kişisel önyargıları, sorgulanmadan benimsenmiş dinsel ya da dünyasal inanç, kanı ve tasarımları insanın *kendisinin* oradan uzaklaştırması ve bir bilinç aydınlığına kavuşması, aydınlanma düşüncesinin esasıdır. Ama bunu insanın kendisi yapması gerekir. Hiç kimse bir başkasını aydınlatamaz. Bu, aydınlanmaya aykırı bir tutumdur. Çünkü o durumda insan, yine bir başka usun, "aydınlatıcı" usun, bir başka tinin vesayeti altına girmiş olur.

Ne var ki, daha çoğu edebiyatçı kimlikleriyle öne çıkan Fransız aydınlanmacıları, bu "aydınlatmacı" tutumu sergilemekten geri durmamışlardır. Fransa ile bilinen tarihsel-kültürel yakınlığımız dolayısıyla, Osmanlı "münevver" ve Türkiye "aydın"ları, bu tutumu oradan almış ve daha da abartılı biçimlerde benimsemişlerdir. Gerçi Fransız Aydınlanması'nın önderi Voltaire, "insanları daha az ahmak ve daha namuslu kılmakla yetiniyorum" (1) diyerek alçakgönüllülük (?!) gösterirken, bizimkilerin "abartması" da belki masum sayılabilir. Aydınlanma'yı "yeni din" olarak kavrayan, "kul, köleyiz bilime" diyerek "ziya"ya tapan Tanzimat kafası, Cumhuriyet'te de hem marksizmde hem Atatürkçülükte usu ve bilimi *biricik* yol gösetirci olarak topluma dayatmada çok fazla değişmedi. Oysa "İnsanları aydınlatma hak ve yetkisini nereden alıyorsun?" sorusuna hiçbir aydınlatıcı aydının hiçbir yanıtı yoktur. Ne "ustan" ne de "bilimden" diyebilir. O, peygamber olsaydı, "Tanrı'dan" diyecekti. Gerçi aydın, bu tür sorular karşısında sıkıştığında halk adına konuştuğunu söyler. Ama buna halk inanmaz. O yine de diretir: "Halka rağmen halk adına." Bunun anlamı şudur: "Ey halk, sen cahilsin, reşit değilsin. Sen kendin için neyin iyi olduğunu bilmezsin. Ama ben biliyorum. Seni aydınlatıyorum." Aydınlatacak us'un aydınlatılacak us'tan daha aydın olduğunu hangi us söyleyecek?

Bilime sıra gelince... Önce şu kesinlenmeli: Bilim yaşamın hizmetindedir. Öyleyse bu "hizmetçi",

"efendisine", yani yaşama dikte etme hakkını nereden alıyor? Bilim yaşam içindir, yaşam bilim için değil.

Aydınlanma'yı en iyi anlatanın Kant olduğu bilinir. Onun anlayışı, Fransız aydınlanmacılarının tersine "aydınlatmacı" değildir. O şöyle der: "*Aydınlanma, insanın kendi suçu olarak düştüğü ergin olmayış durumundan çıkmasıdır. Ergin olmayış durumu,* bir başkasının anlama yetisinin güdümü olmaksızın insanın kendi anlama yetisini kullanmada gösterdiği yetisizliktir. (...) O halde, *Bilge olmaya cesaret et!* Senin *kendi* anlama yetini *kendin için* kullanma yürekliliğini göster! sözü Aydınlanma'nın parolasıdır."(2)

Aydınlanmanın kişinin kendi kendini aydınlatması anlamında bireysel bir çaba olması, kuşkusuz, onun başkalarından, onların deneyim ve bilgilerinden yardım almasına engel değildir; yeter ki bu yardım ona dayatma biçiminde sunulmasın. Kamusal alan (devlet, iktidar vb.), içindeki tek tek kişilerin kendi kendilerini aydınlatmada, onlara bunun için gerekli olanakları sağlama durumunda kendisinden bekleneni yerine getirmiş olur. O, daha fazlasına istekli olmamalıdır. Bu bakımdan eğitim, insanı eğip bükmeden, onun doğuştan getirdiği "çekirdek" halindeki yetilerinin özgürce gelişip serpilmesini sağlayacak biçimde örgütlenmeli ve uygulanmalıdır.(3) Kamunun tek tek kişiler için yaptığı her düzenleme hem insanın özgürleşme amacına yönelik olmalı hem de aynı amaçtan ötürü insan, bu düzenlemeler karşısında her zaman kendi istencini kullanma hak ve olanağına sahip olmalıdır.

Kant'ın aydınlanma tanımını benimsemiş olmamız, onun us kavrayışını eleştirme hakkını bizden almaz. Kant'ın "us", hele de "salt us" diyerek insan tininin diğer yetilerinden ayırdığı ve yalıttığı, ona tek başına bir kullanım olanağı verdiği şey, Dilthey'ın deyişiyle yalnızca "bir kurgu"dur. (4) Ne böyle yalıtılmış bir us ne de onun başarısı olarak gösterilen modern doğa bilimi ne Avrupa'da ne de başka bir yerde tek başına ortaya çıkmış değildir. Genellikle bir us etkinliği olan insanın düşünmesinde bile niyet, amaç, duygu, istenç, hayalgücü gibi yeti ve oluşumları yok saymak, mantıksal-matematiksel işlemler yapma edimi dışında olanaklı değildir. Tersi olsaydı, us yerine bir bilgisayara sahip olmamız yeterdi. (O zaman bile bu *bilgisayar-us*'umuzu geliştiremizdik. O bulunduğu gelişim evresinde olduğu gibi kalırdı.) İnsan tininde usun tek başına egemenliği, bir us tiranlığıdır. Günümüzde Fenyerabend'in "güle güle" dediği böyle bir ustur.(5)

Avrupada'da modern doğabilimin ortaya çıkışı, şiirde, dilde, mitsel-dinsel tasarımda gerçekleşen tinsel başarılardan kopmuş değildi. (6) Din, sanat, felsefe ve bilim arasındaki akrabalık bağı, tarihin hiçbir döneminde kopmamıştır. "Akrabalar"dan bazen biri, bazen diğeri üste çıkmış, diğerlerini baskı altında tutmuştur. Bu üste çıkan "akraba" Ortaçağ'da din, Aydınlanma'da bilim olmuştur denebilir. Ama insan, ister bilim adamı olsun, ister değil, hiçbir dönemde usunu us-dışı öğelerden yalıtarak kullanmış değildir. Comte anlamında bir "pozitiv kafa", Comte'un kendisinde bile var değildi; hele de o, yeni bir din kurduğuna inanırken. Adlarını işittiğimizde kendilerine haklı bir saygı duyduğumuz büyük bilim adamlarının usu da her zaman usla birlikte iş gören öteki yeti ve oluşumların etkisi altında olmuştur. Bilim hiçbir zaman tümüyle ussal olmadı. Örneğin, Galilei hayalgücü ürünü olan deneyleri yapmış gibi göstermiştir. Amacı propaganda yapmaktı. (7) Öte yandan, ona atfedilen ünlü Pisa deneyinden ise o hiç söz etmez. "Galilei Pisa deneyinden iç söz etmiyorsa, bu deneyi yapmamıştır. Ne mutlu ona ki öyle olmuş. Çünkü, tarihçilerin onun adına dile getirdikleri bahsi dile getirerek yapmış olsaydı, deney kendisi için bir bozgun olurdu. " (8) Newton'un zamanının önemli bir bölümünü simyacılık ile geçirmesi, Milikan'ın deney bulgularını bozması, benzeri iki örneği daha oluşturur. Bu gibi us ve ahlâk dışı işlerin bilimsel etkinliklerde bulunması, üstelik bunların bilimin ilerlemesine katkısı olması, bugün artık giz olmaktan çıkmıştır.

İnsan tekinde "us tiranlığı" ne ise, bireysel ve toplumsal yaşamda "bilim tiranlığı" odur. Bilim, insanın yaşamına hizmet içindir, ona hükmetmek için değil. Yine de kuşkusuz bilim, "en hakiki", daha doğrusu, "en az yanıltıcı" yol göstericidir. Ama bu durum, ona öteki yol göstericileri insan yaşamından despotça kovma hakkını vermez. Yanılan yalnızca dinsel söylemler, ideolojik veya astrolojik kehanetler değildir. Bilim de yanılır. Yanılma bilginin karşıtıdır; ama o bilgi edinme sürecinde daima karşımıza çıkar. (9) Bilimde yanılgıyı yadsımak, bilimin ilerlemesini yok saymak demektir. Bilim tarihi, bir bakıma, yanılgılar tarihidir. Bilime duyulan sonsuz güven, onun gelecekte her yaşam sorununu çözeceği inancı, mutlak doğruluk kanısı, bir tür bilim mitosu ve fetişizminden başka bir şey değildir. Böyle bir inanç, bengisu düşünün bilim kılığına girmiş bir kalıntısıdır.

İnsan özgürlüğü, yalnız siyasal, ekonomik, dinsel vb. iktidar odakları karşısında değil, aynı zamanda "bilim tiranlığı" karşısında da savunulmalıdır. Bilim ve teknoloji, bugün toplumsal iktidar odaklarının elinde çok etkili bir baskı ve güdüm aracı olmuştur. Bilimin rayonelleşmesi bilimin gelişmesinin sonucudur. Başka türlüsü olamazdı. Çünkü bilim özünde rasyoneldir. Böylece rasyonelleşmiş bilim yoluyla toplumsal kurumların da rasyonelleşmesi, aynı süreç içinde belki kaçınılmazdı. Ama bu rasyonelliklerle dört bir yanından sarılmış çağımız insanı savunmasız

bırakılmamalıdır. O, savunma aracı olarak şiir, sanat, din, felsefe gibi kültürel etkinliklerden dilediği birini ya da birkaçını seçebilmelidir. Bu konuda ona "Sen şunu seçmelisin, bu senin için en iyisidir." yollu bir dayatma yapılmamalıdır. Ancak, bilim yanıltabilir diye, onunla karşılaştırılamayacak ölçüde ondan daha çok yanıltıcı olan dinsel veya diğer bilim dışı söylemlere insanın bel bağlaması, Türkçenin yerinde deyişiyle, yağmurdan kaçarken doluya tutulmak olur. İnsan, dünyasal ya da tanrısal hiçbir yetke önünde baş eğdirilmeyi hak etmez.

Türkiye Cumhuriyeti, kurucusunun bilimi en hakiki yol gösterici olarak önerdiği ünlü sözüyle pozitivist bir ideolojiyi benimsemişti. Bu öneri, zamanın koşulları bakımından yadırganacak bir şey değildi; tersine ileri bir adımdı. Ama aradan geçen 70 yılda bizde ve dış dünyada sanki hiçbir şey değişmemiş gibi aynı sav söze aynı yapışkanlıkla bağlanmak, bilim bağnazlığından başka bir şey değildir. Ne yazık ki bugün sanki pozitivist ideoloji bırakılırsa, Cumhuriyet'ten de vazgeçilirmiş gibi garip bir hava estirilmektedir. Bir başka tehlike de Atatürkçülük'ün Atatürk'le eşleştirilmiş olmasıdır. Birincisini eleştirenler, Atatürk ve Cumhuriyet düşmanı olarak yaftalanmaktadır. Öte yandan bir kısım aydın da Cumhuriyet'i eleştirmek adına adeta mezardan adam çıkartıp mahkeme önüne koyma çabasındadır. Oysa tarih yargılanmaz, fakat yargılar.(10) Cumhuriyet'i yıkıp ikincisini kurmaktan söz ediyorlar. Peki, Cumhuriyet'i yıkıp yenisini kurana dek biz nerede barınacağız? Köktencilikte pek az filozof Descartes'ın yanına gelebilir. O bile oturduğumuz evi yeniden yapmaya başlamadan önce bu işle uğraşırken rahatça oturabilecek başka bir ev bulmak gerektiğini söyler. (11) Gidecek başka yerimiz olmadığına göre, Cumhuriyet'imizi içinde otururken onarmalıyız. Fransızların "république"lerini, Almanların "Reich"larını numaraladıkları gibi bizim de "Cumhuriyet"imizi numaralamamız gerekmez. İlle de batılı bir örnek alınmak isteniyorsa, öteki batılı ülkelere bakılabilir. Üstelik bu numaralama fetişizmi, tartışmayı kendi üsüne çekmekle tartışmanın içinin boşalmasına neden oluyor. Aslında kimin ne dediği de tam belli değildir. Ülkemizin bugün içinde bulunduğu bu entelektüel karmaşa, tam bir kör döğüşü görünümündedir. Sorunlar, serinkanlı düşünce ile sağlam kavramsal çerçevelere oturtulmuyor; tersine medya yasasının buyuruculuğuda sıcak, bazen de vıcık sataşmalarla geçiştiriliyor.

Laiklik düşmanı akımların, bu yazıda bizim de sergilediğimiz us, bilim ve aydınlanma eleştirisinden de güç almış olmalarından dolayı, ellerine koz verilecek diye o akımlara, hâlâ küt kafa bir pozitivist bilim anlayışıyla karşı çıkmak, üstüne üstlük böyle bir anlayışı Atatürkçülük'e temel olarak koymak, savunulması istenen düşünce ve ülkülere zarar vermekten başka bir işe yaramaz. Özgürlük, yüreklilik, insana saygı gibi etnik değerlerin ve bunların yaşama geçirilmesini sağlayan laiklik gibi hukuksal düzenleme ilkelerinin meşruluğu için bilimsel bulgularda destek aranmamalıdır. Çünkü bu değerler ve ilkeler, o bulgulardan da üstündür. Özgürlük ya da laiklik bilim kuramı değildir ki, bilimsel kanıtlara gerek duysun.Asıl bilimin ethik temellendirmeye gereksinimi vardır.

Cumhuriyet, "fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür" kuşaklar istediğine göre, bunun için onları her şeyden önce tutsaklığın her türünden uzat tutacak tarzda yetiştirmelidir. Özgür düşünce, özgürce bilme ve anlama, ancak özgürce karar verebilecek bir bilinçte bulunabilir. Öyle bir bilinç ise hiçbir şey adına başka hiçbir bilincin vesayeti altına girmeyen, fakat kendi kendisini aydınlatan, daha doğrusu aydınlatma sürecinde olan bir bilinçtir. Aydınlanma sürekli bir çabadır.

(1) Bzk. Server Tanilli; Voltaire ve Aydınlanma, s.208, Cem Yayınevi, İstanbul 1994.

(2) I.Kant; Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung? (1784).

(3) İnsanda hazır olarak ancak bio-psişik çekirdekler olduğu ve bunların eğitim yoluyla geliştirileceği biçimindeki düşünceler için bkz.: Takiyettin Mengüşoğlu, Felsefeye Giriş, s.177 vd., İstanbul 1968.

(4) Bkz. W.Dilthey; Gesammelte Schriften, I.Band, s.134, Verlag von B.G.Teubner, Leipzig u. Berlin 1922.

(5) Bkz. Hangi Akla Veda?

(6) Bkz. dipnot: 4.

(7) Bkz. Paul K. Feyerabend, Yönteme Hayır, s.91 vd., Ahmet İnam çevirisi, 1989

(8) Alexandre Koyre; Yeniçağ Biliminin Doğuşu, s.164-5, Türkçesi: Kurtuluş Dinçer, 1989.

(9) Krşl.: Ernst Mach'da Bilginin Biyolojik-Antropoljik Temeli başlıklı yazımız: Felsefe Dünyası, Sayı:11, Mart 1994, Ankara,

(10) Bkz. Bir Tarih Felsefesi İçin Düşünceler başlıklı yazımız: Felsefe Dünyası, sayı:14, Kış 1994, Ankara

(11) Bkz. Metot Üzerine Konuşma, Üçüncü Bölüm, 5.

GERÇEK SANAT DERGİSİ'NDEN DÜZELTME

Dergimizin Eylül 1996 tarihli 24. sayısında kapak fotoğrafı İsa Çelik'in olmasına karşın yanlışlıkla Fikret Otyam yazılmıştır. Düzeltir, hem okurlarımızdan hem de sanatçılarımızdan özür dileriz.

Kimliğin Kişiliği (?)

Süreyyya EVREN

Ömer Naci Soykan'ın *Kimlik, Ama Nereye Kadar?* yazısı ve Mehmet Sabit Çalışkan'ın Cengiz Gündoğdu'nun millet kimliğinin bir yanlış bilinç durumu olduğuna dair saptaması üzerine kurduğu *Kimlik Üzerine Notlar* yazısı, bizdeki kimi düşünce birimlerinde soru imleri ve notlar doğurdu. Bunları, adı geçen yazılara geribesleme etkisi yapabileceklerini umarak toparlarsak:

1) Soykan'a göre kişinin kendisi, kişiliğidir. Kişinin kendisinin kendisi olmayanla özdeşleşmesi ise onun kimliğini verir. Dolayısıyla kimliklerin, kişiler için, ancak ikincil önemlerinden söz edilebilir. Kişi için asıl olan kişiliğidir Kimlik, kişilik için olumlu ortam sağladığı, onu varsıllaştırdığı sürece meşrudur. Kimlik, kişiliğe baskın gelmeye başladığı andan itibaren, onu silmeye başladığı andan itibaren, kötüdür.

Bundan, yaşamlarında kimliği önplana alan kişilerin, kendi özlerini bir başka şeyin iyeliğine terk ettikleri, gerek kişilikleri zayıf olduğu için gerek başka nedenlerle bunun önünü alamadıkları sonucu çıkıyor. Anlaşılan, örneğin kendisini önce Fransız sonra Hıristiyan daha sonra Jean-Paul olarak tanımlayan birisi, kendi özünün özgürlüğünü yitirmiş birisidir, onun özü artık bir köle-özdür ve başka özlere bağımlıdır. Bu sonuçlar Gündoğdu'yla da uyum içinde; elbette ki kendini bir başka öz zanneden, bir başka özle tanımlayan ve ifade eden bir öz, bir yanlış bilinç durumu içindedir.

2) Ancak; bizim için soru imlerinin kaynağı şu oldu: karşı tarafın temel savına yanıt verilmemiş!... O da, topluluğun bir kişiliği olduğu iddiasıdır... Topluluğun kendine özgü değerleri, bir değerler sistemi, nitelikleri, vs vs... kısacası onu neyse o yapan özü. Eğer topluluğun da bir özü varsa, bu topluluğu oluşturan herhangi bir birey için, kişi için, bu topluluk özü bir 'başka' öz, bir 'diğeri', 'öteki' olamaz. Aralarında anlaşmazlıklar, çatışkılar, uyuşmazlıklar, derin ayrışmalar görülebilir. Ama gene de kişiye göre, kendi topluluğunun özünün konumu, bir yabancı topluluğun özünün konumundan farklıdır. 'Ben', 'biz'in bileşenlerinden biridir ama 'onlar'ın bileşenlerinden biri değildir. Dünyayı 'biz ve onlar' olarak okumaya karşı olanlar en insancıl dünya görüşünü imliyor gibidirler. Fakat soru aynen duruyor: eğer 'biz'in 'onlar'dan ayrı bir kişiliği, ayrı bir özü olmasaydı, 'biz' ve 'onlar' kolaylıkla birbirlerine karışlardı ve daha da önemlisi, bu fark edilmezdi. Sorun, dallandırılıp budaklandırılabilir Örneğin, tüm insanlığın bir 'tek' özü, bir 'biricik' kişiliği olduğu söylenerek 'biz ve onlar' üstü bir öz öne sürülebilir. "İnsan, her yerde insan" deyişi gibi. Demek ki farklı mekânların farklı koşullarına, farklı toplulukların farklı özlerine karşın, değişmeyen bir insan özü varsayılıyor. Ama insan 'biz ve onlar' çatışmasından kurtulmuş olmuyor. En basitinden karşısında maymunlar vardır. Bu çatışmayı da aşmak için memeliler özü, ya da omurgalılar özü diye devam edilebilir. Omurgalı, her yerde omurgalıdır. Ama, omurgasız da her yerde omurgasızdır. Hayvanlar özü ve canlılar özü diye de genişler.

Örneğin Soykan, bir insanı öldürmekle bir çalı parçasını kırmak arasında bir ayrım olduğunu bu ayrımın da insan yaşamına değer verilmesi olduğunu söylediğinde bitkiler özünü insanlar özünden farklı gördüğünü belirtmiş olur Dahası bitkiler özünün değersizliğini bir uzlaşma noktası olarak koyar. Bu noktada uzlaşanlar da herhalde insan toplulukları olsa gerektir, yoksa çalı toplulukları değil.

Bu böyle, kişinin tüm varolanların özüyle özdeşleşmesine, tüm yokolanların özüne de dahil olmasına dek gider. Bunun sonu Enel Hak'tır. Kişi, 'biz ve onlar' çatışmasından kurtulmak için kendisini varolan ve olmayan herşeyin özünün bir bileşeni olarak görmek zorundadır. Yani bu herşeyin kendisi. Böylece kişi, kişiliğini özgürleştirebilmek için, yok etmek durumunda kalır. Buradaki yok etmek elbette ki imha etmek, hiç etmek değil, herşey etmektir. Yani kişiliğin sınırları ortadan kaldırılmıştır. Bu eski görüş kabul edilmediği sürece topluluğun bir özü olduğu fikrine karşı çıkılamaz. Ancak ve yalnız bu durumda, kişinin kendini dahil olduğu topluluğun kişiliğiyle tanımlaması bir yanlış bilinç durumudur, çünkü onun doğru bilinç durumu, gerçek kişiliği ve kimliği, 'herşey'dir. Dolayısıyla topluluk kişiliğinin bir yanlış bilinç durumu olabilmesi için birey kişiliğinin de bir yanlış bilinç durumu olması gerekir. Çünkü, tekrarlarsak, örneğin millet (ulus) kavramının yanlış bilinç durumu olduğunu söyleyebilmek için, toplulukların bir kişiliğe, bir öze sahip olamayacaklarını söylemek gerekir, toplulukların özsüz olduklarını öne sürmenin tek yolu da bir tek evren olduğunu evrende de bir tek öz olduğunu kabul etmektir. Eğer topluluğun bir özü olmadığı görüşü modern yollarla te-

mellendirilebilirse, zaten kısa zamanda tüm dünya siyaseti altüst olur. Bizce, böyle umutlu bir gelişme hayaldir.

3) Dolayısıyla topluluğun kişiliği fikri sorunu şöyle koyar: kişinin bir kişiliği yani özü bir de kendisinin de dahil olduğu topluluğun (ya da toplulukların) kişiliği (ya da kişiliklikleri) yani özü (ya da özleri) vardır. Kişi, bu iki öz arasındaki gerilimde taraf değil, gerilimin kendisidir. Gerilim, kişi başladığı yerde başlar, bittiği yerde biter. Ama; belki de esas gerilim, bu hatta değildir... Örneğin, belki de doğuştan gelen değerlerle sonradan edinilen değerler arasındadır, duygu ile akıl arasında değil, rastlantı ve zorunluluk ile akıl arasında, içgüdü ile ahlak arasında, yazgı ve boyun eğmeyle istenç (irade) arasındadır... Öyleyse...

4) Ömer Naci Soykan kimlikleri, aidiyet türlerini ikiye ayırıyor: aile kimliği ve diğer kimlikler. Aile kimliği doğal, diğerleri kültürel olarak sınıflandırılıyor. Biz aynı sınıflandırmayı, birkaç değişiklikle, doğuştan gelenler ve sonradan edinilenler diye devralacağız. Doğuştan gelenler, örneği, aile, ırk ve cinsiyettir. Sonradan edinilenler arasında da, örneğin ideoloji ve uzmanlık alanı sayılabilir. Doğuştan gelenler kişiyi yazgı'ya sonradan edinilenler akıl'a bağlar. Dolayısıyla Soykan'ın, her iki gurubun da kendisini başka bir şeyle özdeş tutma noktasında birleştiği görüşüne katılmıyoruz.

Çünkü kişinin kendi ahlakıyla, kendi aklıyla edindiği bir kimlikle kendisini özdeş tutması, kişinin kendisini kendi ahlakıyla, kendi aklıyla özdeş tutmasıdır. O (kimlik) bir başkası değil kendi yansımasıdır. Kişinin kendi ahlakı kişiye 'başka bir şey' değildir. Dedikleri gibi: herkese istediği aklı seçme hakkı tanındığında herkes gene kendi aklını seçmiş. Kişinin kendi istencinin bir sonucu olan kimlikleri (ideoloji, vs.) kişinin istenci dışındakilerden (soy, ırk, vs.) ayırmakla yetinmeyelim ve Soykan'ın pek sorgulamadan yekpare gibi kullandığı 'kişilik'i de aynı yöntemle okuyalım. Bir yandan kişinin kendi istencinin bir sonucu olan kişiliği (kendi -!- kararlarıyla belirlediği öz). Öte yanda kişinin kendi istencinin dışındaki kişiliği (devraldığı genetik kalıt, kendi istencinin dışında yaşama başlamak zorunda kaldığı koordinatlar, -yer ve zaman-, ve ayrıca, gene tümüyle onun istemi dışında alınmış doğması ve hayatta kalması kararı, vs.). Demek ki kişinin kendisiyle özdeşleşmesi daha baştan bir başkasıyla özdeşleşmek riski taşır. Çünkü kişi kişiliğine, içindeki verili kimlikten uzaklaşarak, ya da bir ölçekte onu altederek ulaşacaktır. Dolayısıyla kişinin kendi istenciyle ulaştığı kimliği onun verili kimliğinden ayrılabilme yetisindeki kişiliğini gösterir. Fakat bu kimlik kişinin ürettiği değil, bir yol katederek ulaştığı daha önce orda olan bir kimlikse, kişi kendi istencini 'seçme' ile sınırlandırmakla suçlanır. Burada, ipi çekersek, çağdaş iletişimde kullanılan 'beğeni kültürleri' kavramına dek getirebiliriz. O zaman, herhalde soru şudur, seçmek yahut üretmek?

5) Ulus (millet) kavramının doğuştan gelenler ve sonradan edinilenler gurupları arasındaki salınımıyla ilgili sorularımız, yukarıdaki maddelerin doğuracağı temele bağlıdır.

6) Alçakgönüllü birkaç madde sıralamak istemiştik. Ancak maddelerin fazlasıyla iddialı oldukları hissine kapılıyoruz. Acele bir geribesleme etkisi yaratma telaşıyla süzgeçten geçirmeden ham haliyle sunduğumuz kimi yaklaşımlarımız bağışlansın. Ama bu, sözlerimizi, sahiplenmiyoruz demek değildir.

BİZ VE ONLAR

Ben baharı düşlüyorum yüzüm çocuk
sesleri
O beni korkutandır ağzında kan izleri.

Ben mavi düşler içinde şiirin unutkan kızı
O kuşlara ateş eden korkutan çocukları.

Ben uçurumlara kanat süzen göğün beyaz
serçesi
O köylere talan giden ölümün habercisi.

Ben mavzerine sır vermeyen kadının andı.
O her evin düşünü göz kırpmadan yakandı.

Ben eşit kardeşliği haykıran bir çığlığım
O inkarın dilcisi bitmeyen karanlığım.

Ben ceza evi içinde D G M önlerinde
O şimdi kül ve ölüm kürt illerinde.

Ben düşünen söyleyen sorgulayan soranım
O düşünen insanı sorusundan vuranım.

Ben gözüne umut kaçmış bir barış
sevdalısı
O bütün barışları savaşlara asandı.

Ben vatan hainiyim
O vatan sever.

Ülkemdir üzdü beni
Kalbimi kırıyorum.

Suna ARAS

Ateş Hırsızları

Sibel ÖZBUDUN

1. Ateş

Bizler insanız. Yeryüzünü bir kısmı buzullarla, bir kısmı cangıllarla kaplı, yabanıl, başıboş, uçsuz bucaksız bir eldeğmemişlik olarak devraldık. Başlangıçta onar-yirmişer kişilik sürüler halinde cangıllarda gezinen, tıpkı diğer hayvanlar gibi ot, meyva yiyen, yakalayabildiğimiz küçük hayvanları, ya da hayvan leşlerini çiğ yiyen sürülerdik. Üstelik, pençelerimiz, postumuz, sivri, keskin dişlerimiz olmadığı için diğer hayvanlardan daha da savunmasız, umarsız durumdaydık. Ama son derece aleyhimize olan doğa koşullarına karşı direnmesini bildik ve zaman içinde kendimizi diğer hayvan türlerinden ayırabildik. Doğanın güçlerini kendi yaşam savaşımı için kullanmasını öğrenmesidir insanı diğer tüm canlı türlerinden ayıran. Ateşi, suyu, havayı, toprağı evcilleştirip denetim altına almayı bilmesidir.

İşte insanlığın yaşam mücadelesinde bilgi, bilim en önemli silahı olagelmiştir. Deneye yanıla öğrendiklerimizi sonraki kuşaklara aktarabilme yetimiz sayesindedir ki, mağara kovuklarından konutlara, taş ve sopalardan bilgisayarlara, odun ateşinden mikrodalga fırınlara ulaşabildik.

Onar yirmişer kişilik gruplar halinde yabanıl doğa karşısında çaresiz, hayatta kalma mücadelemizi sürdürmeye çabaladığımız günlerden bugüne, çok şey değişti. İnsan soyu doğanın bir kaprisiyle tükenme tehlikesini çoktan gerilerde bıraktı. Ama bu kez yeni tehlikeler yarattık kendimize. Uluslararası nitelik kazanan sermayenin 'kâr, daha çok kâr' için dönen çarkları, doğal dengeyi her geçen gün daha fazla bozarak yaşam kaynaklarımızı gittikçe tüketiyor; dev silah tekellerinin doymak bilmez iştahı, dünyayı topyekûn bir yokoluş tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor

Bir kez daha yaşamı, milyonlarca yıl uğraşa didine kurduğumuz insanca yaşamı savunmak zorunluluğuyla karşı karşıyayız. Bu kez amansız doğa koşullarına karşı değil, insanın insanı sömürüsünün vardığı topyekûn yokolma tehlikesine karşı. Ve bilgi, bir kez daha bu mücadelenin en önemli silahıdır. İnsanlığın ortak değerlerine, insanlığın kültürüne sahip çıkmak için, onu tanımak, bilmek gerekir. Afrika'da, Asya'da, Avrupa'da, Amerika'da, Avustralya'da, Antarktika'da hemcinslerimizin bir yandan varlığını, soyu sürdürmek için geliştirdikleri teknikleri, bir yandan da ürettikleri fikirleri bilmemiz gerekir.

İşte *Ateş Hırsızları* böyle bir bilinçle hazırlandı. İnsanlığın varoluş mücadelesinin ve bu mücadele sürecinde yarattığı kültürün tarihine bir giriş niteliğini taşıyor. Bu girişte, araçların gelişimiyle insanlığın düşünsel ürünleri olan mitoslara birlikte bakılmaya çalışılacak...

Mitos, Türkiyeli okurun pek tanışı olmadığı bir konu. Bu konudaki Türkçe yayınlara bakıldığında yakın zaman öncesine dek, "Mitos/Mitoloji" bilgisi esas olarak Grek kültür çevresi mitoslarıyla sınırlı bir çerçevede kalmaktaydı. Türk mitosları ise, kültürel iklimimizi alttan alta biçimlendiren "Anadoluculuk/Türkçülük" ikileminin bir mücadele motifi olarak kullanılıyordu. 1990'lı yıllarda mitoloji çalışmalarının ve tekil kültürlerin mitoslarının Türkçe'ye aktarılması, "mitosların farklı biçimlerde okunabileceğini" Türkiyeli okura göstermesi açısından yararlı oldu, kanısındayım.

Yukarıda da belirtildiği gibi, bu yazı dizisi, "mitos nedir, kökenleri, işlevleri nelerdir?" gibi sorulara yanıt aramayı hedeflemiyor. Amacı, bir yandan insanlığın kültür tarihini olabildiğince kaba hatlarıyla çizerken, bir yandan da, bu kültür oluşturma sürecinin mitoslardaki izdüşümlerini izlemekten ibaret. Bunu yaparken, mitolojinin önemli bir sorunsalına, çok farklı coğrafi bölgelerde ve kültürel ortamlarda biçimlenmiş mitosların, raslantı sonucu olamayacak ölçüde ortak unsur içerdiğine dikkati çekmeyi arzuluyor.

Mitos Nedir?

Mitosların kökeni ve işlevleri tartışması, kökeni Greklere dayanan bir tartışmadır. Vurgu, zaman içinde köken'den işlev'e ve mitos'un ne olduğuna doğru kaymakla birlikte, tartışma günümüzde de süregitmektedir.

Grek sofistleri geleneksel mitos ve theogonik (tanrı-doğum) öykülerin doğacı ve ahlaksal hakikatleri ortaya çıkardığı düşüncesindeydi. Bu alegorik yorum tarzı Plato tarafından eleştirilmiştir; Hellenistik dönem filozofları ise geleneği ve devletin dinsel gereklerini koruma aracı olarak değerlendirilmekteydi mitosları. Roma'nın son pagan imparatoru Julian ve filozof Sallustius ise onları kalabalıklardan gizlenen ve yalnızca bilgelerin bilebileceği ilahi hakikat ve gizemler olarak görmekteydi. Buna karşılık, Democritus ve Lucretius'dan itibaren kadim

dünyanın ateisleri olarak bilinen Epikür'cü filozoflar mitosları, en iyi olasılıkla tümüyle doğacı ya da tarihsel olayları örten, ancak ilk elde, rahip ve yöneticilerin yetkelerini payandalamak üzere geliştirilmiş üretimler olarak açıklamaktaydılar.

Mitosları tarihle açıklamanın klasik bir örneğini Euhemerus (İÖ 3. yy.) oluşturur. Euhemerus'a göre, mitoslar, gerçekte tarihsel kişilerin (kahramanların) sonradan mistifye edilmeleriyle oluşturulmuş öykülerdir. Gerek Neo-Platoncular ve Stoacılar, gerekse Epikürcüler mitosların sözlük anlamıyla alınmaması gerektiği görüşünü paylaşıyorlardı; tutucular bunların içinde sonsuz, alegorik, dinsel ve felsefi hakikatler olarak görürken, reformcular batıl inançlı kitleleri yanıltmanın araçları olarak değerlendirmekteydi. Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ilahiyatçılar pagan dinini küçük düşürmek için Epikürcü mitos eleştirilerinden yararlanırken, Stoacı ve Neoplatoncular hristiyanların ilahi vahiy üzerindeki tekel iddialarını eleştirmekteydi.

15. 16. yüzyıllarda Avrupa Rönesansı'yla birlikte Grek edebiyat ve sanatına ilginin yeniden canlandığı bilinmektedir. Bu durum, mitosların niteliği, kökeni ve işlevleri sorununu yeniden Avrupa'nın gündemine getirmiştir.

18. yüzyıl Avrupası Aydınlanma çağında ise, Voltaire vb. rasyonalist filozoflar klasik mitleri, Epikürcüler gibi, irrasyonel boşinanlar ya da kurnaz rahiplerin kitleleri manipüle etmek için yaptıkları icatlar olarak değerlendirmekteydi. Burada esas hedefin, çağın seküler/laik yükselen değerleri çerçevesinde Eski ve Yeni Ahitler'in de itibardan düşmesi olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Günümüz mitoloji kuramlarında, iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır: sözel ve simgesel yorum. Bütününde, etnologlar sözel yaklaşımı benimsemiş, ancak değerlendirmelerinde farklılık göstermişlerdir. Tylor gibi evrimci, positivist etnologlar mitosu, bilimsel düşünce tarafından aşılacak açıklayıcı bir düşünüş olarak yorumlamışlar, Malinowski gibi işlevselciler, birey ve toplumunun refah ve yazgısını etkileyen kritik sorunların çözümlenmesindeki işlevlerine bakmışlardır. Burada mitosların kurum ve ayinleri geçerli kıldığı söylenmiştir. Buna göre mitoslar, kurumsallaşmış toplumsal gerçekleri haklı gösterecek akılcılaştırmalardır. Sorel ve Pareto gibi pragmatik filozof ve sosyologlar mitosun kurgusal karakterini sezinlemiş, ancak bir siyaset ve toplumsal denetim aracı olarak kullanımlarını haklı görmüşlerdir.

Öte yandan, idealist filozof ve ilahiyatçılar ise, kadim zamanlardan günümüze mitosu alegorik olarak yorumlayıp aşkın, zamandışı bir hakikatin simgelenişi olarak değerlendirmişlerdir. Ancak simgelenen hakikatın doğası konusunda görüş ayrılıkları vardır. Felsefe ve dinde, Cassirer ve Urban gibi Neo-Kantçı filozoflar ve Nicolas Berdyaev ve Richard Neibuhr gibi ilahiyatçılar mitosun olumlu değerlendirilmesini savunmuşlardır. Edebiyat eleştirileri alanında Northrop Frye, Maud Bodkin ve Philip Wheelwright gibi yazarlar, Jung'u izleyerek mitosu evrensel arktipleri ve kollektif bilinçdışından ortaya çıkan ilksel imgeleri temsil ettikleri biçiminde değerlendirmişlerdir. Özellikle aklın gerçekliği kavrama yetisinin sınırları konusunda kuşkuları olanlar, mitosun pozitif değerini vurgulamaktadırlar (bkz. David Bidney, "Myth, Symbolism and Truth", *Myth, A Symposium,* Thomas A. Sebeok (yay.) Indiana University Press, 1958:3-24).

Bu kısa değerlendirme, bize aynı zamanda mitosların okunuş tarzının 'ideolojiden bağımsız' olmadığını göstermektedir. Ancak, mitos "ne" olursa olsun, insan türünün yaşamını ve süregenliğini sağlayan (ya da sağladığı düşünülen) doğal ve/veya kültürel değerler/unsurların kökeni ve insan kullanımına girişine ilişkin açıklayıcı öyküleri kapsamaktadır. Şimdi taşla birlikte kültürel gelişmenin ilk adımları için vazgeçilmezliği olan ateşin insan kullanımına ilişkin inançları yansıtan mitoslara kısaca gözatalım.

Bizler, yani şimdi yeryüzünde yaşamakta olan beyaz, sarı, kara derili insanlar, hepimiz insan soyunun bugün için son durağı olan *Homo sapiens,* yani akıllı insan ailesinin mensuplarıyız. Ve yeryüzünde çok çok 100 000 yıllık bir geçmişimiz var. Ama insanlığın tarihi bizlerle başlamıyor. Belki bitmek tükenmek bilmez çıkar kavgaları, hırslar, toplumsal eşitsizlikler ve her gün yenisi üretilen nükleer silahlarla kendi tarihimize son veren bizler olacağız; ama dediğim gibi, insanlık tarihi bizlerle başlamıyor. *Homo sapiens,* milyonlarca yıllık bir evrim ve türleşme/çevreye uyum sürecinin bir ürünü ve yukarıda da belirtildiği gibi, yeryüzünde görevli yeni bir tür. Darwin'den bu yana bilim insanları, insan türünün milyonlarca yıl önce, hayvanlar alemindeki en yakın akrabaları, kuyruksuz büyük maymunlarla ortak bir ataya dayandığını savunmaktalar.

Fosilbilimciler ve antropologlar, halen bu ortak atayı saptamak için uğraşadursunlar, insan ile en yakın akrabası Afrika maymunlarının birbirinden 5-10 milyon yıl önce ayrıldığı sanılmaktadır.Ancak maymundan çok insana özgü fizyolojik özellikler sergileyen ilk fosiller, 3.75-3 milyon yıl öncesine aittir ve Afrika'dan gelmektedir. Bunlar dik yürüyen, maymunların aksine ağaca tırmanmada fazla becerisi olmayan, ancak beyinleri maymun türlerine kıyasla daha gelişmiş ilk insansılardır ve Australopithecus (Güney Maymunları) genel adıyla tanınırlar.

Bu ilk insansıların çene ve diş yapılarından, daha çok ağaç kökleri, meyvalar ve otlarla beslendikleri, hayvansal besin gereksinimlerini ise yakaladıkları küçük hayvanlardan, böceklerden ve yırtıcı hayvanların parçaladığı avların artıklarından sağladığı anlaşılmaktadır.

İnsandan çok maymunu andıran bu ilk insansı-

lara, yine Afrika savanlarında daha gelişkin, ileri bir insansı türü katılır günümüzden 2.3 milyon yıl önce. İlk örneğini Tanzanya'da, zengin fosil yataklarıyla bilinen Olduvai Boğazı'nda araştırma yapan Leakey'lerin bulduğu, daha iri beyinli, elleri daha ustalaşmış bu türe, *homo habilis*, yani becerikli insan adı verilir. *Homo habilis*'i *australopithecus*'lardan ayıran temel özellik, kavisli elleriyle taşları yontarak avadanlıklar yapma yeteneğidir. Taşlardan çıkardığı yongalarla hayvan postlarını yüzebilmekte, etlerini kemiklerden ayırabilmekte, yumuşak bitki köklerini kesebilmektedir.

Kenya'da Koobi Fora yerleşiminde bulunan hipopotam ve antilop kemikleri, bu uzak atalarımızın etle beslenmeye alıştıklarını göstermektedir. Etleri henüz çiğ yerler; ateş, daha keşfedilmiş değildir. Evet, doğada ateş vardır, zaman zaman bir ağaca düşen yıldırım, o ağacı, belki tüm ormanı tutuşturmaktadır, ama insan ateşten yararlanmayı, onu evcilleştirmeyi keşfetmiş değildir. Olasılıkla diğer canlı türleri için olduğu gibi, bu erken insan türleri için de ateş, sakınılması, kaçınılması gereken bir beladır.

Ateşten yararlanmak için daha gelişkin bir türü, 1.7-1.6 milyon yıl önce yine Doğu Afrika'da ortaya çıkan *Homo erectus*'u beklemek gerekecektir. *Homo erectus*'un gövdesi iyice dikleşmiştir, boyu daha uzundur. Bulunan fosiller, boy ortalamasının 1.67'ye ulaştığını göstermektedir. Elleri çeşitli avadanlıklar üretmeye elverişlidir. Kafatası önceki türlere göre daha yuvarlanmıştır, beyin daha iridir. *Homo erectus*'ların sayıca *homo habilis*'lerden daha kalabalık olduğu anlaşılmaktadır, farklı çevre koşullarına daha kolay uyarlanabilmektedirler. Bu nitelikleri nedeniyle, daha önce insan izine rastlanmayan, güney, doğu ve kuzey Afrika'nın yüksek ve daha serin bölgelerine yayılabilmişlerdir.

Homo erectus'lar doğada buldukları ateşten yararlanmanın, ve onu korumanın yanısıra, yakmasını bulmuş insanlardır. Ateş, insanın yalnızca soğuktan ve yabanıl hayvanlardan korunmasını sağlamakla kalmamış, avlanmasında da kolaylık sağlamıştır. Böylelikle, diyelim ki kemirgenlerin ya da küçük hayvanların barındığı kovukların önünde ateş yakarak onları dışarı uğratmayı ve avlamayı başarabilmişlerdir. Dahası, ateş, insanın mağaralara yerleşmesini olanaklı kılmış ve daha soğuk iklimlerde yaşayabilmesini sağlamıştır.

Afrika'nın dışında, daha serin bölgelere yayılan türünün homo erectus olmasına bu nedenle şaşırmamalı. İnsan grupları, iklim değişiklikleri yüzünden göçe koyulan av hayvanlarının peşinden, günümüzden 1 milyon yıl kadar önce Afrika'dan çıkarak Yakın Doğu, Avrupa içleri ve Doğu Asya'ya kadar uzanmışlardır.

Şimdi bu uzak tarihte bir parantez açıp, tarihimizde bu kadar önemli bir yeri olan ateşin, insanlığın kollektif bilincinde bıraktığı izlere, yani mitoslardaki yerine bir göz atalım.

İnsanlığın ortak bilincini en fazla etkilemiş unsurlardan biridir kuşkusuz ateş. Güneydoğu Asya adalarından Amerika kıtasına, Afrika'nın derinliklerinden Kuzey Avrupa'ya, bir tek ülke, bir tek insan topluluğu yoktur ki, ateş üzerine bir söylencesi olmasın. Ve bunların hemen tümünde, ateş, bir uygarlık taşıyıcısıdır; karanlıktan aydınlığa, soğuktan sıcağa, çiğ yiyeceklerden, bir bakıma yabanıllıktan pişmiş aşa geçişin simgesidir.

Ve ilginçtir ki, söylencelerin çoğunda insanların ateşe kavuşması, bir hırsızlık sonucu olmuştur. Yani ateş birilerinin (diyelim ki tanrıların, erginlenmiş erkeklerin, büyücünün...) tekelindeyken ya bir insan ya da bir hayvan, çoğunlukla da bir kuş tarafından çalınarak insanlara getirilmiştir. Şimdi bu söylenceleri şöyle bir tarayalım hep birlikte.

Mitolojinin en iyi bilinen ateş hırsızlığını, Prometheus gerçekleştirmiştir. Grek mitolojisinde, Gökyüzünün büyük tanrısı Zeus, ateşi tanrıların bir ayrıcalığı olarak tekelinde tutmaktaydı. Oysa titan Yapet'in oğlu Prometheus, ateşi Zeus'un onu gizlediği rezene sapları arasından çalarak insanlığa armağan etmiştir. Ve bu nedenle de Zeus tarafından ağır bir biçimde cezalandırılmıştır. Şöyle ki, Zeus bu titanoğlunu Kafkas dağlarına zincirletmiştir. Bir kartal her gün gelip Prometheus'un ciğerini yiyecek ve organ her gece yeniden çıkacaktır. Bu işkence, kimi söylenceye göre otuz, kimine göre otuz bin yıl sürmüştür, ta ki Hercules gelip kendisini kurtarana değin.

Mitolojide en iyi bilinen ateş hırsızlığı olayı budur, ama tek olay bu değildir. Şimdi mitolojinin daha az bilinen evrenlerine, uzak ülkelere doğru yelken açalım ve insanlığa varolma mücadelesinin ilk koşullarından biri olan ateşi sağlamış o kahraman hırsızları biraz daha yakından tanımaya çalışalım.

Avustralya'nın Victoria bölgesinde, söylenceye göre ateş önceleri Grampian tepelerinde yaşayan kargaların tekelindeydi. Kargalar ateşe öylesine değer verirlerdi ki, başka hiçbir hayvanın ona sahip olmasını istemezlerdi. Nihayet, bir gün *Yuuloin Keear* adında bir küçük kuş, "alev kuyruklu çalıkuşu", kargaların tutuşmuş odun parçalarıyla oynadıklarını gördü ve odun parçalarından birini kaptığı gibi, uçmaya koyuldu. Peşine düşen Tarakkuk adlı kartal, odunu çalıkuşunun pençelerinden kaptı ve tüm ülkeyi tutuşturdu. O gün bugündür ateş o ülkeden eksik olmamıştır.

Yine Gine'nin kuzeydoğusundaki Yeni Britanya adasında ateşi çalan, bir köpektir. Bu ilginç öyküyü birlikte izleyelim: Söylenceye göre ateş, gizli bir derneğin üyesi olan erkeklerin ayrıcalığındadır ve bu erkekler ateşi kadınlardan özenle gizlemektedirler. Derneğin toplantısı sırasında, onları izleyen köpeğin karnı acıkır. Yiyecek birşeyler aramak için plantasyona gider. Kadınların ve dernek üyesi olmayan erkek çocukların yanına ulaşır.

Kuyruğu gizli derneğin renkleriyle boyanmıştır. Kadınlara yanaşır, yere uzanır. Kadınlar bağrışırlar: "Sakın yaklaşma!" "Neden?" diye sorar köpek, "Çünkü sen gizli derneğin üyesisin." Köpek, "Açım," der, "çoktandır birşey yemedim, biraz taro istiyorum." Kadınlar yanıtlarlar: "Taro istiyorsun ama hani ateş? Burada ateş yok." Köpek der ki, "Az bekleyin, Gizli Derneğin orada gördüğüm birşeyi yapacağım." Kadınlar, "Sakın ha," derler, "başımıza kötülük gelir." Köpek ısrarlıdır: "Kötülük falan gelmez. Karnım çok aç." Kadınlar ayak diretir, "Hayır, hayır; yapma." Köpek, "tabii ki yapacağım," der. Kadınlar "sakın bize yaklaşma" diye bağırışırlar. "Neden?" diye sorar köpek. "Çünkü sen gizli dernek üyesisin." Köpek direktif verir: "Bir kua odununu ikiye kırıp bana getirin." Kadınlardan biri isteneni yerine getirir, ama sormazlık da edemez, "Ne işe yarayacak bu?", Köpek, "Görürsün şimdi" der ve odun parçalarını alır. Birini dişleri arasında çiğneyip kadına kua odunu üzerine oturmasını söyler. Kadın ayak diretir. Köpek bir kez daha buyurur, kadın sonunda odunun üzerine oturur. Köpek odunları birbirine şiddetle sürterek ateş yakar. Çıkan duman kadının gözlerini yaşartmıştır. Ağlamaya koyulur ve köpekten kendisiyle evlenmesini ister. Köpek buna çok sevinir. Böylece dernek üyesi olmayan kadınlar, ateşe kavuşmuştur. Erkekler köye dönünce buna çok kızıp, sırlarını kimin açık ettiğini sorarlar kadınlara. Kadınlar köpeği ele verir. Erkekler öç almak için köpeğe büyü yaparlar, köpek bundan sonra hiç konuşamayacak, yalnızca havlayacaktır.

Güney Sibirya Buriatları, ateşin kırlangıcın armağanı olduğuna inanırlar. Söylenceye göre, insanlar başlangıçta ateşi bilmezlerdi. Yiyeceklerini pişiremediklerinden aç ve soğukta yaşarlardı. Günün birinde bir kırlangıç onların haline acıdı ve Gök Tengri'den ateşi çaldı. Ama Tengri kuşa çok öfkelenmişti, derhal bir ok attı üzerine. Kırlangıç kuyruğundan isabet almış, kuyruğu ikiye yarılmıştı. O gün bugündür kuyruğu çatallıdır. Yine de ateşi insanlara ulaştırmayı başardı kırlangıç. Sibirya Buriatları bu yüzden bir kırlangıcın kulübelerinin çatısına yuva yapmasını iyi talih alameti sayarlar

Siyam Tai'larına göre ise, ateş hırsızı sığır sineğidir. Tai söylencesinde büyük bi tufan tüm insanlığı yok etmiş, bu afetten bir tek genç bir kızla genç bir erkek sağ kurtulabilmiştir. Bir su kabağıyla sonunda karaya çıkan bu çift, tüm insanlığın atası olmuştur. İlk batında doğan yedi çocukları bir gün üşürler ve içlerinden birini, ateş istemek üzere gökyüzüne göndermeyi kararlaştırırlar. Gökyüzü ruhu ulağa ateşi verir, ama Göksel sarayın kapısından çıkarken ateş, söner. Ulak geri dönüp kardeşlerine durumu anlatır. Kardeşler yeniden toplanıp yılan ve baykuşu görevlendirirler ateşi almaya. Ama baykuş daha ilk köyde fare avına dalıp görevini unutur; yılan da bataklıkta kurbağa avlamaya koyulur. Yedi kardeş bu kez sığır sineğini görevlendirirler. Ama sineğin koşulları vardır:"Bu zahmetime karşılık, susuzluğumu hem yoksulların hem de zenginlerin öküz ve ineklerinin kalçalarında gidermeme izin verilmeli." Kardeşler bu öneriyi kabul ederler. Sığın sineği göğe yükseldiğinde gökyüzü ruhu kendisine sorar: "Nerede gözlerin? Kulakların nerede?" Çünkü Tai'ler sığın sineğinin göz ve kulaklarının kanatlarının gövdeye bağlandığı yerde olduğuna inanmaktadırlar, ama gökyüzü ruhu bunu bilmez. Sinek yanıtlar "Gözlerim ve kulaklarım herkesde olduğu yerde." Gökyüzü ruhu, "Şu halde," der, "hiçbir şey görüp işitmemen için seni nereye kapatmamı istersin?" Sinek, "beni bir çömleğin içine koyarsan herşeyi görür, duyarım," der. "Sen iyisi mi beni bir sepetin içine koy, orada hiçbir şey göremem, hiçbir şey duyamam." Sinek böylece hapsedildiği sepetin içinden gökyüzü ruhunun ateşi nasıl yaktığını iyice beller. Sonra da Gökyüzü ruhuyla vedalaşıp yola koyulur.

Döndüğü zaman kardeşler merakla sorarlar kendisine: "Ateş nerede? Ateş nerede?" - "Dikkatli olun", diye yanıtlar sığın sineği. Bir hanımeli sapı kadar ince, bir karıdes dikeni kadar sivri bir odun kıymığı alın; odunda bir yarık açın ve çevresine domuz yavrusu yuvası gibi kıtık dolayın. Sonra ipi yüzünüze duman gelinceye dek öne arkaya çekin." Kardeşler kendilerine söyleneni yaparlar ve kısa sürede odunun tutuştuğunu görürler. Artık yiyeceklerini pişirebileceklerdir. Sığın sineği de ödül olarak, sonsuza dek susuzluğunu öküz ve ineklerin besili kalçalarında giderme hakkını kazanır.

Güneydoğu Afrika'nın Thonga kabilesi, insanlığın ilk eril atasına Lilala-Humba adını verirler Bu, "bir istiridye kabuğu içinde köz getiren" anlamına gelmektedir. Hlengwe klanında anlatılan bir öykü bu adı şöylece açıklar: Hlengwe'lerin ilk kralı Tshauke, Sono kabilesinin reisinin kızıyla evlenmişti. Sono'lar ateş yakmayı biliyorlardı, oysa Hlengwe'ler ateşi tanımamakta, yemeklerini çiğ yemekteydiler Ama kral Tshauke'nin oğlu, annesinin klanından bir köz parçası çalarak midye kabuğu içinde kendi köyüne getirdi. Sonolar buna çok kızmışlardı, Hlengwe'lere savaş açtılar; ama yedikleri pişmiş besinlerden çok güçlenen Hlengwe'ler savaşı kazanan taraf oldu. Böylece Tshauke'nin oğluna Shioki-Sha-Humba adı verildi; yani "bir istiridye kabuğu içinde ateşi getiren."

Ateş hırsızlarına ilişkin söylenceler, Amerika kıtası yerlileri arasında da vardır. Örneğin Güney Amerika'da, İngiliz Guyana'sında Warrau kabilesi, anneleri doğum sırasında ölen Makunaima ve Pia adlı ikiz erkek kardeşlerin, Nanyobo adlı yaşlı bir kadın tarafından yetiştirildiğine inanır. Bu, kabilenin bir cins kurbağaya verdiği addır aynı zamanda. Çocuklar büyüdüklerinde su kıyısına inip balık ve diğer hayvanları avlamaya koyulurlar. Avı her eve getirdiklerinde, yaşlı kadın onlara, "balıklarınızı güneşte kurutun, sakın ateşte kurutmayın," der. Ama, ilginçtir ki, her seferinde onları odun toplamaya gönderir, geri döndüklerinde

onları odun toplamaya gönderir, geri döndüklerinde ise balıklarını pişmiş ve hazır bulurlar. Kadın, gerçekte ateşi kusmakta, yiyecekleri pişirdikten sonra da yalayarak söndürmektedir. Bu olay böylece sürer, gider. İkizler, bu olayın sırrını çözmek için bir gün süt analarını izlemeye karar verirler, biri kertenkele kılığına girerek dama gizlenir ve kadını gözlemeye koyulur. Buradan yaşlı kadının ateşi nasıl kustuğunu gözleyip bir koşu kardeşine durumu anlatır. Ateşi elde etmek için yaşlı kadını öldürmeye karar verirler. Kadını bir ağaca bağlayıp, çevresine odun yığıp tutuştururlar. Kadıncağız alev alınca, içindeki ateş çevredeki odunları da tutuşturur. Kızılderililerin *hima heru* adını verdiği bu odunlar, hâlâ ateş elde etmede kullanılmaktadır.

Ateş, Kuzey Amerika yerlilerine de hırsızlık yoluyla ulaşmış gözükmektedir. Creek kızılderililerinin söylencesine göre, kabile üyeleri ateşi nasıl elde edeceklerini düşünüp taşınırlar, sonunda bu işle tavşanı görevlendirmeyi kararlaştırırlar. Tavşan Doğu'daki büyük suyu (herhalde Atlantık Okyanusu) aşarak Doğu ülkesine varır. Burada, onuruna büyük bir dans düzenlenir. Tavşan da dansçıların arasına katılıp, diğerleriyle birlikte kutsal ateşin çevresinde dönmeye başlar. Ve kurnazca bir hesapla, yavaş yavaş kutsal ateşe yaklaşmaya başlar. Bir yandan da, diğerlerine uyarak, eğilip ateşi selamlamaktadır. Ancak giderek daha alçağa eğilir, eğilir... Sonunda başlığına iliştirdiği reçineli tahtaları tutuşturmayı başarır. Doğulular, kutsal ateşlerine dokunmaya cesaret eden bu yabancıya öfkelenmişlerdir. Üzerine yürürler, ancak tavşan bir koşu kopartır. Adamlar onu büyük suya dek kovalarlar, ancak tavşanın kendini suya attığını görünce, izlemekten vazgeçerler. Tavşan büyük suyu yüze yüze geçer, bu arada başlığındaki çıraların sönmemesine özen göstermektedir. Böylece halkının ülkesine ulaşıp, onlara ateşi sunar.

Evet, dünyanın dört bucağından, ateşin insanlara iletilişine ilişkin yüzlerce, binlerce söylenceden birkaçı, bunlar. Ama insanlığın ateşe ilişkin fikirleri, bununla kalmıyor. Hemen her kültürde ateşin, odun kutsal bir niteliği, tapımları var. Şimdi dilerseniz biraz da bunlara bakalım.

Japonya'nın kuzey adaları Hokkaido, Sakhalın ve Kuriller'de yaşayan Ainu'lar, Fuji adındaki bir ocak tanrıçasına taparlardı. Hawai'de tanrıça Pele, tehlikeli, ama değerli yanardağ Kilaue'nin tanrıçasıdır. Kadim Yunan'da bu rolü, kardeşi Zeus'dan sonsuza dek bakire kalması iznini almış olan Hestia üstlenir. Vedik Hindistan'da ateş tanrı Agni, kurbanın aracısıdır. Ve eski kültürlerin hemen tümünde, Mezopotamya'da, Mısır'da, Anadolu'da, Yunan'da, Roma'da, Hint'de... kurban yakılarak sunulmaktadır. Hint-Avrupa inanç sisteminde, yalnızca yılda bir sunulan kurbanlarda değil, gündelik ocak ayinlerinde de, ateşin yeri önemlidir. Örneğin, vedik agnihotra uyarınca, tan yeri ışırken evin efendisi ocaktaki ateşi canlandırır, ardından inekleri sağar. Sonra da bir kaşık sütü Ateş-tanrı Agni'ye adayarak evin içine serpiştirir. Bu sırada karısı sessizce kendisine yardım etmektedir. Bu ayin hem güneşin doğmasını sağlayacak, hem de evin bereketini güvence altına alacaktır. Güneş doğduktan sonra, şükran dualarıyla sağılan süt ailece içilir.

Eski Roma'nın en eski dini de, ocak kültleridir. Tapınaklardaki kutsal ateşin sönmemesini, Vesta rahibeleri sağlar. Ateş, dahası İran'daki Zerdüşt dininin de kutsal unsurudur.

Ateş, Türkmen oymaklarında da kutsal bir unsurdur. Örneğin göçebe Karakeçili aşiretinin kadınları da, her sabah ateşi tazelerken taze yayık yağından bir kaşık alıp od ana'ya, yani ateşe sunmaktadırlar. Nurhak dağlarında yaşayan Türkmen oymakları da her cuma sabahı bir kıymık yağı, 'ölmüşlerinin canına' ateşe atarlar.

AŞK

Serseri bakışlarla örselenen sevdalar
yorgun yağmurlara sığınır şaşkın
solgun filimlerde saklı kaldı yoksul aşklar
düzmece savunusu hırsızların

zarif referansla öpülen hanım elleri
parfüm sıktı erkeğinin geğirtisine
şömine'nin başında "romantik" dedi
savurdu ipek saçlarını yağmurun
göğüslerine

avam da tartışır aydın da aşkı
erişilmezliktir bulunca kurşuna dizen
birine
ağamınsa elinde kamçısı
aşkları tutsak cariye dolu evinin her
köşesinde

kar altında dünün içinde tohumu
aşk yanılsamalarla dolu bir filisten
kimi zaman sarhoş eder binbir çeşit
kokusu
değişime kilitli/cevherine koşar insanın
derinden

Osman BOZKURT

Kuantum Fiziği: Felsefe ve Düşüncede Devrim

Mustafa TOPAL

Atinalı ünlü filozof Sokrates bir zamanlar şöyle demişti: "Atina uyuşuk bir at. Ben de onu uyandırıp canlandırmaya çalışan bir at sineğiyim" Bu rahatsız edici "at sineğini" Atina'lı egemenler ve gericiler baldıran zehiriyle susturabilmişlerdi -en azından geçici bir süre için!"-. Ancak 2400 yıl sonra ortaya çıkan yeni "at sineği"ne, ne baldıran ne de arsenik zehiri fayda etmiyor. İşin kötüsü ona, klasik fiziğin top, tüfek ve tankı da vız geliyor. Heyhat! Tersine, bu yeni "at sineği" ürettiği atom, hidrojen ve nötron bombalarıyla yalnızca Atina'lıları değil tüm insanlığı tehdit ediyor! Zamane sinekler de bir hayli tuhaf oluyor nedense(!).

Kuantum Fiziğine Dört Farklı Yaklaşım

Bir dergi yazısında kauntum fiziği-felsefe ilişkilerini ayrıntılarıyla ele almak olanaklı değil. Dolayısıyla bu yazıda, yalnızca sorunun önemini ortaya koyarak, konunun ilginç boyutlarını sergilemek ve okurda belli bir yönelim yaratmak esas amacımız olacak. Bir tartışma ortamının doğması durumunda konuyla ilgili ayrıntılar ele alınabilir. Sözü fazla uzatmayalım, kuantum fiziğiyle ilgili olarak düşün dünyasında sergilenen dört farklı yaklaşımı özetleyerek işe başlayalım.

Liberal sağcısından bazı marksistlere, faşistinden yeni solcusuna kadar birçok kesimden insanın içinde yer aldığı birinci yaklaşım için kuantum fiziği, uygulamada olumlu sonuçlara yol açmış yararlı bir bilimsel kuramdır. Ancak bu bilimsel kuramın genel düşünce dizgemizin niteliğini -ya da yazgısını- belirlemesi düşünülemez. Kuşkusuz bu kuramın sonuçlarının doğru yorumlanıp açıklanması gerekir, ama bu bilimin görevdir. Kuantum fiziğinin ortaya koyduğu bazı sorunlardan hareketle dünya görüşümüzü yargılamak ve gözden geçirmek (!), bu olacak iş değildir(!) Aristoteles ya da Newton fiziğinde de bir çok sorun vardı. Ama ne oldu? Bilim geliştikçe sorunlar aşıldı, sorular yanıtlandı. Kuantum fiziğiyle ilgili belirsizlik ve sorunlar, insan bilgisinin şu anki sınırlılık ve yetersizlikleri ile ilgilidir. Bilim geliştikçe bunlar özümlenecektir. Bu yaklaşıma *devekuşu taktiği* diyebiliriz. Örneğin birçok marksist yazar, kitaplarında felsefeyle ilgili hiçbir düzeltme ve geliştirme çabası göstermeden kuantum fiziğine satır arasında değinip geçiyor. Onlara göre diyalektik materyalizmin yasaları geçerli ve "dimdik ayakta"dır. Nedensellik yasasından ya da belirlenimcilikten (determizm) kuşkulanmaz. Bu yönlü iddialar idealist lafazanlıklardır vb. Bu taktiğin belli bir yararı var kuşkusuz. Ama ne yazık ki kafayı kuma sokup kuantum fiziğini görmek istememenin gerçeğe bir yararı dokunmuyor.

İkinci yaklaşım kuantum fiziği gerçekliğini ve onun düşünsel sonuçlarının önemini kabul eden, ama bu sonuçları öznel bir keyfilikle kendine yontan bir yaklaşım. Dinbilimciler, idealistler, tanrıtanımazlar, post-modernistler vb. Kuantum fiziğinin belirsizlik ve sorunlarını kendi dünya görüşünü güçlendiren kanıtlar olarak ele aldığı için bu yaklaşıma *nalıncı keseri taktiği* diyebiliriz. Somut bir örnek; yüzyılımızın en ünlü hıristiyan filozoflarından Jean Guitton iki ünlü fizikçiyle kuantum fiziği üzerine tartışarak, onların yardımıyla hıristiyan dinbilimine taze kan vermeye çalışırken şöyle diyor; "*(Demek) gerçekliği sadece değiştirmekle kalmayıp onu belirleyen, gözlem ediminin kendisi ve bu edimin neden olduğu bilinçlenme oluyor! Kuantum mekaniği tinle madde arasında sıkı bir bağlantı olduğunu büyük gürültüyle belirtiyor. O zaman, bir düşünür olarak neden sonsuz bir mutlulukla uçmayacak mışım? İşte hep inandığım bir şey doğrulanıyor. Tinin maddeye üstünlüğü.*" (1) Dinbilim ve idealizm bunu hep yapıyor; nerede yeni bir bilimsel gelişme ve onun ortaya koyduğu yeni bir gerçek varsa inanılmaz bir beceriyle bu gelişmeyi haklılığının kanıtı sayıyor. Kant, Newton'dan bu yönde yararlanmıştı. Newton fiziği aşılınca bu sefer yeni-Kantçılar Einstein'in mutlak zamanı yadsıyan kuramlarını, Kant'ın uzam ve zamanı zihinsel tasarımlar olarak gören anlayışının kanıtları yapmaya çalıştılar. Tabii çuvallayarak. Onların *nalıncı keserleri* daha çok iş yapacağa benziyor! Kopernik'ten Einstein'e herkes buna tanık...

Üçüncü yaklaşımı savunanlar genelde felsefeyi iyi bilmeyen biliminsanları ve felsefe-bilim ilişkisinde kafaları karışık çeşitli eğilimlerinden insanlar oluyor. Lenin'in "*zeki idealizm zeki maddeciliğe (yani marksizme) aptal maddecilikten çok daha yakındır*" sözlerinin önemine inanan bazı marksistleri buna örnek verebiliriz. Bu yaklaşıma göre kuantum fiziği önemlidir. Bazı soruları ciddidir. Yine de bunlar haldeki dünya görüşü ve

"bilimsel felsefe" -ne demekse!- ile açıklanabilir. Şu anki sorunlar ölçme tekniğindeki yetersizliklerden kaynaklanan teknik sorunlardır. Bu marksistlere ilham veren başta Einstein olmak üzere, bazı ünlü kuantum fizikçilerinin klasik nedensellik ve belirlenimciliği ısrarla savunmaları olmuştur. Einstein evrenin temel yapısında rastgelelik olacağına inanmıyordu. Ona göre "tanrı zar atmaz"dı. Bugün için belli yasalarla tanımlanamayan atom altı parçacıklarının devinimleri klasik nedensellik yasasıyla açıklanabilecekti. Einstein yaşamının son yirmi yılını bu işe adadı. Olasılıkçılığı ve belirlenimsizliği (indeterminizmi) savunanlara karşı belirlenimciliği savunan kanıtlar aradı durdu. 1920 yılında gerçekleşen ünlü Solvay Konferansı'nda Einstein her gün yeni "kanıtlar" ortaya çıkardı. Niels Bohr ve arkadaşları kanıtlarını çürütse de Einstein yılmıyordu. Bunun üzerine sabrı taşan Paul Ehrenfert, Einstein'a şöyle çıkıştı; "*Yazık sana Einstein! Kendi görecelik teorilerinin eleştiricileri gibi konuşmaya başlıyorsun. Düşüncelerin tekrar tekrar çürütüldü, fakat fiziğin önceden belirlenmiş tanımlar değil, ölçülebilir ilişkiler üzerinde gelişmesi gerektiği şeklindeki kendi kuralını uygulamak yerine, aynı önyargılar temelinde tezler icat etmeye devam ediyorsun.*" İşte böyle! Bu yeni "at sineği" Einstein gibi bir dahiye bile pabuçlarını ters giydirtti. Karşısında hiçbir önyargı, ilke ve yasa tutunamadı... Bu üçüncü yaklaşıma açık gerçekleri kabule yanaşmadığı için *vicdani red taktiği* diyebiliriz.

Dördüncü yaklaşım ise kuantum fiziğini gerçekten ciddiye alan, onun üzerinde yoğunlaşarak düşünsel açıdan yeni bireşimler ortaya koymaya çalışan açık düşünceli biliminsanı ve felsefecilerin yaklaşımı. Ulaştıkları sonuçlar ve çıkarttıkları dersler ne kadar farklı olursa olsun bu insanlar, şu an için parmakla gösterilecek denli az. Ama şunu biliyoruz: Her yeni önce tepki ve nefretle karşılanır. Darwin'e karşı gösterilen acımasız, sert ve aşağılayıcı tepkiler üzerine Darwin'in bir arkadaşı şunları söylemiş: "Bu tepkileri alması normal. Çünkü o insanların binlerce yıllık duygu ve inançlarını yıktı. İnsanlar en son alışkanlık ve inançlarından vazgeçerler." Bu tepkileri bildiklerinden midir nedir, dördüncü yaklaşım savunucuları son derece sessiz ve sabırlılar. Bu yaklaşıma *derviş taktiği* adını veriyoruz. Derviş taktiğinin benzerini biliminsanı için savunan Max Planck şöyle demişti; "Yeni bir bilimsel doğru muhaliflerini ikna edip gerçeği görmelerini sağlayarak zafere ulaşamaz. Daha ziyade muhaliflerin çoğu ölür ve yeni fikre aşina yeni bir nesil gelir." Bu sefer de böyle olursa bu satırları yazarken göle maya çalan Hoca'yı taklit etmiş olacağız. Gerçi kuantum fizikçilerinin çoğunluğuna bakarsak; yaptığımızın Hoca'nın göle maya çalmasından farklı olduğu söylenemez. Kuantum fiziğinin öncüleri ve bugünkü en yetkeleri dahil birçok fizikçinin konuya yaklaşımları berbat bir oportünizm içeriyor. Bu insanlar karşılarına çıkan bilgikuramsal-felsefi sorunlara hiç değinmeden vurdumduymaz sinik bir tavırla şöyle diyorlar; "Ne yapalım! Madem bu teori deneylerle kusursuz bir biçimde uyuşuyor, ne kadar saçma olursa olsun onu öğrenip uygulamaktan başka çaremiz yok!" Bu yaklaşımın işbölümün ayrılmasına bağlı zihinsel yabancılaşmanın acıklı bir belirtisi olduğu açık. Bu oportünist tavrı reddetmek gerekiyor.

Kim Ismarladı Bu Fiziği?

Kuantum Latince parçacık anlamına geliyor. Bu nedenle kuantum fiziğine parçacık fiziği denilebilir. Gerçi buradaki "parçacık" bildiğimiz parçacık değil, ama ayrıntıları şimdilik geçiyoruz. Elementlerin atom denen birimlerden oluştuğunu ve atomların proton ve nötronlardan oluşan bir çekirdekle onun çevresinde dönen elektronlardan oluştuğunu her ortaokul öğrencisi bilir. Atomun, yüz yıl öncesininbu ilkel bilgilerdeki gibi olmadığını biliyoruz. Atomun içinde yüzlerce gerçekten yüzlerce- parçacık var. Bu parçacıklar öncelikle lepton ve kuark ailelerine ayrılıyor. Onlar da küçük ailelere, onlar daha küçüklere... böyle gidiyor. Nötron, foton, mezon, pozitron, higgs parçacık sayısı üçü geçmezken, fizikçiler bir deney anında ilginç bir durumla karşılaşıyor. Kabarcık odasının orasında burasında başıboş dolaşan başka bir şey gözlerine çarpıyor. Ne proton, ne nötron, ne de elektrona benziyor. O şaşkınlık ortamında ünlü bir fizikçi espiriyi patlatıyor; "Kim ısmarladı bunu?" Pozitronun böylelikle keşfi, parçacık keşfi sağanağına yol açtı.

Düşün dünyasına rahatsız edici bir at sineği gibi balıklama dalan kuantum fiziği için aynı soru sorulabilir. "Kim ısmarladı bu fiziği?" Kimse ısmarlamadı! Hatta hiç kimse icat da etmedi. Kuantum fiziğinin kurucusu olarak kabul edilen Max Planck bile, kuramın temelini oluşturan enerji eşitliğini veren ünlü formülüne, radyasyon (ışınım) enerjisi ölçümlerinde ortaya çıkan ölçme sorunlarını giderecek basit bir matematiksel formül gözüyle bakıyordu. Klaşik fiziğe bağlı olan Max Planck fizikte devrim yapmak gibi bir düşünceyi aklının ucundan bile geçmiyordu. Durumu Kopernik'e çok benzer. Yüce tanrının Ptolemy kuramındaki gibi düzensiz ve karmakarışık bir evren inşa etmeyeceğine inanan mistik kafalı Kopernik, tanrının yüceliğine yakışacak bir evren modeli aramış ve sonuçta Güneş merkezli dizgeyi geliştirmişti.

Kilise ve papanın denetiminde çalışan Kopernik hiç farkında olmadan insanlık tarihin en büyük düşünce devrimlerinden birisinin fitilini ateşlemişti. Dünya ve onunla birlikte insan artık

evrenin merkezi değildi! Bu muazzam sonucu başka bir düzlemde bir adım daha ilerleten kuantum fiziğinin fitilini ateşleyen Max Planck için Max Born şöyle diyordu;

"*Yaratılıştan tutucu bir kafa yapısına sahipti; devrimsel hiçbir istek ve eğilimi olmadığı gibi, spekülasyondan da hoşlanmazdı. Fakat olguların mantıksal sonuçlarına öyle saygılıydı ki, fiziği temelinden sarsan en devrimci düşünceyi ileri sürmekten kendini alamadı.*" (3) Planck'ın temelinden sarstığı yalnızca klasik fizik olmadı. Onun açtığı yolda gelişen kuantum fiziği insan düşüncesini yeni bir eşiğin önüne getirip bıraktı. Kuantum fiziğinin belli başlı çizgilerine kısaca gözatmaya başlayalım.

Kuantum fiziğinin öncülerinden Danimarkalı fizikçi Niels Bohr şöyle der: "*Bir insan kuantum fiziğiyle uğraşırken başının hiç dönmediğini söylüyorsa bu konuyu hiç anlamadığını gösterir.*" Bu sözler kuantum fiziğiyle yeni tanışacak olan okura nelerle karşılaşabileceğine ilişkin ipuçları verebilir Yine de tedbiri elden bırakmayarak okuru konuya hafif hafif ısındırmakta yarar var. Bu nedenle klasik fizikle kuantum fiziğinin "tuhaf" dünyası arasındaki farklara ilişkin birkaç basit olguya değinerek giriş yapalım.

Akşam yemeğinden sonra oturduğunuz koltukta hafiften başınız ağrımaya başladı. Terliyorsunuz da. Elinizi alnınıza götürdünüz. Ateş gibi yanıyor. Hemen civalı cam termometrenizi alarak koltuk altınıza koydunuz. 38 C. bundan sonrası sizinle doktorunuz arasındaki iş. Yani bizi ilgilendirmiyor. Ama şu kesin; 38 C ısı sizin hasta olduğunuzun güçlü bir işaretidir. Bundan ne siz, ne doktorunuz, ne Newton ne de kuantum fizikçisi kuşku duyar. Ne de olsa termometreler size ve doktorlara şimdiye kadar hiç ihanet etmedi. Şimdi gelin o termometre ile evdeki bir aylık bebeğin içeceği çay bardağındaki sütün ısısını ölçelim. Ama dikkat! Mevsim kış ve biraz önce buz gibi salondan alıp getirdiğiniz büyükçe cam termometre epey soğuk. Onu küçük süt bardağına hemen daldırırsanız okuyacağınız ısı pek sağlıklı olmaz. O halde ne yapmalı? Termometreyi bebeğin sıcak odasında 5 dakika bekletirsek iyi olur. Şimdi sütün ısısını ölçün. 35 C. Bu sonuca güvenebilir ve sütü bebeğe içirebiliriz. Ama bu 35 C nin biraz şaibeli olduğu kesin. Çünkü süt çok az, termometreyse epey büyük. Dolayısıyla termometre kendi ısısını süte aktarabilir. Şimdi de aynı termometreyle parmak kalınlığındaki birplastik tüpe koyduğumuz iki yudum suyun ısısını ölçelim. Suyu kaynayan demlikten aldık. Termometremizi ise soğuk salondan getirdik ve 5 dakika beklemeden hemen tüpe daldırdık. Sonuç 40 C. Bu sonuca güvenebilir miyiz? Elbette ki hayır. Çünkü ölçüm aracımız-yani soğuk termometremiz- ölçeceğimiz nesnenin ısısını değiştirdi! Bize verdiği ısı gerçek suyun ısısı değil. Buna bir nokta koyalım ve bir başka olaya geçelim.

Bir saç telinin kalınlığını ölçmek istiyoruz. Neyle ölçeceğiz? Öğrencilerin kullandığı plastik cetvel pek işe yaramaz. Çünkü onun göstereceği şudur; bir saç teli 1 mm'den incedir! İyi ama gerçek ölçü ne? 0,1 mm mi yoksa 0,5 mm mi? Diyelim 1 mm'si 10 eşit parçaya bölünmüş daha duyarlı bir plastik cetvelimiz var. Bununla ölçtük. Sonuç, 0,4 mm. Ama ya plastik cetvelin ısısı? 20 ya da 30 'lık ısı farkı bir plastiğin boyunu epeydeğiştirir. Yazın elektirik tellerinin aşağı sarktığını kışın ise gerildiklerini anımsayın. Eyfel kulesi bile yazları 8 cm. uzuyormuş. O halde plastik cetvele ne kadar güvenebiliriz? Hadi onu da hallettik. Plastik cetvelin ısıyla değişen niceliğini hesaplayarak ölçmede yolaçtığı sapmaları sonuçtan çıkarttık. İyi ama saç kılı da ısıdan etkilenir. Peki ondaki kısalıp uzamayı plastik cetveldeki değişiklikle nasıl ayarlayacağız? Bir sürü sorun... İşte ölçüm aracı ve ölçümün ısıyla ilgili olarak karşılaştığı bu türden sorunlara fizikte "ısıl gürültü (parazit)" deniyor. Fiziksel deneylerde bu ısıl gürültünün yol açtığı belirsizlikleri aşmak çok önemli. Bunu da bir kenara not edelim.

Klasik fizikte bir nesneyi göz önünde tuttuğumuzda uzamsal (mekansal) durumunu ve hızını kolayca tanımlarız. Evinin balkonunda oturan anne çocuğunun bisiketle gezişini rahatça izler. Çocuk mahallede tur atıyorsa anne onun hızını göz önünde tutarak, beş dakikada bir evin önünden geçeceğini bilir. On dakika sonra çocuk evin önünden geçmezse anne huzursuz olmaya ve çocuğun bisikletten düşüp düşmediğini merak etmeye başlar. Çünkü çocuğun rotasını ve hızını bildiği için belli bir süre sonunda nerede olacağını kolaylıkla tahmin eder. Çocuk on dakika içinde evin önünden geçmediğine göre devinimde bir aksaklık olsa gerektir. Gerçi çocuk yavaşlamış da olabilir ama bu yavaşlamanın da belli bir sınırı olmaladır vb. Annenin çocuğun hızı (momentum) ve uzamsal konumu ile ilgili hesapları ilkece futbolcu, tenişçi ve basketbolcunun toplarla ilgili zamanlamalarıyla aynıdır. Bu da not edeceğimiz üçüncü nokta olsun.

Şimdi soralım; Tenis topunun hız ve konumu için geçerli ilkeler çok küçük bir top olarak tasarlayabileceğimiz elektron için de geçerli midir? Bakalım geçerli mi?

Bir atomun yarıçap uzunluğu 0,00.000.000.000.000.13 mm dir. Atomda çekirdek, oturma odanızın ortasındaki bir nohut tanesi kadar yer kaplar Çekirdeğin çevresinde fır fır dönen elektronun kütlesi çekirdekten binlerce kez küçüktür. Kısaca bir elektronun kütlesi inanılmaz derecede küçüktür. Dolayısıyla elektronun konum ve hızını bildik araçlarla ölçemezsiniz. Onu ancak özel kabarcık odalarında ölçebilirsiniz. Ama burada ciddi bir sorun var. Elektronu ölçmek için onu görmek zorundasınız. Görmek içinse elektronun üzerine ışık yollamalısınız. Işık foton denilen taneciklerden oluşur. Bu yazıyı 100

watt'lık bir ampülün altında okuyorsanız lambanın her bir saniye de yaklaşık 10 25 (yani on milyar kere bir milyar kere bir milyon) tane foton saçtığını ve bunların milyonlarcasının gözünüze çarptığını bilmelisiniz. Hiçbir şey hissetmiyorsunuz değil mi? Bu durumda aşılmaz bir engel karşısındayız. Birer bilardo topu olarak betimleyebileceğimiz foton ve elektron karşımızda duruyor. Biz elektronun konumunu belirlemek için ona foton yolluyoruz. Fotonlar gidip elektrona çarpıyor ve onun hızını değiştiriyor. Dolayısıyla elektronun gerçek hızını saptayamıyoruz. Peki elektronun hızını etkilemeden hızını ölçebilir miyiz? Evet. Ama tek bir koşulla; ona ışık tutmayacağız! Yani nerede olduğunu, ne yaptığını görmeyeceğiz. Kısacası elektronun hızını ölçersek konumunu, konumunu belirlersek hızını ölçemeyiz. Bu altedilmez bir sorun olarak karşımızdadır.

İşte kuantum fiziğinin ilk tuhaflığıyla karşı karşıyasınız. Bu tuhaflığın adı Heisenberg'in belirsizlik ilkesidir. İlk tanımlayan ünlü Alman fizikçi Werner Heisenberg olduğu için bu adla anılıyor. "İyi de ne var bunda? Bu o kadar önemli mi?" diyebilirsiniz. Önemli. Hem de çok! Sadece bir örnek verelim. 2.Dünya Savaşı sonunda Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının her biri yaklaşık iki milyon ton kömürün yanmasıyla ortaya çıkan ısıya eşit bir enerji açığa çıkarmıştı. Bu enerji uranyum atomlarının çekirdek bağlarının serbest kalmasıyla açığa çıkmıştı. Ancak bu enerji miktarı diyelim 1000 birimle 1100 birim arasında olabilir. Bunu önceden kimse bilemiyor, öngöremiyor. Neden? Çünkü patlama anındaki elektronların konumu çok önemli. Bir bombada ortaya çıkacak sonucu bilemeyen fizikçiler kuantum fiziğinin geçerli olduğu bir çok olayda da aynı belirsizliklerle karşı karşıyalar.

Çağcıl At Sineğinden Kurtuluş Yok!

Kuantum fiziği kuramının temellerini attığı kuantum mekaniği günümüz bilim ve teknolojisinin hemen tümünün temelini oluşturuyor. Kuantum mekaniği olmasa ne DNA'nın yapısını çözümleyebilir, ne gen teknolojisi ile mucizevi bitki ve hayvan türleri yetişirebilir ne de tıbbi sağaltım tekniklerini geliştirebilirdik. Kuantum mekaniği olmasa ne televizyon ve bilgisayar devrelerini üretebilir ne de süper uçak ve trenleri tasarlayabilirdik. Çağcıl fizik ve kimyanın bütün üstün ürünleri süper iletkenler, sentetik kumaşlar, CD-rom'lar, mikro-chip'ler vb. kısacası tüm bilim ve teknoloji kuantum fiziğine dayanıyor. Kütle çekim etkisi ve atom çekirdeklerinin enerji düzeylerini değiştirmelerinden doğan radyoaktifliğin dışında bütün bilimsel olayların temelinde kuantum fiziği var.

Kuantum fiziği ve onun geçerliliğine ilişkin bir kaygı ya da kuşku olabilir mi? Şimdilik bu konuda hiç kimse ciddiye alınabilecek bir itiraz noktası ortaya koyabilmiş değil. Sayısız teknik araç ve ürünün uygulanışında kuantum fiziğinin öngörüleri milim milimine gerçekleşiyor. Aslında yanlış söyledik. Kuantum fiziğinin öngörüleri elbette milimi milimine gerçekleşmiyor. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi bir atomun yarıçapı 0,00.000.000.000.000.13 m m. Dolayısıyla kuantum fiziği ölçeklerinde milimetrik bir sapma tüm kuramın çökmesi anlamına gelir. Kuantum fiziğindeki ölçekler milimetreden milyarlarca kez küçük oldukları için çok daha duyarlı ölçümler gerekiyor. En iyisi bir örnekle kuantum fiziğinin deneysel kesinliğini, yani kuramsal öngörülerin gerçekleşme olasılığını (genliğini) somutlayalım. Paul Dirac'ın elektronun manyetik momentiyle ilgili teorik öngörüsü 1,00115965246 idi. Yapılan deneyler en son rakamdaki 4 kadar belirsizlikle şöyledir. 1,00115965221. Bu başdöndürücü sayıların makro (günlük) dünyadaki anlamını şöyle ifade edebiliriz: Kuantum fizikçisi 4800 km'lik bir mesafeyi masasının başında bir saç teli kalınlığı kadar belirsizlikle doğru olarak hesaplayabilir! Sanırız bu örnek kuantum fiziğinin parlak başarılarına ışık tutabilir.

Kuantum dünyasına daha yakından gözatmaya çalışalım. Şu an okumakta olduğunuz bu derginin köşesinden çay taneciğinden küçük milimetrik bir kağıt parçası koparttığınızı varsayalım. Parmaklarınızla tutamayacağınız bu parçayı iğnelerle daha da küçültelim. En sonunda belli belirsiz görebildiğiniz parçacıklardan birisi iğnenin ucuna yapışır. Şimdi bu parçacığı mikroskopun altına koyalım. Epey büyüdü. Lifler, iplikçiler ve bıtki hücrelerini görebiliyoruz. Ama dikkat edin hâlâ mikronlarla (yani milimetrenin binde biri ile) uğraşıyoruz. Şimdi angstrüme (10-10 mm) geçelim. Daha güçlü bir mikroskopta iplikçikler, hücre zarları vs.de yok olur. Belli belirsiz iğne gibi şeyler görürüz. Şimdi elektron mikroskobundayız. Yani atomlar düzeyinde (10-15-10-25 mm) Karşımızda milyarlarca ve milyarlarca atom var. Dergiden koparttığımız o iğne ucundaki parçacıkta yaklaşık 10 23 atom vardır. Elektron mikroskobu altında atomları göremeyiz. Gördüğümüz 10'lu 100'lü gruplar halinde moleküller, yani atom grupları olacaktır. Karşımızda milyarlarca molekül titreşip vızıldayıp duruyor. Hiçbir şeyi ayırdetmek olanaklı değil. Şimdi elektron mikroskobu ile 200 m yaparak bir moleküle, örneğin su molekülüne, daha yakından bakalım. Neydi su molekülü? H2O, yani iki hidrojen atomu ve onlara bağlı bir oksijen atomu. İyi ama bir su molekülünün şekli neye benzer? Futbol topu gibi mi, sosis gibi mi yoksa simite mi menziyor? Ne yazık ki hiçbirine! Kuantum fiziğiyle birlikte moleküllerin sıfır derecenin üzerindeki her sıcaklıkta hareket ettiklerini ve bu nedenle sabit şekillerinin olmadığını biliyoruz. Dolayısıyla bir molekülün şekli-

nin ne olduğunu size soran birisinin fizikçi ya da kimyacı olmadığından emin olabilirsiniz. Kuantum fiziği doğru sorunun şu olacağını söylüyor: Bir molekülün en kararlı hali hangi geometrik yapıdadır?

Bu durumda şu an tuttuğunuz dergi kağıdının elinizde uyandırdığı sertlik ne menem bir şeydir? Bu kağıdın sertliği belli bir şekli olmayan sayısız molekülden oluşuyor. "Hadi canım, olur mu öyle şey?" diyemezsiniz. Gün aşırı gazetelerde 60 metrelik Boğaz Köprüsü'nden atlayan talihsiz insanlarla ilgili haberler okuyorsunuz. Bu insanların üzerine düştükleri suyun beton gibi yüzeyi onların vücutlarını parçalıyor. Daha ilginç bir örnek herkesin sertliğinden kuşku duymadığı camdır. Pencere camınızın 75 yıl sonunda hamur gibi eğilip büküldüğünü görebilirsiniz! Demek ki makro dünyada (hepimizin bilip yaşadığı dünyada) nesnelerin durumlarını algılama şeklimizin mikro-(atom altı) dünyadaki gerçekliklerle hiçbir ilgisi yok. Kuantum fiziği bize şunu söylüyor: Bu dünya sizin bildiğiniz gibi değil, duyularınıza fazla güvenmeyin. Görüngülerin (fenomenlerin) gerisinde daha farklı bir dünya var. Bu "gerideki" dünya sizin bildiğiniz yasalar uyarınca işlemiyor. Eğer bu dünyaya girecekseniz lütfen Newtoncu kavram ve düşünce kalıplarınızı vestiyere teslim edin! Aksi halde bu "gerideki" dünyada "Harikalar Dıyarı"ndaki Alice gibi ağzınız açık kalabilirsiniz. Bu Alice benzetmesini de bir kenara not etmelisiniz. Çünkü kuantum fizikçileri bazı olayları açıklarken ya Alice'e ya da başka masal kahramanlarına sık sık başvurur. Bu da pek aykırı bir şey değil. Gerçektende kuantum dünyası masalsı bir dünya. Daha doğrusu sağduyuya dayalı görgül düşünceyle olaylara bakmaya alışmış bizler için "tuhaf" bir dünya.

Burada kısa bir parantez açarak yukarıdaki "bu dünya sizin bildiğiniz gibi değil, duyularınıza fazla güvenmeyin" sözünün felsefi anlamına ilişkin birkaç şey söyleyelim. Eğer yaşasaydı filozof-din adamı Berkeley kuantum fiziğinin bu sözlerinden sonsuz bir sevinç duyabilirdi. Çünkü Berkeley diyordu ki; nesneleri bizim sert olarak algılamamız onlar sert olduğu için değildir. Sertliği yaratan benim zihnimdeki kendi izlenimlerimdir. Nitekim Berkeley beyaz kağıdın bodrumda başka, sabah başka, öğlen başka renkte göründüğünü, gözküremize elimizle hafifçe bastırınca karşıdaki nesneyi çift gördüğümüzü, uzaktaki kare şeklindeki kuleyi yuvarlak gördüğümüzü vb. anımsatarak yukarıdaki öznel idealist tezi ortaya atmıştı. Daha sonra Newton beyaz ışık diye bir şey olmadığını, bizim farklı dalga boylarındaki ışıkları farklı renkler olarak algıladığımızı vs. göstermişti. Newton'a dayanan bir başka öznel idealist Kant ise Berkeley'in içkin-duyumcu idealizmi yerine transandantal -aşkın- idealizmi geliştirerek sonuçta benzer şeyler öne sürmüştü. Kant'a göre deney nesneleri, yani görüngüler bizim zihnimizin bilme koşullarının yapıntıları idi. Kısacası onları zihnimiz oluşturuyordu (?!).

Berkeley, Kant ve J.Guitton doğru mu söylüyor? Bu aşamada ayrıntıya girmemiz olanaksız. Ancak en azından kuantum fizikçilerinin kuantum nesnelerinin gerçekliği -maddiliği- hakkındaki sözlerini aktarabiliriz. Japon fizikçi Y.Nambu şöyle diyor; "*Şu önümüzdeki kitabı görmemize karşın, bu kitabın yalnızca büyük olduğu için varolduğunu söyleyemeyiz. Beynimize giden şey kitabın kendisi değil, kitabın yansıttığı ışığın uyarısıdır. Yüklü bir parçacık bir kabarcık odasına girdiği zaman, odadaki sıvıyı hareketlendirir ve iyonize eder. Bu iyonlar kabarcıkların tohumu haline gelir, kabarcıklar da yeterince büyüyünce ışığı yansıtarak görünür duruma gelirler. Kabarcık odalarında izler görmenin süreçleri kuşkusuz bir kitabınkilerden biraz daha karmaşıktır. Ama temel olarak farklı olduklarını söyleyebilir miyiz?*"

Çok yüksekten uçan bir uçağı göremeyiz. Ama bu uçağın kızgın egzozundan çıkan ısı çevredeki bulutları anında suya çevirir. Ancak ortam çok soğuk olduğu için su hemen donar. Böylece uçağın gerisinde bembeyaz donmuş su parçaları iz yapar. Bu izlere bakarak izin ucunda uçak olduğunu anlarız. Dolayısıyla kabarcık odasındaki elektron ya da mezonun yarattığı iyonlar, kabarcıklar ve izler o parçacığın zihnimizin yapıntısı değil maddi bir gerçeklik olduğunu gösterir. Neyse bu materyalizm idealizm tartışmalarını bir kenara bırakıp kuantum dünyasının "tuhaflıklarına" biraz daha girelim.

Kuantum Fiziğinde "Mantık"da Yok!

Kuantum fiziğinin yetkelerinden Richard Feynman verdiği bir konferansa şöyle başlamıştı; "*Size anlatacaklarımı fizik öğrencilerine lisansüstü öğrenimlerinin üçüncü, dördüncü yıllarında öğretiyoruz; yani şimdi ben bunları size anlatacağım da siz anlayacağınızı mı sanıyorsunuz? Hayır, bunları anlamayacaksınız (...) Biliyor musunuz, benim fizik öğrencilerim de anlamıyorlar. Çünkü ben anlamıyorum. Hiç kimse anlamıyor.*" (5)

Feynman'ın şakacı biri olduğunu zannetmeyin. İşte bir başka uzmanın söyledikleri; "*Kuantum kavramının iki olumlu, bir olumsuz yönü olduğu söylenebilir. Bu kuram tüm deneylere uymaktadır. İkinci olarak kuram şaşırtıcı ve derin bir matematik güzelliğe sahiptir. Kuramın aleyhine söylenebilecek tek şey hiçbir anlam taşımamasıdır.*" (Roger Ponrose)

Kuantum tuhaflıklarını anlamanın ilk şartı parçacık-dalga ikiliğini kavramaktan geçer. Işıkla ilgili iki kuram vardır. Bazı deneyler ışığın fotonlar gibi parçacıklardan oluştuğunu gösterirken bazı deneyler ışığın tıpkı su ve ses dalgaları gibi dalgalardan oluştuğunu ortaya koyar. Kısacası ışık hem parçacık hem de dalgadır (!). Kuantum

fiziğine göre atom, elektron vb.'de böyledir. Bunlar bazı ortamlarda dalga gibi davranırken bazı ortamlarda parçacık olarak karşımıza çıkarlar. Parçacık-dalga ikiliği, atom gibi küçük dizgelerin, belli enerji durumlarında varolabileckelerini söyler. Atom, bir enerji düzeyinden diğerine geçerken, belli miktarda enerjiyi "foton", yani ışık biçiminde soğurur (emer) veya yayar. Bir diğer sonuç ise, kuantum mekanik dalgalarının su dalgaları gibi ötüşüp eklenebilmeleridir. Tek başına ele alındığında bu dalgalar, parçacığın konumu hakkında kabaca fikir verirken, iki veya daha fazla dalga bir araya geldiğinde ise, parçacığın konumu belirsizleşir. Kuantum fiziğinin tuhaf bir yasasına göre bir elektron aynı anda hem orada hem burada olabilir. Böyle bir elektronun yerini ancak ona çarpıp dönen bir foton veya benzeri bir etkileşim sonucunda bilebiliriz. Örtüşük iki kuantum dalgası tek bir dalga gibi davranıyorsa, bu ikisi bağıl olarak tanımlanır. İki farklı enerji düzeyinin örtüşüm durumunda olduğu bir elektronun bağıllıktan kurtulması uzun sürebilir. Diyelim bir fotonun elektron gibi küçük bir parçacığa çarparak konumunu ortaya koyuncaya kadar günler geçebilir.

Biraz karışık gibi gözüken yukarıdaki açıklamaların anlamını bir deneyden söz ederek netleştirmeye çalışalım. Üzerinde birbirine parelel iki yarık bulunan bir bölmeye belli dalga boyunda bir ışık gönderildiğinde ışık bölmeyi aydınlatır ama az bir miktar ışık yarıklardan geçer ve yarıkların arkasındaki perdeye yansır. Işık dalgalar halinde yayıldığı için yarıklardan geçen ışık iki yarığın arasındaki iki noktaya değişik fazlarda ulaşır. Çünkü dalgalar arasında girişim olur ve böylece perdede kendine özgü açık-koyu girişim çizgileri belirir Şimdi aynı işlemi belli bir hızla yol alan elektron parçacıkları ile yapalım. Tek tek yol alan elektron parçacıkları da yine aynı girişim çizgilerini oluşturur (!). İşin garibi tek bir yarık durumunda girişim yerine perdenin üzerinde elektronların düzgün bir dağılımı elde edilir. Bir yarık daha açınca, normalde, yalnızca perdenin her noktasına düşen elektron sayısının artacağı umulur. Oysa olan başka bir şeydir. Mantıken elektronlar yarıklara tek tek yolanınca her biri ya bir yarıktan ya da ötekinden geçmelidir. Dolayısıyla bu durumda perde de düzgün bir dağılım olmalıdır. Ancak elektronlar tek tek gönderilseler de perdede yine girişim çizgileri oluşur. Demek ki her bir elektron aynı anda iki yarıktan da geçmektedir(!!!). Bu garip durumu şöyle de örneklendirebiliriz: Klasik fizikte birbirini dışlayan olaylar için olasılıklar basitçe toplanabilir. Örneğin ön ve arkasında iki kapısı olan bir evden çıkan işçinin işe gitme olasılığı ön kapıdan çıkış için P 1 arka kapı için P 2 olsun. Toplam işe gitme olasılığı P=P1+P2'dir. Oysa kuantum fiziği için bu geçerli değildir(!).

Bilindiği gibi cama gelen ışığın bir kısmı camdan geçmez ve yansır. Gündüz evinizin pencere camından dışarı bakarsanız odada yanan ampülü camda görebilirsiniz. Yapılan çeşitli deneyler bir cam yüzeye gelen ışığın içerdiği taneciklerin (fotonların) yaklaşık yüzde 4'ünün camdan geri yansıdığını ortaya koyuyor. Peki neden her 100 fotondan ortalama 4'ü yansıyor da diğerleri geçiyor? Fizik bugün buna yanıt veremiyor. Bu konuda Feynman şöyle diyor; "*Filozoflara göre aynı koşullar her zaman aynı sonuçları vermezse hiç bir şeyi önleyemeyiz ve bilim çöker. İşte karşımızda böyle bir durum var. Özdeş fotonlar hep aynı yönde, aynı cam parçası üzerine düştükleri halde ortaya farklı sonuçlar çıkıyor. Verilen bir fotonun A'ya mı, B'ye mi vuracağını öngöremiyoruz. Öngörebileceğimiz tek şey gelen 100 fotondan 4'ünün önyüzeyden yansıyacağıdır. Yani bu kadar büyük kesinliğe sahip bir bilim olarak fizik bir olayın yalnızca olasılığını hesaplayabilen ama neyin kesinlikle olabileceğini söyleyemeyen bir duruma mı düşüyor? Evet. Bu bir ricat; ama durum bu: Doğa yalnızca olasılıkları hesaplamamıza izin veriyor. Gene de bilimin çöktüğü söylenemez.*" (Age)

Evrensel çekim yasalarını ortaya koyduğunda kendisine itiraz ederek "Bu yerçekimi kuvveti nedir? Hiçbir şey açıklamıyor" diyenlere Newton da benzer bir yanıt vermişti; "*Bu kütle çekim özelliklerinin nedenini görüngülerden keşfededim ve varsayımlar uydurmadım. Size hareketin nasıl gerçekleştiğini anlatıyorum. Neden öyle olduğunu değil.*"

Klasik nedensellik yasasının ve belirlenimciliğin çökmesinden bu yana biliminsanları bir kuramı sevip sevmemeyi değil o kuramın deneylere uygun öngörülerde bulunup bulunmadığının esas olduğunu öğrenmiş durumdalar. Bilimsel bir kuramın felsefi olarak hoşa gidip gitmemesi, mantığı uygun olup olmaması önemli değildir. İşte kuantum fiziğinin devrimsel sonuçlarından birisi budur.

Zavallı Sağduyu: Senin de İşin Bitti!

Kuantum fiziğinin yol açtığı devrimci düşünsel sonuçlardan birisi de insan zihninin güç ve sınırlarını ortaya koyarak, insanın kendisini tanımasına ve haddini bilmesine önayak olmasıdır. Kuantum fiziği Kopernik devrimi ile sarsılan ama yine de ayakta kalmayı başaran bencil bir içgüdü olarak insanmerkezci (anthropocentric) dünya görüşünün tabutuna son çiviyi çakmış durumda. Bugün artık hiçbir kuram, hiçbir "izm" sağduyuya ve akla uygun biricik dünya görüşünün kendisi olduğunu, bilimlere ve akla uygun biricik düşüncenin tekeline tek başına elinde tuttuğunu söyleyemez. Hegel'in dahiyane bir sezgiyle formüle ettiği her varlığın geçici, devinim halinde bir uğrak olduğu, hiçbir düşünce dizgesinin bu anlamdabitmiş-tamamlanmış bir şey olamayacağı

öngörüsünü kuantum fiziği bilimsel olarak da temellendirmiş durumda. Hegel'in trajik bir yanılgı ile insan düşüncesini kendi dizgesinde mutlak'a ulaştırma hayalini eleştiren marksizmin aynı mutlak'ın tekelini bilime verme yanılgısının da bir başka yanılsama olduğunu anlamamıza kuantum fiziği yardımcı oldu. Peki kuantum fiziği bunu nasıl başardı? "Doğayı sağduyu bakımından zırva olarak tanımlayan" kuantum fiziğinin insan zihni üzerindeki etkisini büyük fizikçi Heinz R.Pagels şöyle betimliyor.

"İçimizde bir şey kuantum kuramını anlamak istemez. Zekamızla onu kabul ederiz, çünkü matematiksel olarak tutarlıdır ve deney sonuçları çok uygundur. Yine de zihnimiz huzursuzdur."

Bu "huzursuzluğun" nedeni hiç kuşkusuz binlerce yıllık düşünme alışkanlıkları ve sağduyu doğmalarını pekiştiren bilim, felsefe ve kurama ilişkin insanmerkezci önyargılarımızdır. Örneğin L.Smolin'in aşağıdaki sözlerini güncel düşünce kalıplarımızla kavramak olanaklı değildir; *"Kuantum dünyası klasik fiziğin betimlediği dünyadan çok farklıdır. İlk kez N.Bohr'un belirttiği gibi, kuantum dizgelerinin belirli bir bütünlüğü vardır. Bu indirgenemezlik nedeniyle parçalarına ayırarak bir sistemin tam betimlemesini yapamayız. Oysa bunu klasik fizikte yapabiliriz. İki parçacık ilişkiye girince bir fizik dizgesinin parçası olurlar. Bu dizgeyi yalnızca bu iki parçacığı bireysel olarak (tümüyle) betimleyerek tam olarak betimleyemeyiz.*

"Bu nasıl doğru olabilir" diye sorabilirsiniz. İki parçacık birbirinden ayrıldığında artık ilişkileri sürmemektedir. Bu durum klasik fizikte kesinlikle geçerlidir. Ama iki parçacık arasındaki ilişki sona erdiğinde bile parçacıklarla ilgili "kuantum durumları" arasındaki bağıntı, bu dağılımlarda parçacığın hareketini belirler. Kuantum mekaniğinde bu bağıntılar, ilişki halini sürdürmediklerinde bile parçacıkların davranışını etkileyebilmektedir."

Klasik fizikte bir kaba belli miktar oksijen ve belli miktar hidrojen koyarak su oluşması için gerekli koşulları sağlarsak ortaya çıkacak sonucu önceden biliriz. Ya da elimizdeki belli miktar suyu ayrıştırarak tek tek hidrojen ve oksijenlerin ne durumda olacaklarını öngörebiliriz. Ya da oksijen ve hidrojen atomları su, alkol, asit ve ester içersindeyken birbirleriyle sürdürdükleri farklı ilişkileri ayrıldıklarında devam ettirmezler. Biraz önce su molekülünde kolkola duran ve birbirlerinden ayırmak için onca işlem yaptığımız oksijen ve hidrojen atomları bir kez ayrılınca dönüp birbirlerinin suratına bile bakmazlar. Herbiri eşinden ayrı olarak ve ondan hiç etkilenmeden bildiği gibi davranır. Oysa kuantum fiziği farkını ortaya koyar. H.Pagels bu farkı şöyle betimliyor; *"Bu yüzyılda fiziğin nasıl bir gelişim gösterdiği ironiktir. 19. ve 20. yüzyılın başları, dünyada gerçek olan ile olmayan arasında keskin bir ayrım yapan bir materyalist görüş ile karakterize edilmişlerdir. Bugün bu ayrım hâlâ vardır, fakat anlamı değişmiştir. Varolmayan şey, hiçbirşeylik varolmanın tamamını taşıyor."*

Klasik fiziğe göre uzay boşluğu hiçliktir. Orada hiçbir şey yoktur. Bu nedenle atomun ortasındaki çekirdek ile etrafında dönen elektronların arası da boştur (?!). Tıpkı galaksiler ya da yıldızlar arası maddesiz boşluk gibi. Oysa kuantum fiziği bu boşluğun bir doluluk olduğunu, bu boşluktan her an yaratılan ve yok edilen parçacıklar ve anti-parçacıkların oluştuğunu ortaya koydu. Bu boşluk denizinde sürekli parçacık çiftleri-elektron-pozitron (anti-elektron) çifti vb. oluşur. Boşluk her olası kuantum titreşimi ile dolu olduğu için sürekli bir oluşum vardır. Nitekim vakum polarizasyonu denen bir etki ile laboratuvarlarda elektron-pozitron çiftinin kendiliğinden oluşumu gözlenmiştir. Bazı özel makinelerin yarattığı etki ile maddenin anti maddeyle çarpışması bolukta dalgalanan sanal parçacık çiftlerinin gerçek varlığa kavuşmaları için gerekli enerjiyi sağlar. Böylece boşluktan çeşitli parçacık çiftleri "yaratılır" Fizikçiler bu teknik yardımıyla yeni madde biçimleri keşfetmeye çalışıyorlar. Yani boşluğa çarpışan ışın enerjisi verilerek madde yaratılması! Bu durum kuantum parçacıklarının eşinden ayrıldıktan sonra neden tek başına "free" takılamadığını açığa vuruyor. Kuantum dünyasında bütünsellik egemendir!

"Gözlemcinin yarattığı gerçeklik", hayalet parçacıklar, anti-madde, sanal zaman, paralel-çok sayıda- dünyalar, bilinçli fotonlar... İşte size kuatum fizikçilerin ortaya attıkları, tartıştıkları, üzerlerinde sayısız kapışma ve kavganın sürdüğü birkaç tartışma konusu. Bu konuların henüz çözüme bağlanamamış olması onların yararsız beyin jimnastikleri olduğu anlamına gelmiyor. İnsan düşüncesi için ve en yetkin düşünme biçimi olarak felsefe için, önemli olan yanıtlardan çok uygun sorunlar değil midir? O halde bugün felsefeye kuantum fiziğinden daha çok kimin yararı dokunabilir? Ortaya attığı sorularla insan zihnini ve felsefeyi taciz edip onları kışkırtan bu yeni "at sineğini" anlamaya çalışmak hiç de boş bir çaba olmasa gerek!..

KAYNAKLAR

1) Tanrı ve Bilim, Simavi Yayınları s.95

2) Aktaran Heinz R. Pagels, Kozmik Kod, Sarmal Yay., s.92

3) Bilim Tarihi, Cemal Yıldırım, Remzi Kitabevi, s.180

4) Kuarklar, Y.Nambu, Sarmal Yay., s.15

5) Fizik Yasaları Üzerine, Tübitak

6) Kozmik Kod, Cilt I, s.95

"YDD", İnsan(lık), Umut ve Başkaldırı

Temel DEMİRER

'Küreselleşme' söylenceleriyle pazarlanan "YDD" kime hizmet ediyor?.. Kimin içindir?.. Kime nasıl yansıyor?.. Kime karşıdır?.. Hangi sonuçlara yol açıyor?.. Bu soruları yanıtlamak için küreselleşme süreci ve çürüyen kapitalist sistemin insanda açtığı derin yaralara göz atmak gerekir...

Bunun için de bugün dünyayı yeniden incelemek ve yorumlamak gerekir. Bugünkü kapitalizmi tekelci kapitalizm olarak tanımlamak yeterli değildir. "YDD" kapitalizmi Marx ve Engels'in zamanındaki kapitalizm veya Lenin zamanındaki emperyalizm değildir. "YDD", küreselleme sürecindeki kapitalizmdir. "Küreselleşme", elbette yeni bir olgu değil, ama yeni bir evredir. Küreselleşme'nin yeni evresinde iletişim ve ulaşım araçlarının olağanüstü gelişmesiyle, sermaye uluslararasılaştı. Küreselleşen sermayenin gücüne sahip olanlar, artık hiçbir yerde değil ama her yerde... Artık uluslararası sermayenin ulaştığı boyutlar da başkalaştı, yani uluslar veya çevre ülkeler bazında bir sömürge değil de sınıfsal bazda bir küresel sömürüye eklemlendi, parçası kılındı. "YDD" ile artık üretilen mallar üzerinde "made in USA", "made in Germany" damgası değil, "made by Daimler Benz", "made by NEC" damgaları daha fazla yer almaya başladı. Bu durumda devlet, küreselleşmiş mali sermayenin ve bunun uzantısı olan siyasi ve ekonomik etkinliğin altına girdi. Diğer mülk sahibi sınıfların devlet üzerindeki etkinliği iyice geriledi.

Bu noktada insanlığın karşısına Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ) gerçeği dikildi. Yatırımları 1983 yılından beri dünya ticaretinden 5, dünya üretiminden 10 defa daha hızlı büyüyen ÇUŞ'ların, şube sayısı 1970'lerde 80 binden 1990 başında 206 bine yükseldi. Yine ÇUŞ'ların günlük döviz işlemleri 1973 yılında 10-20 milyar, 1983'de 60, 1995'te de 1.3 trilyon dolara tırmandı. Ayrıca ÇUŞ'ların tahvil piyasası hacmi 1983-1993 arasında 30 milyar dolardan 500 milyara... Uluslararası borç piyasasının hacmi 1975'te 256 milyar dolardan 1994'te 4.2 trilyon dolara... Toplam global sermaye piyasası 1980'de 5 trilyondan, 1992'de 35 trilyon dolara yükseldi... "YDD" ile dünyanın efendileri, hükümdarları var artık!..

Bir de otuza yakın yöresel ekonomik bütünleşme: "Avrupa Birliği" (AB)... ABD, Kanada ve Meksika'nın oluşturduğu 'Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması' (NAFTA)... ABD, Kanada, Japonya, Avusturalya, Çin, Hong-kong, Güney Kore, Yeni Zelanda ve Tayland'ın oluşturduğu "Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği" (ASEAN).. "Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü" (APEC)... 'Gümrük Tarifeleri ve ticaret Genel Anlaşması' (GATT)... 'Uluslararası Ticaret Örgütü' (ITO)... "Dünya Ticaret Örgütü" (WTO) vb'leri gibi...

İnsan(lık)ı kıskaca alan ulus-devlet, bölgesel bütünleşmeler ve ÇUŞ'ların şeytan üçgeni, kaçınılmaz biçimde demokrasinin krizini devreye soktu... Artık bu şeytan üçgeninde hiçbir şeyin demokratik olabilmesi mümkün değil... Bu tabloyu, "Yeni bir Ortaçağ" olarak yorumlayan Alain Minc kötümserdir. "Örgütlü sistemlerin yokluğu, her türlü merkezin kaybolması, 'gri bölgeler'in gelişmesi (...) mafya, yolsuzluklar (...) aklın yerine çoktandır yok olmuş ilkel ideoloji ve vehimlere terkedişi, krizlerin tekrar başlaması..." (Alain Minc, L'Ivresse Démocratique, s.10, Paris, Gallimard-1995)

Giddens'a göre küreselleşme "uzak yerleşimleri birbirine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir." (Anthony Giddens, Modernliğin Sonuçları, S.62, Ayrıntı Yayınları-1994) Küreselleşme ile özneler, nesneleri kontrol etme gücünü yitiriyor. Üretilmiş bir belirsizlik ve geleceksizlik insan(lık)ın gündem maddesi kılınıyor.

Özetle "YDD", dünya kapitalizminin imkânlarının sınırında dolaştığı ve imkanlarını zorladığı bir evredir. "Değişikliklerin yol açtığı bütün sarsıntılar "yönetememezlik" tehlikesine doğru yöneliyor.(...) Çürüyen kapitalist sistemin, "alışalgelmişin dışındaki önlemler" olarak adlandırılan zor yöntemlerinde artış kaydediliyor." (Yehezkel Dror, Yeryüzü Daha İyi Yönetilebilir mi?, s.285-296) "YDD" zorunun küresel örgütlenmesiyle dünya küçük bir köye dönüşürken, büyük imkanlar ve riskler de devreye giriyor. İnsanlık sorunu küresel ölçekli gündem maddesi oluyor. "YDD" koordinatlarında "varoluşun eski biçimlerinin tükenmiş olduğu söylenebilir, yeni biçimler ise henüz ortaya çıkmış değil ve insanlar çölde petrol arar gibi yeni biçimler arıyorlar." (Saul Bellow)

"YDD" kapitalizmi, küresel saldırganlığıyla disiplinli ve disiplin koyucu yeni düzenlemesiyle, çoğulculuğu ve çeşitliliği sıfırlayan bir Kuzeylileştirme yönelimi içindedir. Güney'in Kuzeylileştirilmesi kastının Güney'in kimliksizleştirmesine denk düştüğü bu gidişatta, Güney

insanı kimlik krizi yaşayarak hiçleşmektedir. A.Gramsci'nin ifadesiyle, tarihsel sürecin ürünü olan kimlik "kendini bilmek"tir... "YDD", Güney'de kendini bilmeyen veya unutan insanı yaratıp, sürüleştirmektedir. Güney'de giderek ağırlaşan insan sorununu Lacoste, şöyle formüle ediyor: "Atalardan kalma değerlerin kaybı ve hem çok yakın, hem de çok uzak olan yeni zenginliklere ulaşmanın imkansızlığı. Üçüncü Dünya yolunu şaşırmış insanlarla doludur." (Yves Lacoste, Sınıf Açısından Azgelişmişlik, s.40, Göçebe Yayınları, İstanbul-1996)

1- Kapitalizm Vebadır...

İnsan(lık)a doğrudan bir saldırı niteliği taşıyan "YDD", dünya kapitalizminin hegemonyasını perçinlemeyi amaçlıyor. Çok boyutlu saldırısı post-modern eksenlerde tahkim ediliyor. Böylelikle, Kafka'nın Gregor Samsa'sına benzeyen, şizofrenik "tüketim toplumu insanı"nı küreselleştiriyor. Umutsuz, ütopyasız ve başkaldıramayan insan(cık)ları, kendi kanallarında eritip yok ediyor.

Bu koşullarda, denilebilir ki Camus'nün "Veba" adlı yapıtında resmettiği psikoloji, insan (cık)ların gündelik hayatına malediliyor: "Veba ne demek oluyor zaten. Bu hayatın ta kendisi, başka bir şey değil. (...) Vebanın şehrimizin insanlarına ilk getirdiği şey gurbet duygusu oldu.(...) İçimizde bir oyuk halinde yaşadığımız şey, gurbet duygusunun ta kendisiydi. (...) İçimizden bazıları gelecekte yaşamak isteğinden kolay kolay vazgeçimiyorlarsa da, sonunda bunlar da, bir kere buna imkan olmadığından sonra en çok kendine güveni cezalandıran muhayyilenin açtığı yaraların acısını daha derinden duyarak bu işten vazgeçiyorlardı. (...) Bu sırada cesaretlerindeki, azimlerindeki, sabırlarındaki yıkılış öylesine şiddetliydi ki, içine düştükleri çukurdan çıkıp kurtulabilmelerine imkan olmadığını sanıyorlardı. Kurtuluşlarının ne zamana kaldığını artık düşünmemeye, bir daha geleceğe doğru bakmamaya, daima bakışları yerde yaşamaya kendilerini zorluyorlardı. (...) Böylece zirveyle uçurum arasında, tam orta yerde, yaşamaktan çok sürüklenircesine, hedefsiz günlere ve kısır anılara kendilerini bırakmış, acılarının kaynağı olan toprağa bağlanmayı kabul edebilecek kuvveti gösteremeyen avare gölgeler halinde dolaşıyorlardı. (...) Hepimiz gözyüzü altında tek başımıza, günü gününe yaşamayı kabul etmiştik. Zamanla karakterleri daha metin hale getirebilecek olan bu umumi bezginlik, şimdiki halde insanları hiçbir işe yaramaz hale sokmuştu. Yalnızlığın bu aşırı sınırları içinde hiç kimse başkasından yardım bekleyemezdi. Herkes kendi derdiyle başbaşaydı. İçimizden biri rastgele kendini anlatmaya veya duygularına ait bir şeyden bahsetmeye kalkışsa, karşındakinden çoğu defa yaralıyıcı bir karşılık alıyordu." (A.Camus, Veba, s 70-75)

İnsanlığın, insanlıktan çıkartıldığı kesitte yabancılaşma büyürken, "YDD"nin derinleştirdiği "Uygarlık Krizi"de global ölçeklerde üretiliyor. Kuzey'de "tüketim toplumu insanı" marjinalleştirilirken, Güney'de de 'sahipsizler' kategorisi yaratılıyor. İnsan kişiliğini hiçleyen kapitalizm, sorunlarını, (bir veba salgını gibi!) sürüleştirdiği insanlara malediyor. Bu durumda, sosyalizmin, insan(lık)a aitbir proje olarak tanımlanması, gündemin acil maddesini oluşturuyor.

Yabancılaşma küreselleşirken, Marx'ın, kapitalist üretimi, "güzellik, ama işçi için solup sararma üretir. Emeğin yerine makineleri geçirir, ama işçilerin bir bölümünü barbar bir çalışma içine atar ve öbür bölümünü de makine durumuna getirir. Us, ama işçi için budalalık, aptallık üretir." (K.Marx, 1844 El Yazmaları, s. 156) diye tanımladığını anımsamak gerekiyor...Aptallaştırıcılığıyla yabancılaşmanın yarı çapı büyürken,insan(cık)lar, edilgen nesnelere dönüşüyor. Böylelikle de insan (cık)lar, yukarıdan bir şey söylenmediğinde, hiç birşey yapamaz konuma mahkum ediyor. İnsan (cık)lar, toplumsal depresyonun, şizofren aksesuarları kılınıyor.

Yabancılaşan insan(cık)lar, politik-sosyal gerçeklerden uzaklaşıyor. Politik gündemi etkileme, değiştirme konusunda güçsüz, işlevsiz bir edilgenlik içindeki ehliliğe mahkum ediliyorlar. Böylelikle de, "Kurutuluşlarının ne zamana kaldığını artık düşünmemeye, bir daha geleceğe doğru bakmamaya" (Camus) alışan bir insan(cık) tipi ortaya çıkıyor. Yani her şeyin fetişleştirildiği kapitalist dünyada, depressif tevekkülün tabanı genişliyor. İnsan(cık)lar, mutsuzluğa alışıyor. Ve "insanın umutsuzluğa alışması umutsuzluktan da beterdir" (Camus), denen açmaz dallanıp-budaklanıyor.

Ancak her şey, bunlarla sınırlı değil... Tarih, diyalektik gelişimi içinde karşıtlarını da üretiyor. İçinden geçilen tarihsel kesit, karşıtını üreten gerilim ve çelişkileri de biriktiriyor... Küresel ölçekli çelişkiler toplumsal, siyasal sorunları döllüyor. Kuzey'de hegemonya krizi derinleşiyor. Güney/Kuzey arasındaki uçurum büyüyor. Kuzey/Güney ikilemi, küresel gerilimlerin yoğunlaştığı bir "fay hattı"nı oluşturuyor. Kuzey'de sınıfsal çelişkiler derinleşiyor. Yani dünya kapitalizminin derinleşen ekonomik, toplumsal, siyasal bunalımı, başkaldırı için yeni yaratıcılıkları koşulluyor.

Aslında karşımıza dikilen "kara tablo", kapitalizmin insan sömürüsüne dayalı yönetimlerinin çıkmaz yol olduğunu, bir kez daha kanıtlıyor. İnsani anlamda, tüm çağların en kötü yönetimi kapitalizm, yöneten/yönetilen çelişkisini derinleştiriyor. Artık her şey kapitalizmin, insan(lık)ın önümüze çıkardığı engelleri aşmaya bağlanıyor. Bunun için de Nazi kamplarındaki katliamın kaosunu anımsatan "YDD" ortamında, öncelikle eşitlikçi-özgürlük ütopyalarını somutlayacak projeleri geliştirmek gerekiyor. Buna rüya görmek de denilebilir. Evet, verili karanlıkların ortasında rüya görmek gerekiyor. Çünkü, "Eğer rüya gören kimse rüyasına ciddi olarak inanırsa, hayatı dikkatle gözler, gözlem-

lerini muhayyilesinde kurduğu şatolarla kıyaslarsa ve eğer, genel olarak rüyasının gerçekleşmesi için çalışırsa rüya ile gerçek arasındaki çelişmenin hiçbir zararı olmaz. Rüyalarla hayat arasında bir bağ varsa her şey yolundadır." (V.İ.Lenin)

Bu noktada radikal sosyalistlerin devrimci teoriyi, pratiğin içinde, pratiği kavrayarak ve pratik tıkanıklıkları aşacak biçimde ele alması gerekiyor. O halde, umut etmek için umudu yaratmak ve bununla da yetinmeyerek, kapitalist yabancılaşmanın oluşturduğu, burnumuzun dibindeki insan(cık) tipine karşı mücadele etmek gerekiyor...

II- Cüretkâr İnsan(lar)a Muhtacız...

Çünkü mitolojideki Apokalips'in dört atlısı (savaş, ölüm, hastalık, kıtlık), bugün de gezegenimizi vahşete götürüyor. Felaket eşikteyken "alâmet-kıyamet dengesi" türünden yüzeysel "saptama"lar veya Neçayev'lik yerine, sorunların "devrim ve eylem ile çözüleceği"ni söyleyen Efes'li Herakleitos'u anımsama zamanı şimdi. Çünkü umut, ertelense de yitirilmedi hâlâ.

Çok şeyin toplumun belleğinden silinip arabesk bir magazine dönüştürüldüğü Türkiye ve dünyada, umut etmek, "sıradan" bir insanın işi olmaktan çıktı: Ruhunu satan Dr. Faustlar dört yanı kapladı... "Yeni yaşamlar", yalan üzerine kuruldu... "Kralın çıplak olduğu" gerçeği, unutuldu-unutturuldu... Cesaret, cüret ve onur bir "lüks" addedildi... "Sevgi, emektir", denmez oldu... Ehlileşmiş sevdasızlık-kavgasızlık, "yükselen değer(sizlik)"di artık...

Sartre'ın 'Bulantı'sı ya da Kafkaesk bir açmaz sanki yaşanan... Zamanın 'tak fişi bitir işi' otomatiğine bağlandığı... Toplumsal bir cinnetin, 'serbest piyasa cenneti' yanılsamalarıyla yaşandığı... Dürüstlüğün-dövüşkenliğin ıssız adalara sürülüp, vicdanın tedavülden kaldırıldığı... Lotaryacı medyanın toplumu biçimlendirdiği... 900'lü ve 155'li telefonların tam istim çalıştığı... "Münevverler"in, kara vicdansızlığın abidelerine dönüştüğü... Burjuva aidiyetin sahte görüngülerine teslimiyetin büyüdüğü... Kavgasız-sevdasız insan enkazının tablosu sanki yaşanan...

'Bunlardan neden söz ediyoruz'mu?... Dert yanmak için değil!.. Kavramak, değiştirmenin başlangıcıdır... Her şeyi yeniden yaratma imkanı hâlâ var. Yeter ki, başkaldıran insanın "teoretike/tanıma", "pratike/eylem", "poetike/yaratıcılık" üçgenindeki girişkenliği yaşama geçirilebilsin... Tarihsel kökleri Heraclitus'a dek uzatılabilen bu tarz, "mefkureyi gerçekleştiremeyince, gerçeği mefkureleştirmek"ten özellikle kaçınır. "Olağan"dan köklü bir kopuşla yaşama geçirilen ve Çernişevski'nin "Nasıl Yapmalı"sında dile getirdiği, "eğilmeyen bistüri"ye benzeyen cüretkarlık bir aşırılık değil, insana ait bir doğallıktır...

"Öyle mi?", "acaba?", "fakat!", "ama!" ya da "hadi canım sen de !" diyenlere yabancı olan bu tarz, yaşamın sınırlarını mıymıntılı bir tevekkülün belirlemesine "Evet" demez. Çünkü, "olağan"dan kopmuş değer ve kavramlar, söz konusu reddin eksenini oluşturur. Ancak belirtmeliyim: Trajedi, "olağan"dan kopan cüretkâr insanın gündem maddesi de olabilir.

Cüret etmek trajideleri de içerir... Ama aydınlanma'nın da, Rönesans'ın da köklerinde aşılmış tragedyalar vardır. Stendhal'ın 'Kızıl ve Kara'sındaki Julien Sorel'i veya Aydınlanma'nın ilk kahramanı Gargantua örneklerindeki üzere olunabilsin...

Tragedyalarıyla olsa da, insan(lık)ın karşısına dikilmiş karanlıkları yarıp yoketme gücüne her zamankinden daha fazla gereksinimi var. Çünkü "olağan"ın sınırları içinde palyaço kompleksiyle yaşamaktansa, B. Brecht'in, cüretkar iyi adamı gibi olmak, elbette yeğdir: "Duyduk ki, /iyi bir adammışsın, / satılık değilmişsin, / (...) / Dönmezmişsin bir kez söylediğinden / neymiş söylediği? / Onurlumuşsun, söylermişsin düşünceni açıkça, / hangi düşünceni? / Yürekliymişsin, / kime karşı? / Bilgeymişsin, / kimin için ?/ Düşünmezmişsin kendi çıkarını, /kimdir o zaman düşündüğün? / (...) /Dinle şimdi: Biliyoruz/ düşmanımız olduğunu." (B. Brecht)

Brecht'in dizeleri, içinden geçilen kesitte, durmadan telaffuz edilmeli. Çünkü insana ait sıcak bir yüreğe, serinkanlı bir beyne, kirlenmemiş tertemiz ellere olan ihtiyaç giderek büyüyor...

III- Don Kişot'u Anımsayın...

Sarsıntı ve soru(n)larıyla hep birlikte yaşıyoruz: "YDD" de somutlanan çok bilinmeyenli ve değişkenli vahşeti... "YDD"nin vaadettiği, emekçi insan(lık) için dört dörtlük bir geleceksizleştirmede ifadesini buluyor.

"YDD" zorbalığı, dünyayı cehenneme çeviriyor. Totaliter korku egemenliği, insanlığın geleceğini ipotek altına almaya çalışıyor. Saldırganlığa başkaldırmayanlar, iki büklüm "yaşıyorlar"! Yananın-uydurmanın "uygarlığı", "Don Kişot öldü, yaşasın korku!", diye avaz avaz haykırıyor. Tam da bu kesitte "Dünyada demokratik kapitalizm yönünde bir eğilim var." (T. Günsel, Cumhuriyet, 28 Kasım 1991) "Politik kültürümüz ciddi bir değişimin içine girmiştir. Politikada kamplaşma ve çatışma döneminden, problemi çözme dönemine geçiyoruz" (Z. Dicleli, Cumhuriyet, 03 Aralık 1991), söylenceleriyle bir kaos'a sürekleniyoruz. Kafka'nın 'Korku Çağı', diye nitelediği boğucu, insaniliğini yitirmiş ve hızla yabancılaşan dünya bu sanki...

Tablo karanlık, ancak çözümsüz değil... 'Çözüm', (dünyanın yetersizliğini duyurmakla yetinen) Kafkaesk tutumda değil, sokakta... Sokak, insanlara dikte edilen hiyerarşilerin ve yalanın yerle bir edilebildiği mekândır. Dostluklar, arkadaşlıklar sokaklarda kurulur. Büyük yaratıcı içtenlikler sokakların ürünüdür. Gerçek, yapmacıksızca sokaklarda yaşanır. Sokak, kolaycılıklara prim vermez...

Kafkaesk mıymıntıların labirentlerine veya "tılsımlı" sıfatların, sentetik "duyarlılık"ların, bunalım ticaretinin, 'elveda' çığırtkanlıklarının

ardına sığınanların gevezeliklerle süslenmiş gölge oyunlarından kopmak için hassas, yalın çözümleyici-yapıcı ve ülkücü olmak gerek...

İsterseniz buna Don Kişot'luk deyin!.. Don Kişot, sınır tanımayan bir ülkücü... Yani insanlara samimi, net, açık ve ikircimsiz olmayı anımsatan bir içtenlik: "Rest" çeken, her şeyi göze alan, eylemin serüvenlerine talip olan, sevdalarla çoğullaşan, kaldığı yerden başlayan, "olanaksız"ı deneyen, rüya gören biri

Yaşanan gerçekliğin ve gerekliliklerinin, ya püriten "kural"cılığa ya da pragmatik "olgu"culuğa tutsak edildiği kesitte, tövbe etmiş yanıtsızlıkların "ama"lı, "fakat"lı kaçış ve susuşları veya eylemsiz-edilgen beklentileri, her gün bukalemun gibi kılık değiştirirken, Don Kişot anımsanmalı durmadan... Bir de "Bin kilometrelik yola bile bir adımla başlanır, düşüncelerine dikkat et bunlar senin amaçlarının ilk adımlarıdır", diye uyaran Çin atasözü...

Evet tarihte, zaman zembereğinin boşaldığı kesitler de vardır. Bu nedenle "gün ola, devran döne", denir... Elbet, gün gün olur. Gün gün olanda da devran döner... Bunun içindir ki, "eşkıya dünyaya hükümdar olamaz"

Bir an düşünün: İ.Ö. 71 yılında ayaklanan ve Romalı egemenlerin düzeni bozmakla suçlayıp, yok ettiğini Spartaküs hâlâ yaşıyorsa, ayaklanmayı bastıran Romalı despot Krasus'tan geriye ne kalmış veya Krasus neyi çözümleyebilmiş olabilir ki? Hâlâ Don Kişot'tan öğrenerek, "Terketmedi sevdan beni, / Aç kaldım, susuz kaldım, / Hayın, karanlıktı gece, / Can garip, can suskun, / Can paramparça.../ Ve ellerim kelepçede, / Tütünsüz uykusuz kaldım, / Terketmedi sevdan beni" (A.Arif), diyenler varsa...

IV- Değişim ve "Başkalaşım"

Her şey hızla aşınıp eskiyor. Çabucak kanıksanıyor... Nelerin değiştiğini ve "başkalaştığı"nı anlamak gerek... Karşımızdaki tablonun figürleri, değişim ve "başkalamış" doğrudan ilintili. Dünya hızla değişiyor. Değişime sevinenler var, üzülenler de... Ancak toplumsal olayları doğru kavrayabilmek için sevinmek de, üzülmek de açıklayıcı değil... Gerçekçi olmak, "doğruda durmanın felsefesi"ni askıya almamak yeterli oluyor.

Değişim, değiştirenlerle var olur. "Başkalaşım" ise, değiştirenlerin değiştiremediği kesitlerde devreye giren bir çürümedir... Dünya, Kuzeyli egemenleri, IMF'siyle "başkalaştırılıyor" Bu değişim değil, çürüme... Örneğin, prematüre (1) liberalleşmenin girdabına dalan Türkiye'de "başkalaşıyor" Prematüre liberalizmin Türkiye'sindeki "başkalaşım"ı, "değişim", diye alkışlayanlar yok mu?!.. Onlar, "Gemisini kurtaran kaptandır" "İş hayatında kazık atmayan var mı"?.. Dürüstlük, şimdiye kadar kimi zengin etmiş"?.. "Ne varsa hırsta ve kazançta var"!.. "Herkes yapıyor, ben niye yapmayayım?.." diyerek Türk(iye) toplumunu çürütenlerdir... Renault Genel Müdürü Ateş Ünal Erzen bile, "Ahlâkta büyük bozulmalar yaşandı. Bu yüzden ahlâk tartışılıyor. Olmadığı için tartışılıyor (...) Toplum şu anda patlamak üzere" diyor. (Ekonomik Panorama Dergisi, Yıl:5, No.30, s.16)

Türkiye ve dünyadaki kleptokrasi (2) egemenliği, hırsızların-ahlâksızların terörist egemenliğinde somutlanırken, Türkiye'de kapitalist vahşetin yarattığı sevgisiz, kavgasız ve depolitize edilmiş insanlar çoğalıyor. Giderek kaotik özellikler kazanan Türk(iye) toplumunda varoluşun tek ölçütü, pragmatik-bencillikler oluyor. Bu nedenle "başkalaştırılan" Türk(iye) insanı, sıradan nefretlerin-tapınmaların labirentlerinde gerçeğini yitiriyor. Kimlik(sizlik) bunalımının dişlileri arasında öğütülüyor. Mahkûm edildiği umutsuzlukla, kapitalizmin kısır döngüsünde dolanıp duruyor.

Oysa, John Kenneth Galbraith'ın "The Culture of Contentment/Hoşnutluk Kültürü" adlı yapıtında işaret ettiği gibi, insan(lık)ı "başkalaştıran" kapitalizm, hiç de "pembe bir düş" değil: "Bugün demokrasimiz, sadece toplumsal ve ekonomik alanlarda elde ettiği avantajlarını savunmak amacıyla seçim sandıklarına giden bir kesim için var. Bunun sonucu, seçimlerde ortaya çıkan yönetimler toplumsal gerekliliklere göre değil, seçmenlerin hoşnutluğunu oluşturan hoşnutların dünya görüşüne göre politika üretiyor.(...) Hayatından hoşnut olanların durumu gayet iyi, hatta bunların büyük kısmının durumu giderek daha da iyileşiyor.(...) Kimse yoksul toplum kesimlerinin varlığını yadsıyamaz. Ama yadsınan şey, toplumun "alt katman"larının bütün ekonomik sürecin entegral bir parçası olduğudur. (...) Refah ve konfordan oluşan çatıyı taşıyan temel sütunlardan biri de, refah içinde yaşamayanların, kaderlerini barışçıl ve mutlu biçimde kabullendikleri sanısıdır. Bu yanlış inanç günün birinde bir sabun köpüğü gibi patlayabilir: Alt katmanların ayaklanması yüksek bir ihtimâldir. Bugün en emin olarak öngörülebilen tek şey, büyük şehirlerin yoksul semtlerinde egemen olan sefalete ve orada gelişip, giderek genişleyerek yayılan şiddete karşı hoşnutlar kartelinin göstereceği tepkidir." (Ekonomik Panorama Dergisi, Yıl: 5, No.38, s.39-44)

"Başkalaşım" çürümedir, sosyalizm ise çürümenin devrimci örgütlenmesine denk düşen köktenci değişim. Sosyalizmi, sosyalistler uydurmadı. Onu doğuran, kapitalist barbarlığın kendisidir Sosyalizm, insanlığın başkaldırı alternatifidir... Ve başkaldırı, her türlü yanılsama ve manipülasyona karşın insan(lık)ın gündemindedir. Çünkü Prometehus, Spartaküs, Şeyh Bedrettin, Pir Sultan, Tupaç Amura, Emiliano Zapata, Jose Marti, Mustafa Suphi, Marx, Rosa, Lenin, Sandino, Seyit Rıza, Che, Deniz, İbo, Mahir yaşamaktadır hâlâ; "Vuran ulan / Vurun, / Ben kolay ölmem. / Ocakta küllenmiş közüm, / karnımda sözüm var" kararlılığıyla...

V- Soru(nlar) ve Saptamalar...

Çünkü "YDD"nin ayrımı bol yolunda dünya değişiyor. Üretim-tüketim sarmalına endekş-

lenmiş kapitalist yabancılaşmanın insanı, ruhsal doyumunu (giderek hiçlendiği) tüketimde arıyor. Mutluluk-başarı, tüketim oranıyla özdeşleştiriliyor. Edilgenlik toplumsal yaşamı sarmalayıp, sarsıyor. Çarpıtmalar, yalanlar, çifte standartlı ahlâk(sızlık)lar, geçmişi hoyratça hiçleyenler çoğalıyor, aymazlık büyüyor...

Yalan söyledikçe burnu uzayan Pinokyoların çoğaldığı dünyada ve Türk(iye) toplumunda "güvensizlik", "boyun eğme", "kesintisiz bir kaygı", "içsel bezginlik", "toplumsal davalardan el etek çekmişlik", "kişisel ilişkilerdeki yabancılaşma", "zoru içeren yaşamı kabullenme", "eleştirel düşünme yetisinin körelmesi" ya da "buyurgan olduğu sürece otoriteye inanılması", "din ve ulusalcılığın, yalıtılmışlığa karşı bir sığınak oluşturması", vb. motifler toplumsal başkaldırı zeminini daraltan önemli argümanları oluşturuyor. "Öyle şaşılası dünya ki burası; / Balıklar kahve içerken; / Çocuklar süt bulamıyor; / İnsanları sözle besliyorlar; / Domuzları patatesli..." (N.Hikmet)

Bu işin bir yanı, öte yandan ise "Düşmanlarımız diyor ki: Mücadele bitti. / Biz diyoruz ki fakat: O yeni başladı. / Düşmanlarımız diyor ki: Yok edildi doğru. / Biz diyoruz ki fakat: Biz biliyoruz hâlâ onu./ Düşmanlarımız diyor ki: Bilinse bile hâlâ doğru./ yayılamaz artık o./ Biz fakat yayıyoruz onu. / Meydan savaşının arifesidir bu." (B.Brecht) Meydan savaşının arifesinde geleceği, bugünden örmek için Brecht'in ısrarına muhtacız... İçinde debelendiğimiz berbat kesit, bir "yazgı" değil, aşılabilir. Ancak çözümleyici radikal bir aşkınlıkla... aşamacılığın tarihe karışmış olduğunu unutamayan sürekli-kesintisiz kararlılıkla...

"Kararlılık" dedik: 6 Mayıs 1972'de, 23 yaşında idam edilen THKO lideri Hüseyin İnan, kendisine uğruna döğüştüğü ütopyanın ne zaman gerçekleşeceğini soranlara "Erikler çiçek açtığı zaman..." yanıtını verirmiş... Öyle bir şey işte... "Kararlılık" vurgumuz, kimileri tarafından, "uçukluk" olarak nitelenebilir. Ama "uç"ta olmadan ve durmadan, realize edilebilen insani bir duyarlılık kaldı mı?.. Hem de XXI. yüzyılın eşiğinde "uç"ta olmadan ve "Hayır", demeden varolmak mümkün mü artık?..

Erikler daha çiçek açmamışken, elimizde ne bir pusula, ne bir harita, ne de bir reçete yokken, soru(n)ların yanıtlanması gerek. Tekzip edilmiş 'mutad-ı berkemallikler'le, sözde "yenilenmeler"e değin, bir çok şeye "Hayır", diyerek başlamak gerekiyor. Örneğin yanyana durarak "Biz", demek yetmiyor. "Biz"e, gerçek anlamını katan devrimci praksis... Sonsuz bölünmelerin ataletinden arınmak, yaşamın nesnelliğine müdahaleyi gerektiriyor. Bu uğurda anarko-liberal hoşgörü, ilerletici değil, engelleyici oluyor. Çözüm, kırk yanından çekiştirilen bir açmaza dönüşüyor.

Farklılık doğal, ama farklılığın eylemsizliğe gerekçe kılınması yok mu?.. İşte sorun burada... Bir an yitirilen zamanı, kaçırılan olanakları ve heba edilen emekleri, umutları anımsayalım... Ne kadar da acı ve ağır sonuçlara yol açtı değil mi?..

Acı ve ağır sonuçlar karşısında hoyrat bir suskunluğu yaşıyoruz!.. Bunun da bir faturası var elbet!.. Onu da ödüyoruz... Oysa söylenmesi gerekenleri söylenip yapılması gerekenleri yapabilseydik, ödemek zorunda kalır mıydık bu faturayı?..

Söylenenler ve yapılanlar, tüm bunlar, 'öznel imajlar' toplamı mı acaba?.. Direnme ve mücadele gücümüzü yitirmek ve çok şeyi aşındırıp yok etmek pahasına mı yarattık bu "öznel imajlar"ı?.. Bir şeyleri mi tüketiyoruz?.. Dün uğruna dövüştüklerimizi, bugün "olanaksız" diye mi niteliyoruz yoksa?.. Oysa "olanaksız", denilen uğruna dövüşülen bir geçmişten gelmedik mi bugüne?

Hayır, "nostalji'ye sığınmak değil muradımız. Kendini tekrarlamak, bir şey katmaz insana... Üretemeyen bir duyarlılık, anlamlı değildir, bilirim... Geçmiş çoktan arkada kaldı. Ve artık çok uzun süredir, "birinci çoğul şahıs" yerine "birinci tekil şahıs'la kuruyoruz cümleleri... "Birinci tekil şahıs" cümleleri telaffuz eden bir yanacılaşmayla, yazıklanıp rüsva mı ediliyor çok şey?.. Bu nedenle mi savunuyoruz "kötü barışları"?..

Sahi, kimileri "deli liriği", dese de neden yabancılaştık radikal yaratıcılığa ya da serüvenci romantiğin yaşama azmine?.. Cümle çirkinliklere, başka türlü (ve ehlileşmeden!) nasıl başkaldırılabiliriz ki?.. Veya nasıl kurtulabiliriz, 'ortacı-ortalamacılık' illetinden...

VI- Kerem Olmak...

Korkunç bir vahşet ve illüzyonlar deryasında yaşanının, aslı olmayan 'gibi'lerde somutlandığı koşullarda bu soru, yanıtını arıyor... Aldatmaca ve kaçışların dört yanı sardığı 90'lı yıllardaki "insanlık durumu"nu, Picasso ve Goya'nın tablolarında yakalayabilirsiniz... Çok şeyin dibe vurduğu bir çürüme kesitinden geçiyoruz. 80'lerin sonundan 90'lara sarkan süreç, "gemisini kurtaran kaptanlar'ı, "köşe döncüler"i yarattı. Varolan değerleri yıkılırken, alt üst oluşun yarattığı boşluk doldurulamadı. Kaotik bir tablo dikildi karşımıza...

Tablo, berbat... Ancak umutsuz olunması için (vazgeçenlerin 'spekülatif' yaygaraları dışında) neden yok. Çünkü, gerçeğin sürekliliğinde, hiçbir şey sonsuz ve "mutlak" değil. Yeter ki, teslimiyet sendromunun anaforlarına dalınmasın. Dogmatik önyargıların zırhına bürünülmesin. Kolaya kaçılmasın. Güçlükler ve yalnızlıklar göze alınsın.

'Güçlükler ve yalnızlıkları göze almak', deyince aklıma hemen Kerem geliyor: "Ben Kerem'i bilirim. / O öyle acaip bir heriftir ki, / Aslı olmasaydı, / yanmak için başka bir vesile bulurdu mutlaka. / Nasıl bulmasın ki, / kafasına yanmayı koymuş bir kere. / Sebep Aslı'da değil, / sebep daha derinlerde. / İş böyle olunca, / yanmak için Kerem vesile mi bulamazdı?" (N.Hikmet)

Dibe vurduğumuz kesitte çözüm Kerem olmakta... Ağır yaralar aldık, bu doğru. Ancak hâlâ yapabileceğimiz şeyler var... Hayır, "Umudun bittiği, her şeyin iflas ettiği, işçi sınıfının ve

misyonunun tarihin derinlerinde kaldığı, Kürtler'den de bir şey çıkmayacağı, artık 'gerçekçi' olunup yüksekten uçulmaması gerektiği', yollu 'senaryolar'ın gerçekle ilintisi yok... Bu senaryoları elimizin tersiyle itmek gerek...

Kerem bir insan, şimdi sorun Kerem gibi insan olmakta. Kerem, sevdalı biri... Sevdayı yaşatma kavgasını veren, sevdanın ve vazgeçmeyişin "yasaklar dünyası"na başkaldıran bir cüret... Engebesiz bir yoldaki mutad-ı berkemali yaşamak yerine, sevdalı insanın engebeli yoluna düşüp, beynini-yüreğini kirletmeden, "çatlayacaksa varsın çatlasın yüreğim, / öfkeden, / kederden, / sevinçten" (N.Hikmet) diye haykıran biri...

Kerem sevdalıdır... "Sevmeyen adamın yüreği, / kafası, / kolu kısadır./ Sevmeyen adam yaratamaz, / doğuramaz, / anlayıp inanamaz" (N. Hikmet), der ve sevdasızlığın yokolmaya özdeş olduğunu bilir... Güzele bağlanmıştır Kerem, vazgeçmeyişinin sevincini, hüznünü, acısını, hicranını ve ısrarını yaşar. Tıpkı güzele bağlanmış ısrarlı sevdalarıyla yaşayan Agis IV, Sokrates, Hallac-ı Mansur, Baba İshak, Nesimi, Pir Sultan Abdal, Şeyh Bedrettin, Giordano Bruno, Che gibi...

Kerem'i, korkulardan sıyrılıp esir ve eksik yaşamaya başkaldıran her yerde bulabilirsiniz... Örneğin Botan'da ya da son nefesine kadar direnerek düşen Madrid'de... Hani kapısında, "Non Passaran!" diye haykırdıkları direngen kentin gelenekleri tarihten silinebildi mi?.. Çünkü onlar, Kerem'diler... "Yenildiler; çünkü halklarının düş görmesine neden oldular. Yendiler; çünkü düşlerini halklaştırmasını bildiler."(René Char)

Kerem sadece bir insan, şimdi sorun Kerem gibi olmakta. Çünkü "Belimizi doğrultup kalktığımızdan beri iyi ayaküstüne, /kolumuzu bir sopa gibi uzattığımızdan beri, / taşı yonttuğumuzdan beri yıkan da yaratan da biziz, / bu güzelim, bu yaşanası dünyada." (N.Hikmet) Bunu bilmeyen var mı?.. Varsa ne yazık!..

VII- "Bütün İş Tahir ile Zühre Olabilmekte"

"YDD" zorbalığının "değişim" alt başlığında sunduğu "başkalaşım", sevdalarımızı, türkülerimizi, kitaplarımızı, fikrimizi, zikrimizi katleden bir kırım ve kıyıma dönüşüyor. Prometeus'a olan gereksinim büyüyor... Platon'un, anlattığına göre, "ölümsüzler yaratıldığı zaman tanrılar, Prometeus ve Epimeteus'tan bunlara bazı nitelikler vermesini istediler. Bu işi üstlenen Epimeteus, bütün canlıları türlerinin ortadan kalkmamasını sağlayacak biçimde donatmaya başlar. Kimine hız ve küçüklük, kimine post, pençe, yüksek doğurganlık vb. verir. Fakat sıra insana gelince Prometeus, insanın çırılçıplak ve silâhsız biçimde ortada kaldığını görür. Bu dengesizliği düzeltmek isteyen Prometeus, Hefaistos ve Atena'dan ateş ve tekniği çalıp diyetini de ödeyerek insanlara armağan eder."

"Tanrılar Dağı'nda çıplak bırakılan insanı var eden sevdalarıdır. Çünkü sevda, insanal varoluşun 'olmazsa olmazlığı'... Ama, sevdasızlık sendromunu üreten bir iklimdeyiz... Bencil, kuşkucu "ben"in tohumları ekiliyor dört yana... Çıkmaz sokaklarda "Ecinniler" oyunu sahneleniyor sanki... Üzerine karabasan gibi çöken sevdasızlık, korkunç. Yabancılaşmanın, sevdaya diş bileyen tahribatı tam istim çalışıyor. Kapitalist piyasa, sevdayı da alınır satılır bir nesneye indirgiyor. Sevda 'delilik', 'soytarılık' olarak niteleniyor.

Shakespeare'in oyunlarındaki 'deliler'in, 'soytarılar'ın cesaretini anımsamak gerek... Shakespeare'in oyunlarında, kralların, zalimlerin, zenginlerin karşısında özgürce konuşan, tartışan ve en sert eleştirileri yapanlar, deliler ve soytarılardı. 'Delilik' ve 'soytarılık', Ortaçağ'da özgür düşüncenin bürünmek zorunda bırakıldığı biçimdi.

Tekellerin yeni Ortaçağı'nda da sevda, bir "deli"lik, "soytarı"lık olarak sunuluyor. Oysa sevda bir ahlâk ve estetik anlayışıdır. Yoğun bir emektir. Vazgeçmeyen bir ısrarla anlıkların ve kolaycılıkların reddidir. Bir yaşam biçimidir, karardır. Kendine bencilliğin sığınaklarında yer aramadan, karın, boranın, fırtınanın ortasında insanca büyük yaşamaktır. Ya da "olağan" ile olması gerekenler arasında bir saat rakkası gibi sallanmadan, olması gerekenden yana saf bağlamaktır.

'Anka Kuşu' gibi, kendisini devasa yıkımların ardından yeniden yaratan özgürlüktür sevdalı insan. Başkaldırısıyla güzeli ve insana özgü aydınları arar. Örneğin Victor Serge'nin 'Barselona' adlı yapıtındaki sevdalı Krafft'ı, en güç koşullarda dahi şöyle haykırır: "Bütün ihtilalciler böylesine anlardan, bu tür esaretlerden, tatsız günlerden geçmişlerdir. İnsanlar bu şekilde çelikleşir, güçlenir ve herşeyi açıkça ögrmeyi öğrenir"... Benzer şekilde, Yunanistan'daki o zorlu dikta koşullarının 'Yedi Numaralı Dehliz'indeki Kostas Kodzias da, direngen umutvarlığıyla şu gerçeğin altını çizer: "Öykünün sonu yazılmadığı sürece, daha pek çok acılar var önümüzde"... Sonra, T.Kornaros'un "Fırtına Çocukları"ndaki Stavro Amca da bilge içtenliğiyle, "kararlıysan, güçlüysen ve bilinçliysen acı duymazsın", der sevdalarıyla...

Evet, "Tahir olmak ayıp değil, / Zühre olmak da, / hatta sevda yüzünden ölmek de, / ayıp değil, / bütün iş Tahir ile Zühre olabilmekte, / yani yürekte" (N.Hikmet) her şey...

NOTLAR

(1) PREMATÜRE: Olgunlaşmamış veya vaktinden önce anlamına geliyor. Vaktinden önce doğmuş çocuklara prematüre denilmesi gibi.

(2) KLEPTOKRASI: Politik yozlaşmaların hâkim oduğu devlet düzeni demektir. Kelimenin etimolojik kökeni eski Yunanca'daki "Klept" ve "Kleptein" kelimelerine dayanıyor. Bu iki kelime eski Yunanca'da çalmak ve hırsızlık etmek anlamında kullanılıyordu. Kleptokrasi, kısaca siyasal düzene hırsızların egemen olması demek oluyor.

Barış İstiyoruz ! Çevremizdekilerle; eşimizle, komşumuzla, iş arkadaşlarımızla konuşuyoruz: Kimse savaş istemiyor. Ama, yalnızlık duygusundan kurtulamıyoruz. Her birimiz Barış'ı farklı nedenlerle istiyor. Hepimizin canı başka yerinden yanıyor. Savaş isteyenlerin hepsi aynı dili konuşuyor. Savaş isteyenler güçlü. Savaş, Barış isteyenlerin çaresizliğinin üstünde yükseliyor.

Her sabah, bütün yüküyle üstümüze çöküyor. Savaşın orta yerinde değilsek, haberleri izliyoruz. Savaşın orta yerindeysek, savaşa sürükleniyoruz. Bu savaşa biz karar vermedik.

Ama, Barış'a karar verebiliriz.

Barış'ı unuttuk. Oysa hayat, hala Barış'ı düşündüğümüzde gülümsüyor bize. Barış'ı gün günden daha az hatırlıyoruz. Belki eski bir dostun yüzü gibi belleklerimizden silindikçe kendi hayatlarımız da küsüyor bize. Savaşı iyi tanıyoruz: Yerinden yurdundan edilen insanlar, açlık, umutsuzluk, ölüm.

Unuttuğumuz Barış'ı düşleyebiliriz. Düşleyebilmek, en büyük gücümüz. Biz düşledikçe Barış canlanacak, soluk almaya başlayacak. Önce bir sussun silahlar.

Ölüm sussun. Hayat konuşsun.

Biz, hala hayatın mucizesine inananlar, hayatla aramıza savaş sokmayalım. Kim olursak olalım, inançlarımız, görüşlerimiz ne olursa olsun, hayatlarımız savaşa neresinden bulaşmış olursa olsun, aynı yalın, berrak talebin altına birlikte imza atabilir. Biz, Barış isteyenler, birbirimizden uzak durdukça, Barış daha da uzağa kaçıyor. Bu sefer, milyonlar bir araya gelelim. Bu Barış bizim Barış'ımız olsun.

Barış isteyenler, gelin Barış için barışalım.
Barış için bir milyon imzamız olsun.

Barış'a birer imza verelim.

Sıraselviler Cad. Soğancı Sok. No: 7
Cihangir 80060 İSTANBUL
Tel & Fax: (0.212) 252 38 68 • 244 11 69
e-mail: 1milyon@info-ist.apc.org

BARIŞ İÇİN
BİR MİLYON
imza
GİRİŞİMİ

Geçmişin Ve Ölümün Şairi: Ziya Osman SABA

Afşar TİMUÇİN

Her şeye en olumlu bakmaya çalışan kişi için bile dünya gizlerle doludur. Dinci gizleri dogmalarla çözmeye çalışır, filozof açıklanamaza açıklıklar getirmek ister, sanatçı gizleri yansıtmaya özen gösterir. Bu gizler bizim gizlerimizdir, dünyamızın gizleridir, yaşamımızın bir parçasadır. Bir yoklukla bir başka yokluk arasında, doğumla ölümü birleştiren çizgi üzerinde bilinmezle içiçe yaşar insan, gizleri çözemediği gibi kendi gizlerini de giderken götürür. "*Şu garip yeryüzünde anlaşımaz ömrümüz*" (*Geçen zaman*'da *Cümlemiz*) gerçekte bir bilinmezlikler serüveni oluşturur Ziya Osman inançlıdır, gizlerle içli dışlıdır, her anlamda iyimserdir, Tanrı'nın her şeye egemen olduğu bir dünyada yaşadığına inanır, bu inancın erinci içindedir. Mutluluklar bizim içindir, gizler de bizim içindir, mucize de olabilir: "*Öyle gün olacak ki şaşıracağız*" (*Geçen zaman*'da *Gün*). Evet, Tanrı'dın dünyasıdır bu dünya, o yüzden "*Bütün saadetler mümkündür/ (...) Mümkündür bütün mucizeler.*"

Ziya Osman evlerin, sıcak yuvaların, küçük mutlulukların şairidir. İnanmanın, küçük mutluluklar dışında pek bir şey beklememenin dinginliğiyle yaşar. Şiirinde nereden bakarsanız bakın ölüm görünür. Sık sık karşımıza çıkan ölüm şairin görülüğü kadar dingin bir ruh durumu içinde olmadığını bize duyurur. Geçmişe döndüğünde, anılara gömüldüğünde gene ölümle yüzyüze gelir. Gelecekte ölüm vardır, bizim ölümümüz vardır özellikle, geçmişte de ölüm vardır, özellikle yakınlarımızın ölümü vardır. Geçmiş onun için bir sevinç kaynağıdır, geçmişi anarken gönenir, ama geçmiş onun gözünde gene de bir ölmüşler yurdudur. *Geçen zaman*'daki *Bir sokakta giderken* şiirinde şöyle der: "*Taşında otlar biten şu sokakta yürümek/Bir bahçe duvarının kokulu gölgesinden./Uzakta, mektepteyken okuduğumuz şarkı./Su içmek o tasasız günlerin çeşmesinden./ /Kalbe aşina burda bütün rasladıklarım,/Her şey eskisi gibi, herkes bahtiyar, iyi!/Bana büyük babamı hatırlatan ihtiyar,/Çocukluk arkadaşım sarı benekli kedi.//Bütün günahlarımı affetmiş sanki Tanrım,/Ouyuyorum kalbimde tadılammış sevgiyi./Ah, sade koşmak, koşmak istiyorum içimden:/Aradığım diyara bu yol çıkacak gibi.*"

Neredeyse bütün bir şiirini adadığı ölüm Ziya Osman'ı erkenden aldı götürdü. Yaşamı bir kış günü sıcacık evinde noktalandı. Ziya Osman "Yedi Meşale" akımının en verimli şairiydi, aynı zamanda en güçlü şairiydi. Yaşar Nabi Nayır şairden çok yayımcı, Sabri Esat Siyavuşgil her şeyden önce *Cyrano de Bergerac* çevirmeni, Cevdet Kudret edebiyat eleştirmeni olarak bilinir. Muammer Lütfi, Vasfi Mahir Kocatürk, Kenan Hulusi Koray yarı yarıya unutulmuş adlardır. Kenan Hulusi Koray şair değildi, öyküler yazardı. Sekiz sayı sürmüş olan *Yedi Meşale* dergisinden geriye şair olarak bir Ziya Osman kaldı. Ziya Osman bu şair-edebiyatçı topluluğundan çok Cahit Sıtkı'ya yakın oldu. Yaşıttılar, her ikisi de aynı yıl, 1910'da doğmuşlardı. Her ikisi de çok genç yaşta, bir yıl arayla öldüler. Ziya Osman Cahit Sıtkı'dan bir yıl sonra öldü. Biri kırk altı, öbürü kırk yedi yaşında. Ne acı! Her ikisinin şiiri de, ne garip her şeyden önce ölüm şiiridir.

Biri, Ziya Osman, durgunlukların, dinginliklerin, inancın şairiydi. Öbürü, Cahit Sıtkı tüm sıkıntılarını, acılarını, yalnızlıklarını bir rind yaşamının arkasına gizlemişti. Ziya Osman mutluluğa açıktı,Cahit Sıtkı mutluluğu çoktan gözden çıkarmış gibiydi. Cahit Sıtkı rind yaşamının boşluklarında oyalandı. Garip bir varoluşçu tutumuyla her şeyi boşvermiş gibiydi. Ziya Osman'da Tanrı'ya doğru bir eğilim, Cahit Sıtkı'da bir meyhane yalnızlığı hemen kendini gösterir. Her ikisinin sanat adına benzer yanı, Baudelaire'le, Verlaine'le, Rimbaud'yla başlayan yeni şiirin biraz alaturka bir sezgiyle izleyicisi olmaktır. Ziya Osman sone'leriyle, Cahit Sıtkı imge örgüsüyle Batı'nın seslerini, renklerini, kokularını taşırlar bize. Cahit Sıtkı daha da batılıdır, daha da konunun içindedir. Batı havası her ikisinde de özümlenmiş bir havadır, iğreti durmaz. İkisi de basit birer batı duyarlığı aktarıcısı değillerdir. İkisi de kendi dillerini yaratmış şairlerdir, kendi seslerini oluşturmuş şairlerdir.

Aşırı ölçülerde bireyci, ilerici derecede yumuşak, sonuna kadar kendine kapalı bir insancılıktır Ziya Osman Saba'nın insancılığı. Öyle ki şair tarihsiz ve toplumsuz bir yaşama doğmuş gibidir. "Geçen zaman" eksilen ömrümüzden başka bir şey değildir. Başkaları ancak yakınlarımız olarak uzaktan uzağa varlıklarını sezdirirler. Bir nişanlı, bir sevgili, bir eş, bir ana, bir baba, bir kardeş, bir kedi bizden ötürü var gibidirler. Onlar

uzaktan uzağa varlıklarını sezdirirken yaşamımızın süsleri gibi görünürler. Kaldı ki onlar da etkin varlıklarıyla değil de yaşayıp gitmişlikleriyle ilgilendirir gibidirler bizi. Bu yüzden sanki ölüler yaşayanlardan, birliktelikler ayrılıklardan daha değerli olmasa da daha etkileyici gibidir. Böylece yaşam her durumda ölmüşler arasında kalmış bir ölüm adayının yaşamıdır.

İnsanın yapacak çok şeyi yoktur. "*Sen koymuşsun, Allahım, her şeyi bu düzene!*" (*Nefes almak*'da *Şu güzel gün*) der şair. "*Herkesin eşi, dostu,/Soyu sopu, evladı...*" (*Nefes almak*'da *Hayal ülke*) kendinedir bu düzende. Bu düzende şair insanlara iyi dileklerde bulunur: "*Mesut olun, yaşayın/Ana baba evlat torun...*" (*Nefek almak*'da *Bir yer düşünüyorum*). Toplumsallığın işe karıştığı yerde yapaylık başlar, şiir de bu arada zedelenir. *Nefes almak*'daki *İnsan* şiiri toplumsal yapaylığın güzel bir örneğidir: "*İnsanlar dört yanımı almış, /Kadın erkek büyümüş, çocuklar tıpış tıpış./Genç kızlar sekerekten, cıvıl cıvıl kuş, /İçin ısınsın: konuş, konuş, konuş...//Birbirine sokulmuş kışın, üşümüş, donmuş,/Yazın, deniz kıyılarında soyunmuş.// Koca, çocukları, bunca yıllık karısı,/ Kalmamış birbirinden ayrı gayrısı.//Perdeler inmiş gece, evler kat kat dolmuş,/İnsan insanın olmuş. // Sabah sabah, elim bir dost avucuda./Hasta düşsem, yatağımın başucunda,//Nabzımı tutmuş doktorsunuz./Ne güzel acıyorsunuz!//Komşu, hemşeri, yurttaş, din kardeşi,/Bir büyük taburda el ele vermiş:eşi.//Göğüslerimizde çarpan kalblerle ikiz,/İnsan değil misiniz!..*"

Bu yüce değerlerle örülmüş görünen ancak tüyleri diken diken eden yapay insancılık şairin insana açılan başka şiirlerinde de vardır, ama onun tam anlamında bir kapalılığı duyuran gizemci şiirlerinde pek yoktur.Gerçekte zorlama bir insancılıktır onun insancılığı. Buna rahatça bencilleşmiş insancılık diyebiliriz. Elbette böylesi bir teke indirgenmiş duyarlılığın insancılıkla gerçek bir ilişkisi olmayacağı da kesindir. Ne var ki şair bu insancı havasını çok yerde sürdürür, bu zorlama havayı şiirinde bir temel öge olarak sürdürmek ister. Kendini hep geçmişten soran, hep geçmişle dengelenen şimdi'de birey mutluluk özlemiyle, ölüm korkusuyla, yalnızlıklarıyla, Tanrı'sıyla tek gerçeklik gibidir. Her türlü toplumsal ve insani kaygılardan arındırılmış, tam tamına mikropsuz kılınmış bir şiir ortamında birey kendi etkin gücüyle olmaktan çok Tanrı'sının öngürüleriyle vardır. İnsanın temel sorunlarına sırtını dönmüş bu yapay insancılıkta alttan alta bir kaçış eğilimi kendini duyurur.

Ziya Osman Saba'nın şiirinde en çok ölümde ve mutluluktan sözedilir, en çok da inceden inceye ölüm korkusu ve mutluluğa erememe kaygısı kendini duyurur. "*Ben hiçbir şey duymadan, ben yalnız seviyorum*" (*Geçen zaman*'da *Sessizlik*) diyen kişinin duyguları ürkütecektir bizi. O ne biçim ruh durumudur ki insah hiçbir şey duymadan sevgiyi yaşar? Ziya Osman'ın kaygısız görünen şiirinde özellikle ölümle ilgili kaygılar ikide bir çıkacaktır karşımıza. Şairin ruh durumunu bizce en iyi özetleyen şiirlerden biri onun *Nefes almak* kitabındaki *Kim bilir* şiiridir: "*İlk yağmur damlası düştü/Kuru yapraklarına güzün./Ardında kış kıyamet, /Dert, hüzün.//Alınyazısı hepsi... Kısmet.../Ha yazı ha kışı geceyle gündüzün,/Kim bilir kaç günü kaldı/ Ömrümüzün?*" Evet, ölüm her dönemeçte, her sokak başında karşımıza çıkar, duyduğumuz her iki duygudan biri neredeyse ölmüdür.

Mutluluğa gelince, o neyin mutluluğudur, onu kolay kolay anlamak her kişiye vergi değildir. Ziya Osman mutluluk gibi son derece kaypak, son derece kaygan bir kavram üzerine dayandırır şiirinin ayaklarından birini. Mutluluk ölüm kadar da açık, ölüm kadar da belirgin değildir. Ziya Osman'da mutluluğun en uygun tanımı ana-baba-evlat-torun birlikteliği olabilir. Gerçekte yaşamak bir mutluluktur, soluk almak da mutluluktur. "*Senin her yer: Caddeler, meydan, çarşı.../Kardeşim nefes alıyorsun ya!*" (*Nefes almak*'da *Nefes almak*). Kendisi bir dikili ağacı olmayan kişidir. *Nefes almak*'da "*Bir dikili ağacım olaydı yeryüzünde*" diye başladığı *Yeryüzünde* şiirini şöyle bitirir:"*Bir ağaç gölgesi, bir rüzgar öteden,/Allahım!Dünyandan bir karış toprak./Kavgasız, gürültüsüz, üstünde/ Mesut olunacak.*" Mutluluk ona göre gerçek yaşamın birinci koşuludur, insan dünyada mutlu olmak için vardır, dünyanın mutluluktan başka bir anlamı ya da amacı olamaz, mutlu insan gerçek insandır, her türlü başarı gelir mutluluk sapağında kendini gösterir.

Bu anlamda dünyaya dost bakışlarla bakar Ziya Osman, buna göre şiirinde tam anlamında bir "iyi insan" imgesi çizer. Bu iyi insan kötülüklere kapalıdır, her türlü hileye hurdaya, kine ve düşmanlığa, öfkeye, çılgınlığa kapalıdır. Neredeyse Sokrates'çi okulların toplumdışı edilgin bireyci ahlaklarına benzeyen bir yarı-dinci ama kesin inançlı ahlakıyla karşı- karşıyayızdır. Pagan ahlaklarıyla hiç uyuşmayan bu ahlakçılık insanı her türlü güçsüzlük içinde de mutlu olabilecek bir varlık olarak gösterir. Güçlü olmak iyi olmaktır, başka bir şey değildir. Mutluluk büyük ölçüde edilginliktedir. Etkin insan bir şeylerin peşindeki insandır, edilgin insan başeğmiş, olana bitene katlanmayı göze almış insandır. Bazı şiirlerinde bir "koyun" imgesiyle karşılaşırız. Bu imge bize doğrudan kurbanlık koyunu da anımsatsa ondan daha çok bir şeyleri anlatmak istiyor gibidir Koyun razı olan varlıktır, çoğunu istemeyen, hırslarda yitip gitmeyen varlıktır, Tanrı'sına başeğmiştir. *Geçen zaman*'da Yaşar Nabi'ye adadığı *İyilik* şiirinde şöyle der: "*İyilik... Ürperişi vücutta ruhun./ İyilik... Beyaz koyun, gülümseyen yüz,/Şu bahar, mavi gökler, yemyeşil sükûn.*" Aynı şiirde, biraz yukarıda, şu dizeyle karşılaşırız: "*Sessizce ya-*

şamayı öğreten koyun." Aynı kitapta, *Baharı beklerken yazılmış şiir*'de şu dizelerle karşılaşıyoruz: "B*u bahar yalnız mesut günler taşımaktadır,/Başbaşa kalacağız kenarında bir suyun,/Göz alabildiğine yeşil uzanan çayır,/Bir saadet içinde sessiz otlayan koyun."*

Şairin kaçak ruhu her yerde sezilse de her yerde açık açık kendini ortaya koymaz. Bir iki yerde yalnız, bu kaçaklık kendini açık açık gösterir. *Geçen zaman*'daki *Artık yaşamak için şiirinde böyle bir gönül açıklığıyla yüzyüze geliriz:" Artık yaşamak için herkesten kaçacağız, / Dünya bize verecek yalnız güzellikleri,/Yalnız semalarından dökecek ruhumuza, /Geceler mehtapları ve gündüzler seheri."* Şair şiirini şöyle bitirir: *"Ebedi bir sahilde yeniden tadacağız/Kol kola, sükûn dolu akşam gezmelerini."* Ne var ki ölüm duygusu her zaman mutluluk duygusunu bastıracak, onu bulduğu yerde zedeleyecektir. Bu yüzden Ziya Osman Saba'nın şiirinde mutluluk gerçekten her zaman ölüme yenik düşecek biçimde iğreti gibi durur. Hep ölüler düşünülür, hep ölüler anımsanır. Hep aynı kaygı:"*Nasıl son defa konuştun, son defa güldün?/ Nasıl öldün?../Nasıl öldü, Yarabbim, nasıl öleceğiz?/Hangi sonsuz geceler, iklimler geçeceğiz,/Bundan sonra da bir gün aynı sofrada/ Oturacak mıyız bir daha?"*(*Geçen zaman*'da *Bir ölünün arkasından*).

Ancak, geç dönemde yazdığı şiirlerde belli bir toplumsallık ögesi kendini göstermeye başlar. Fakirlerden, açlardan, mutsuz çocuklardan sözetmeye başlar şair ve bizi birazcık şaşırtır. Şöyle der bir şiirinde: *"Fakir var; genç ihtiyar; on beşinde kız,/Basma entarisi içinde cılız)//Fakir var, çocuğuna ilaç alamayan.//El açan, el açamayan.//Analar, gündeliğe, çamaşıra giden,/ Babalar, evlerine eli boş dönen.//Yaşayanlar, soğanı ekmeğe katık edip./Herkes bir türlü fakir, bir türlü garip..."* (*Nefes almak*'da *Herkes bir türlü).* Aynı kitaptaki *Çocuklar bakıyorlar* şiiri de bize ilginç görünür: "*Çocuklar bakıyorlar, gözlerinde mavilik,/Bize bakıyorlar çocuklar bir deri bir kemik.// Çocuklar tutamıyorlar ellerinde oyuncakları,/Çocuklar, koşamaz olmuş bacakları.// Bakıyorlar her akşam elımize, /Bir şey sormak ister gibi hepimize.//Benizleri sapsarı, hasta,/ Çocuklar bedbaht bu yaşta.//Kim getirip koymuş onları yanımıza:/Bakıyorlar çizgi çizgi alnımıza."* Bu şiirler bir toplumcu duyarlılığını ortaya koymamakla birlikte bize toplumun varlığını duyuran şiirlerdir. Ne olursa olsun burada gerçek bir insan duyarlılığıyla yüzyüze geliriz.

Toplum yaşamına duyarlı şiirlerin bizce en ilgi çekici olanı *Nefes almak* adlı kitabının sonlarında yer alan ve 1950 tarihini taşıyan *Patik yap kunduracı* şiiridir. Bu şiir topluma karşı duyarlılığı çocuk sevgisiyle pek güzel bağdaştıran biraz aşırı duygulu hatta duygucu bir şiirdir ve Ziya Osman Saba'nın şiirinde hem anlam olarak hem anlatım olarak bir aşama noktasını belirler. Ziya Osman Saba bu şiirinde şöyle der: *"Patik yap kunduracı, bol bol patik;/Bebeler için, ilk adımı atacak,/ Çocuklar için, koşacak, oynayacak.../Terzi abla, minimini elbiseler dik,/Yazlık, kışlık, mevsimlik.../Saçlarına kurdela,/Bileklerine bilezik.../ Ama şu dünya hali, bin türlü kaza bela,/Ama bunca hastalık, gıdasızlık, verem;/Tabutçu, ölçünü büyük tut, büyük!/Çocukların öldüğünü istemem..."*

Ziya Osman Saba'nın şiirinde tertemiz bir türkçe karşılar bizi. O dili özenli kullanmayı bilir, bu konuda arkadaşı Cahit Sıtkı'dan daha dikkatlidir. "En sonsuz" gibi bazı uygunsuz kullanımlar yazısında ince bir süs gibidir. Bugün onun şiirinde bizi yadırgatan birkaç sözcük vardır ancak, o da aradan geçen yıllarla ilgilidir. Ziya Osman şiirlerinde yenidir. Yeniye ayak uydurmayı bilmiştir o. Bu şiirde serbest vezinle 7+7'lik hece vezni yanyana durur. Bu anlamda bu şiir eskiyle yeninin bir karması gibi de düşünülebilir. Ancak o noktada biraz durmak gerekir. Ziya Osman serbest vezni kullanırken de hece veznini kullanırken de bilinçlidir, bu vezinlerden birini seçerken bile bile seçer:bunlardan biriyle şunu anlatacaksa öbürüyle öbürünü anlatacaktır. Ancak zamanla heceden serbeste doğru bir kayış görülür onda. Bu kayış her şeyden önce bir beğeni değişmesi olarak alınabilir, alınmalıdır. Hece duygusallığından konuşma dilinin gerçekçi rahatlığına doğru bir geçiş görülür onda. Bu değişim gerçekte şiirimizin yaşadığı değişimdir. Ancak bu geçiş şiirimizde olduğu gibi onda da çok yavaş olmuş, uzun süre her iki vezin birlikte iş görmüştür.

Bizim böyle bir yargıda bulunmamız elbette doğru değil, son sözü zaman yani edebiyat tarihi söyleyecektir ama, onun şiiri sürekli ilgi çeken bir şiir olmayacak gibi görünüyor. Kimi sanat ürünleri ya da sanatçılar artan bir ilgiyle karşılanırlar, buna karşılık kimi sanatçılara gösterilen ilgi giderek azalır. Bu elbette sanat yapıtının insanı açıklamaktaki, onun duygu ve düşünce dünyasını ortaya koymaktaki yatkınlığıyla belirgindir. Ziya Osman Saba'nın elbette edebiyat tarihimizde belirgin bir yeri olacak, ancak gelecek kuşaklar belki de onun şiirinden daha az haz duyacaklar, herşeyden önce onu sınırlı temalar içinde kalmış, insan olmanın derin anlamlarına inememiş bir şair olarak değerlendirecekler. Hatta çokları ona kızacaklar, neden insanın insanı boğazlamaktan çekinmediği bir dünyada pekçok soruna ilgisiz kaldı diye. Ancak, o, besbelli, her zaman edebiyatımızda önemli ber yer tutarken gene de yaşadığı günlerden gelecek zamanlara bildiriler aktaracak, yaşam kesitleri sunacak, duygular ve düşünceler yansıtacak.

Televizyon'da Opera

Özcan ÖZMAN

1980 yılından bu yana, ülkemizde şaşırtıcı bir hızla çoğalan toplumsal, ekonomik, politik kirlilik toplumumuzun büyük bir kesimi için sezgilerle, yaşanmış olaylarla, sağdan soldan duyulan aktarma bilgilerle somutlaşıyor. Aydın kesim ise, 20. yüzyılın sonuna doğru yeni dünya düzeninin insanı bencil ve çıkarcı yaptığının, küreselleşme denilen ve iletişimin hızlandırdığı değişimlerin dünyada da çıkmaza gittiğinin farkında. Ancak bizde 1946 yılında çok partili döneme geçişle başlayan, çıkarcı politikacıların sahte halkçılık gösterileri, 1950'den sonra oy avcılığı adına din sömürüsü ile gericiliğe verilen ödünler partiler arası bir yarışa dönüşmüştür.

Siyaset hayatına getirilen bu farklı yaklaşım, beraberindeki politik hatalar ve baskılar, bu yazının konusu olmayan pek çok olayla birlikte 1960 devrimi yaşandıktan sonra demokrasiye geçişi kesintiye uğratan ara rejimlerle toplum düzeni devamlı yıprandı. Böylece 1980 sonrasında Özal döneminin başlamasıyla baş döndürücü bir hızla yuvarlanıp gidiyoruz. Uygar bir ülkede, on yılda, yirmi yılda bir yaşanabilecek ya da hiç yaşanmayacak olayları her gün yaşıyoruz. Vurgun, soygun, mafya, uyuşturucu, rüşvet, cinayet, zorbalık, bazen bunların hepsini bir arada aynı günde gözlemliyoruz. Bu yozlaşma elbette bütün kurumları etkiliyor. Her kurum, bütünün parçası. Örneğin medya. Kişisel çıkarlar için medya da kullanılıyor. Ahlâk kayba uğradıktan sonra inandığı değerleri korumayı herkes beceremiyor. Bir noktada zaafa düşüyor ve "sisteme uyacaksın" diye çarkın içine giriyor.

Bu kirlenme, dolayısı ile sapma, her alanda var da sanat yaşamında yok mu? Elbette var. Ama sanatın içinde olmayanlar tarafından bilinmeyen, dile getirilmedikçe de anlaşılması zor olan bir kirlenme. Sanat alıcısının çok da farkında olmadığı bu durumdan yararlanıp medyayı da destek yapan fırsatçılar, vazgeçilmez olarak köşeleri tutuyorlar.

Edebiyat, resim, sinema, tiyatro, müzik kısaca sanatın her dalı için bu böyle. Sözünü ettiğim sanat dallarından, diyelim ki resim sanatından; bazı eleştirmenlerin para karşılığı övücü yazılar yazabildiğini duyuyorsanız, diğer dallarda da gereksiz, abartılı övgüler, (kişiye göre değil, bilirkişilere göre) size paralellikler kurdurabiliyor. Belli dergiler ya da sanat haberleri veren gazeteler, medyatik denilen bu abartılmış kişilere sayfalarını açarken medyatik olmayanları görmezlikten geliyor. Demek ki, "al gülüm, ver gülüm". Medya elde edilecek, sonra klikler, birbirinin adamı olmalar, yani sanata yaraşır bir mafya. (Bazı kimselerin alanına giremezsin, o alanlar birilerinden sorulur.)

Son günlerde bir söylem var: "Aman, şu sıralar böyle olayların üzerine gitmeyelim." Ya da "falanca kişinin yanlışlarını ortaya koymayalım, birileri zaten fırsat bekliyor."

Nazikce "yanlış" dediğimiz davranışların yarar mı, zarar mı getireceği kimsenin umuru değil, ben yaptım oldu hesabı. İdeallerinden ve düşüncelerinden ödün vermeden direnen, istediği sonucu alamayınca onuru ile koltuğunu değiştirmeden, bırakıp giden, sanat dünyasından iki isim, her zaman ilk aklıma gelenlerdir: Muhsin Ertuğrul ve Aydın Gün. Bir mücadeleyi yitirdikleri anda, yeni bir ateşi tutuşturacak güce sahip iki aydın sanatçı.

TRT 2 televizyonunun yayınladığı "Bir Ateştir Opera" adlı programın amacı, yapımcısı, yönetmeni ve sunucuları sanatçı olduğuna göre opera sanatına ilgi çekmek olmalıdır, değil mi? Acaba öyle mi?

Önce ülkemizde bu sanatın geçmişine çok kısaca bakalım. Osmanlı İmparatorluğunun İkinci Mahmut döneminde, 1839'da, Mustafa Reşit Paşa'nın Tanzimat Fermanını ilân etmesinden sonra her alanda (eğitim, askeriye, devlet yönetimi, sanat vs.) yenilikçi ve batılılaşma hareketiyle birlikte, Alman, İtalyan, Fransız opera topluluklarının gelişiyle önce saray, sonra da elit kesim opera sanatıyla tanışmıştır. Bazı topluluklar bir yıl süreyle temsiller vermişlerdir. İstanbul ve İzmir'de bu toplulukların temsiller vereceği salonlar açılmıştır. İstanbul'daki başlıca salonlardan biri Naum Tiyatrosu'dur. 19. Yüzyılda azınlıkların kurduğu topluluklar, opera, opera komik ve operet temsilleri vermişlerdir. 1831'de Müzikayı Hümayun, 1916'da Darülelhan (İstanbul Belediye Konservatuvarı, daha sonra İstanbul Üniversitesi Konservatuvarı) açılmıştır.

Cumhuriyet'in ilânından sonra 1936 yılında Musiki Muallim Mektebi olarak kurulan, daha sonra Konservatuvar adını alan okulda 1940 yılında opera bölümü açılarak eğitimli, devletin destek verdiği opera sanatçıları yetiştirilmeye başlanmıştır. Bu ülkemiz için büyük bir kazanımdır. Batı'da 16. yüzyıldan bu yana, 400 yıllık geçmişiyle var olan opera sanatı, devlet desteği ol-

madan da yürüyebilir. Çünkü bu sanat o toplumlar için vazgeçilmez olmuştur. Kaldı ki, Batı'da da bir ölçüde devlet ve kuruluşların desteği vardır. Ülkemizde benimsenen Devlet Opera ve Balesi'nin, Devlet Tiyatrosu'nun yönetim modelleri, bir bakıma, eski Sovyetler Birliği ve dağılan sosyalist ülkelerdeki uygulamaya benzer. Yani okulunu bitiren sanatçı, devletin verebildiği ölçüde geçimini ve geleceğini sağlar. Bu sistem tartışılabilir, günün koşullarına göre düzenlemeler yapılabilir. Özellikle yaygınlaşma ve verimlilik arttırılmalıdır. Bizim gibi gelişmekte olan toplumlarda, halkın kültür ve sanat eğitimi için .bu kuruluşların yararı saymakla bitirilemez. Ne yazık ki, bu modeli eleştirenler, uygulamada da Batı'nın örnek alınması gerektiğini ileri sürerler. Oysa bugün devlet desteğindeki bu modelin kapsamına geleneksel sanatlarımızın (Devlet Klasik Türk Müziği Koroları, Devlet Halk Dansları Toplulukları, Devlet Halk Türküleri Koroları ve Mehter Takımları vs.) ve sanatçılarının da girdiği unutulmamalıdır. Bu ayrı bir yazı konusu olacak kadar geniştir ve irdelenmesi gerekir.

Türkiye'den Japonya'ya kadar (eski Sovyetler Birliğine bağlı Asya devletlerini saymazsak) Ortadoğu dahil hiçbir ülkede, opera, bale, iyatro, düzenli ve sürekli senfoni orkestrası yoktur. Ancak ülkemizde opera sanatı, özellikle 70'li yıllardan bu yana hep saldırı hedefi olmuştur. Bir kesim, bizim geleneklerimizde yok der. Sanki resim, heykel, roman, pop, caz geleneğimiz varmış gibi. Bir kesim de burjuva sanatı der. Bırakın eski Sovyetler Birliğini, 1970'li yıllarda 8 milyon nüfuslu Bulgaristan'ın 8 şehrinde opera vardı. Bugün dünya opera sahneleri, Rus ve Bulgar sanatçılarla dolu. Burjuva sanatı yakıştırması acaba nereden gelir? Sanırım, bir şeylere tepki gösterirken düşünülmeden dile getirilmiş moda bir sözcüktür. Görünen o ki, ülkemizde opera sanatı elli yıldan bu yana, üç büyük şehirde birer salonla temsillerini sürdürürken son üç-dört yıldan beri perde açan Mersin Operası ile 60 milyon insanımıza opera, bale, çok sesli müzik tanıtılamıyor. İlgi çekmek ve sevdirmekte yeterli olunamıyor. Nitekim yukarıda sözünü ettiğim "Bir Ateştir Opera" programında da dağınık, tutarsız, günübirlik etkinliklerle, magazine kaçmakla ciddi program yapmak arasında bıçak sırtı gitgellerle "ben yaptım oldu" hesabı, elbette bu güzelim sanat doğru anlatılamıyor. Geçen yıl başlayan, yaz aylarında ara verilen program, 8 Eylül 1996 akşamı, yayınına yeniden başladı. Programda zaman zaman konuklar da oluyor. Böyle bir programda konuk olacak kişinin opera sanatı için söyleyecekleri olması gerekmez mi? Bilindiği gibi Cengiz Çandar gazeteci, köşe yazarı. Opera üzerine özel bir ilgisi ve bilgisi olmadığı gibi bu sanatı, pek de onayladığı söylenemez. Herhangi bir müzik sözlüğü ya da gazetelerin kuponla dağıttığı sözlüklerde bile bulunabilecek bilgileri atlayarak bakın, ne diyor. "Opera 50 yıl önce Cumhuriyetle başlamıştır. Cumhuriyet kültür politikası tercihe bağlıdır. Cumhuriyetin kurucuları biraz tepeden baskıyla, dayatmayla operayı başlatmışlardır. Türk miletinin üzerine oturmamıştır. Yabancıdır. Cumhuriyetin ilk bestecilerinin, Necil Kâzım Akses, Ulvi Cemal Erkin, Adnan Saygun'un operaları daha bizdendir. Madem ki dünyada her ülke birbirinden etkileniyor, teknoloji alınıyor, bu da öyle."

Cengiz Çandar, Necil Kâzım Akses ile Ulvi Cemal Erkin'in opera bestelemediklerini bilmiyor. Yazık ki, konuşmayı yapan Yekta Kara, bu yanlışı düzeltmiyor. Böylece yanlış bilgi, televizyonları başındaki izleyicilere aktarılmış oluyor. Oysa Cumhuriyet Gazetesi'nin müzik eleştirmeni Evin İlyasoğlu, 2 Ekim 96 günlü yazısında, Hürriyet Gazetesi yazarı Hadi Uluengin'in kullandığı "Ulvi Cemal'in Oratoryası" ifadesini, "Ulvi Cemal Erkin'in oratoryosu yoktur. Ayrıca aslı, ORATORYA değil, ORATORYO'dur." diye düzeltiyor.

Cengiz Çandar için, bilmediği, ilgilenmediği konularda konuşmamalıydı, bu programa katılmamalıydı diyebiliriz. Ya Ali Taygun ile Yekta Kara'ya ne demeli?

15 Eylül 96 akşamı programa, opera ve balenin ekonomisini irdelemek üzere Ahmet San katılıyor. Hani, pop müzikçilerin emprezaryoluğunu yapan, bu arada Domingo ve Pavarotti gibi dünya şöhreti opera sanatçılarını şan olsun diye getirtip her bakımdan elverişsiz spor salonlarında, hem onlara, hem gösteriş için değil, gerçek ilgiyle konsere gidenlere acı çektiren eprezaryo, "Bir Ateştir Opera"nın konuğu oluyor. Ülkemizin senfoni orkestraları Avrupa'nın birçok kentine, Amerika'ya, hatta Japonya'ya kadar gitmişlerdir. Hiçbiri özel girişimle gerçekleştirilmemiştir. Bu turneler davetlerle ve kültürel anlaşmalarla yapılmıştır. Ahmet San'ı ekran başına getirip sanatçı maaşlarından prodüksiyon masraflarına kadar sayıp dökerek opera ve balenin bütçesini konuşmanın anlamı nedir acaba? Refah Partisi'nin iktidar olmadan önce de her bütçe görüşmesinde, opera ve baleyi gereksiz görüp ödenek kısma gayretleri bilinirken, bazı Refahlı Belediye Başkanları bale'yi belden aşağı diye tanımlarken, Kültür Bakanı, opera ve bale bütçesinden yağlı güreş pehlivanlarına para aktarmaya kalkarken, bu sanat geleneklerimize uygun değil, özelleştirilmeli diye düşünenler, niyetlerini olgunlaştırmaya çabalarken Ahmet San'ın "Bir Ateştir Opera" programına konuk olması ilginç doğrusu.

Bu programda geçen yıl da "hoşluk"lar vardı. Örneğin Taksim meydanında, rastladıkları sıradan insanlara (aralarında simitçi, tinerci görünüşlü çocuklar da var) "hiç operaya gittin mi?" diye soruluyordu. Kimi utana sıkıla, kimi de net olarak "hayır" diyordu. Soru yöneltilen kişilere, gazete okuyup okumadıkları, sinemaya gidip gitmedikleri,

deniz kenarında bir çay bahçesinde oturup oturmadıkları, AKM'de Türk Sanat Müziği konserine ya da herhangi bir yerdeki pop müziği konserine gidip gitmedikleri, roman okuyup okumadıkları vs. sorulsa cevap yine "hayır" olurdu. O zaman bu kişilere "hayır" dedirtmekle program neyi amaçlıyor?

Taksim parkında dolaşıp sonra banklara berduş gibi yatarak arya söyleyen, Ortaköy'deki bar ve kafelerin önünde, sahne giysisiyle Carmen operasından arya söyleyen sanatçıya şaşkın gözlerle bakıp geçen insanların ekrana getirilmesiyle amaçlanan nedir?

Programla ilgili son bir örnek daha vermek isterim. Operada erkek sanatçıya 'bravo' denir." diyor kadın anlatıcı. Erkek anlatıcı da, "kadın sanatçıyı alkışlarken de 'brava' denir." diyor. Peki, sahnedeki kalabalık alkışlanırken ne denirmiş? "Bravi" denirmiş. Sonra bu sözcükleri birbirlerine tekrarlıyorlar. İtalya dışında, seyirci beğenisini, bizde olduğu gibi "bravo" sözcüğüyle dile getirir. Taksim meydanında ankete takılanlardan biri, kendini görmek için bu programı izlese, operaya da gitmeye niyetlense, "alkışlarken ne diyeceğimi bile bilmiyorum, ne işim var orda?" deyip vazgeçmez mi?

Etkili, geniş kitlelere yönelik bir yayın organındaki bu programın tutarsızlığına bakıp da karamsar olmamak gerekir. Kendilerini öne çıkarmadan, halkımızın sanat ve kültür düzeyini yükseltmek, gençlerimizi güzel sanatlarla geliştirip, ileride bilinçli seçici olmalarını sağlamak, onlara yaşamı incelikle kavrama gelişmişliğini verebilmek için ülkemizin değişik yörelerine sahne sanatlarını ve çok sesli müziği yaymayı, çoğaltmayı, geliştirmeyi amaç edinmiş, üretken sanat adamlarımız var. Geçmişte bir Muhsin Ertuğrul'umuz vardı. Şimdi de aynı doğrultuda, aynı coşkuyu taşıyan Aydın Gün'ü, Hikmet Şimşek'i, Gürer Aykal'ı, Ersin Onay'ı saygıyla anımsatmak isterim.

Felsefe Gülümsüyor
Arkadaşımız Afşar TİMUÇİN'in
FELSEFE BİR SEVİNÇTİR
adlı eseri kısa sürede
tükenmiştir.
Bu, Türkiye'de felsefeyi
köreltmek isteyenlere anlamlı,
güzel bir yanıttır.
Eserin ikinci basımı için
harekete geçilmiştir.
Yolarkadaşlarımıza sevgiyle
duyurulur.

İNSANCIL

TAÇYAPRAĞI

*-Aslıhan'a
onyedi yaşı için -*

Ay uzanıyor güzel kalan yaraya
siyah sır bir de S:
- *sessiz harfler arasında*
- *kül ile Kül arasında*
- *bir de hurdahaş çiçeği*
gecenin ıssız gümüşünde

Ay uzanıyor güzel kalan yaraya
- *seni ne kadar gördüm*
- *nerelere kadar*
- *gövdemden dağıldın işte*
içimde bir Orman olana kadar:

ellerin o küçük gemi
hangi konuşkan ağaçtan
duruyor bütün odalar(da) rüzgârevi
yollar kış fırtına kumaş hışırtısı...
şarkısını yitiren ya da unutmayan
çarşılar ya da sutaşları gibi
- hangi akıntıya ve sabırla-:

Ay uzanıyor güzel kalan yaraya
ilk su ilk mavi ilk şehir ve *sessizlik*-
Ten olan bu sevdaya hangi *Söz?*

ufalandı döküldü gizimizin yarısı
ya da bir çiçek düşürür yaprağını
- hangi yaprağını

Taçyaprağını

Leyla ŞAHİN

Ülkemizde Düşünce Özgürlüğü (*)

Yılmaz ELMAS

Düşünce özgürlüğünün kısıtlamasız yerleşip gelişmesi, ülkemizde demokratik hak ve özgürlüklerin, demokrasinin tam uygulanmasına bağlıdır. Düşünce özgürlüğünün geliştirilerek tam uygulanması için yazarlarımız, sanatçılarımız, düşünür ve aydınlarımız, demokratik kuruluşlarımız, demokrat ve sosyal demokrat ve sosyalist partilerimiz, düşünce özgürlüğünün önündeki engelleri aşmak için dayanışma içinde ve örgütlü bir biçimde savaşımlarını sürdürmelidirler. Bu konuda kamuoyu oluşturarak Anayası ile birlikte düşünce özgürlüğünü kısıtlayan yasaların değiştirilerek düzeltilmesi için mecliste gerekli girişimlerde bulunmalıdırlar. Demokratik hak ve özgürlüklerin, düşünce özgürlüğünün kendiliğinden gerçekleşmeyeceğini hepimiz bilmekteyiz.

12 Eylül Genaralleri'nin hazırlattırıp onaylattıkları 82 Anayasasından medet umma yerine bütün baskıcı, anti-demokratik yasaların değiştirilmesini ve demokratik bir Anayasa'nın düzenlenip onaylanması için çaba göstermek görevimiz olmalıdır.

Her şey örgütlenmeden ve örgütlü savaşımdan geçer. Örgütsüz toplumlar egemen güçlerin oyuncağı olmaktan kurtulamazlar. Demokratik hak ve özgürlüklere, demokrasiye, düşünce özgürlüğüne uzun yıllar kavuşamazlar.

Yaşar Kemal'in *Düşünceye Özgürlük* adlı kitaptaki "Türkiye Üzerindeki Kara Gökyüzü" başlıklı yazısının bir yıl sekiz ay hapis cezasıyla 466 bin 466 lira para cezasına çarptırılması, ülkemiz yasaları indinde düşünce özgürlüğünün ne durumda olduğunun canlı bir göstergesidir. Yaşar Kemal ile aynı davada yargılanan yayıncı Erdal Öz de üç milyon 149 bin lira para cezasına çarptırılmıştır. Düşünce özgürlüğünün varolduğu ülkelerde yaşayan insanlar ülkemizdeki bu anti-demokratik uygulamalara şaşırmaktadırlar. Bizler de bu durumdan rahatsız oluyoruz. Gerektiğinde eleştiriyoruz ama bu yetersiz kalıyor. İnsan haklarını, düşünce özgürlüğünü çiğneyen uygulamaların ortadan kaldırılması için örgütlü bir çaba da göstermiyoruz.

Ülkemiz burjuvazisi, düşünce özgürlüğünün yeterince yaşama geçirilmesinde hem ürkek, hem de korkak... Siyasal burjuva partileri, 12 Eylül Generalleri'nin yaşama geçirdiği Anayasa'dan muhalefette iken şikayetçi olmaktalar, sözüm ona halkın yanında gözükmek için demokratik hak ve özgürlüklerin, insan haklarının, düşünce özgürlüğünün ateşli savunucusu gözükmekteler, kısıtlayıcı yasalar değiştirilsin diye söylevler çekerek halkımızdan alkış ve oy toplamaktalar, iktidar olduklarında muhalefette iken çektikleri söylevleri unutmuş gözüküp, generallerin Anayasa'sına ve daha önceki dönemlerde çıkarılmış anti-demokratik yasaların arkasına saklanarak iktidarlarını bu yasaklayıcı yasalarla sürdürebileceklerini sanmaktalar. Kendileri için bu yöntemi kurtuluş ve bir meziyet saymaktadırlar.

İnsan Haklarının çiğnenmesinin önlenmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin sınırlarının genişletilmesi ve toplumsal dengenin oluşturulması için tüm demokratların işbirliği ve dayanışma içinde olmaları gerekli ve zorunludur.

Düşünce özgürlüğünün ülkemizde yerleşmesi ve kurumlaşması; demokrasi savaşımının yanında gelir dağılımındaki uçurumun en aza indirilmesi, bunun yanında Kürt kimliğine, Kürt sorununa demokratik çözümler bulunmasına bağlıdır. Bunun için de bazı kafalardaki saplantıların yok edilerek rasyonel düşünmeleri sağlanmalıdır. Demokratik kuruluşlar bir güç olarak kimliklerini ortaya çıkarılmadıkça bunlar olası değildir. Yoksa egemen güçler düşünce özgürlüğünden yana olanlarla kedinin fareyle oynadığı gibi oynarlar.

İktidar olan partilerin, 12 Eylül'den bu yana İnsan haklarına, demokratik hak ve özgürlüklere, düşünce özgürlüğüne, gelir dağılımındaki uçurumun bu denli artmasına seyirci kalmalarına, umursamazlık içinde olmalarına ne diyelim. Bu açmazların böyle kalmasında biraz da bizim kusurumuz yok mu? Bu konularda dağınık olmamızın, örgütsüzlüğümüzün, örgütlerarası dayanışmadan yoksun oluşumuzun da payı gözardı edilemez. Günümüzde ortaya çıkan tablo içler acısı değil mi? Bunda bizim, demokratik güçlerin, işçi sınıfının emekçilerin partisi olduklarını belirten sol partilerin, sendikaların, yazar ve sanatçılarımızın, aydınlarımızın, üniversite öğretim üyelerinin hiç mi payı yok?

"Yüzlerce köy yakıldı, binlerce insan öldü, milyonlarca insan yerinden yurdundan koparılıp göçe zorlandı. Güneydoğuya yaklaşık üçyüz bin kişilik askeri güç yığıldı, her yıl savaşa sekiz milyar dolar harcandı. Güneydoğu'da adaletin yok olmasına, korucuların adliye basıp cezaeviden silah zoruyla adam çıkarmasına göz yumuldu, faili meçhullere ses çıkarılmadı, defalarca defalarca terörün beli kırıldı diyerek demeçler verildi, barış isteyenler hapislere atıldı, bu işin yalnızca savaşla çözümleneceği iddia edildi. Sonuç ne oldu peki? (1) Sonuç ortada. Çözümsüzlük, açmazlar, uçurum, çürümüşlük giderek büyümekte. Bizler de bu acınası durumu dile getirmekten öte gidemiyoruz. Tutukluluğu, yıllarca cezaevinde yatmayı, para cezasına çarpıtırılmayı göze alan Yaşar Kemal'i, Haluk Gerger'i, Fikret Başkaya'yı, İsmail Beşikçi'yi, fikir ve düşünce suçlusu olarak cezaevlerinde bulunan arkadaşlarımızı anmadan geçemedim. Bu konudaki eleştiriler, yine de eleştiri

ve düşünceyi açıklamaktan öteye gidememektedir. Ülkeyi yönetenlerin durumu eleştirenlere, düşüncesini açıklayanlara karşı tavırları ortada. Demokratik kurum ve örgütler kendilerini ciddiye aldıracak yol ve yöntemleri bulmak zorundadırlar. Egemen güçler,demokartik hak ve özgürlükleri, düşünceyi kısıtlayan yasalarla iktidarlarını bir gün daha uzatarak durumu idare etmeyi yeğlemektedirler. Nasıl olsa varolan yasalarla düşünenlerin yanlışlıkları eleştirenlerin seslerini kısmak, verilen cezalarla onları susturmak onlara yetmektedir bu gün için.

"Ankara-Yargıtay 8. Ceza Dairesi. Gazeteci Ahmet Altan'ın bir gazetede yazdığı 'Atakürt' başlıklı yazıda, sanığın 'ters kimlik' senaryosu oluşturarak tam bir kalem ustalığı gösterip eleştiri ve düşünce özgürlüğü sınırlarını aştığı ve suçlama niteliği taşıdığı" görüşüne vardı.

Yargıtay 8. Ceza Dairesi bir süre önce Ahmet Altan'ın 'Atakürt' başlıklı yazısı nedeniyle İstanbul DGM'ce halkı, ırk ve bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etmekten verilen bir yıl sekiz ay hapis cezasını onamıştı. Altan'ın cezası 5 yıl süreyle tecil edilmişti. 8. Ceza Dairesi'nin mahkumiyet hükmünü onama gerekçesinde şöyle derdi.

"Suça konu Atakürt başlıklı yazıda, sanığın yılardır Güneydoğu'da süregelen terör amaçlı eylemlere karşı güvenlik güçlerinin aldıkları önlemleri ters kimlik senaryosu oluşturarak tam bir kalem ustalığı gösterip eleştiri ve düşünce özgürlüğü sınırlarını aşan suçlama niteliği taşıyan, ayrıca toplumsal tehlike boyutlarına ulaşan bu yaklaşımla yöre halkını ırk ve bölge farklılığı gözeterek açıkça kin ve düşmanlığı tahrik ettiği mahkemece kabul ve değerlendirilmiş ve bu takdirde bir isabetsizlik görülmemiş olmakla temyiz itirazlarının reddiyle hükmün istem gibi (Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın istemi) onanmasına oy birliğiyle karar verildi." (2) denmektedir. Bu tarihsel bir gerçek değil mi?

"Kendi ülkesinden korkan bir başkent, halkından ürken bir devlet, kendi halkını başı ezilmesi gereken köleler olarak gören bir yönetim anlayışı iflas etti.

Artık kıpırdamalıyız.

Savaşı durdurmalı,devleti bir soygun yeri olmaktan kurtarmalı, halkın bütün düşüncelerini, inançlarını serbestçe dile getirmesini sağlamalı, yerel yönetimleri güçlendirmeli, vergilerin harcanmasını denetlemeli, parlamentoyu iktidar odağı yapmalı, silahlı bürokrasiyi hukukun içine çekmeli, adalette, sağlıkta, eğitimde çağımıza uygun reformaları gerçekleştirmeliyiz."(3) Bunu gerçekleştirmek, ancak sivil örgütlerin sağlıklı gerçek kimlikleriyle ortaya çıkması ve düşünce özgürlüğünü, tam kurallarıyla demokrasiyi yaşama geçirmek olasıdır.

Çok partili düzene geçtiğimizden bugüne ülkemiz insanlarını yönetenler insanlarımıza demokrasiyi, düşünce ve örgütlenme özgürlüğünü nedense her dönemde çok görmüşlerdir. Zorlanarak verdikleri bazı özgürlükleri, askeri darbeler döneminde generallerle işbirliği yaparak kısıtlama yoluna gitmişlerdir.

Bizler de toplum olarak düşünce özgürlüğüne henüz yatkın değiliz. Düşünce özgürlüğünü, en başta ailede başlatmalıyız. 'Sen karışma, sen anlamazsın, saçmalama!' sözleriyle düşünce ve davranışları kısıtlanan çocuk özgür kişiliğini nasıl oluşturabilir? Evde baskı, okulda baskı, toplumda, sokakta baskı, orduda baskı, yasalarda baskı, mecliste baskı, düşünce özgürlüğünün önündeki engellerdir. Düsünce özgürlüğünü evde başlatmazsak toplumda nasıl gerçekletiririz?

Güneydoğu'da Urfa'da Sevda'nın sokak ortasında herkesin gözleri önünde boğazlanarak öldürülmesi, oradaki insanların hiçbir tepki göstermeden bu gencecik kızın boğazının kesilerek öldürülmesine seyirci kalması inanılacak gibi değil. Yirmibirinci yüzyıla adım atmak üzere olduğumuz şu günlerde düşünce özgürlüğünün toplumumuzda hangi aşamada olduğunun bir kanıtı değil midir? Toplumun ve ailenin baskılarından uzak özgürce yaşamak her genç insanın hakkı değil midir? Bir genç kızın feodal aile törelerine karşı çıkarak yaşamak istemesi onun doğal hakkı olamıyor ülkemizin belli bölgelerinde.

Faili meçhul cinayetler, kayıplar, terör, evlerin köylerin ormalarımızın yakılması, insanlarımızın zorla yerinden, yurdundan göçe zorlanmaları üzücü olduğu kadar utanç verici, toplumumuz için.

Faşist İtalyan yasalarından aktarılarak yasalarımıza yerleştirilen T.C.K.'nın 141 142. maddeleriyle 163. maddeleri bir düzenle kaldırılıp yerine Terörle Mücadele Yasası getirildi. Bu yasal düzenlemeler demokratikleşme olarak sunuldu kamuoyuna. Demokratikleşme olarak getirilen bu değişiklikler bir kandırmacadan başka bir şey değildir. İçteki ve dıştaki tepkileri bu tür aldatmacalarla geçiştireceğini sananlar aldanıyorlar. Diyalektik tarihsel gelişimi hiçbir güç durduramaz ve geri çeviremez. Bazı etkenler tarihsel gelişimi hızlandırabilir, ayrıca. Bizler bunun bilincinde olmalıyız. Aydınlar, demokratik kurum ve örgütler bu gerçeklerin bilincinde çalışmalarını yürütmelidirler.

Günümüzde Devlet Güvenlik Mahkemesi izlendiğinde, mahkemelerin gündemini yazarların, çizerlerin, gazetecilerin, yayıncıların, düşünürlerin doldurduğunu görürsünüz. Eylemden çok düşündüklerini açıkladıklarnıdan dolayı yargılandıklarını, usumuzun alamayacağı ağırlıkta para ve hapis cezalarına çarptırıldıklarını görürsünüz. Bu cezaların bazıları da beş yıl uslu durma koşuluyla tecil edilir, geciktirilir. Tek koşul, düşüncelerini, eleştirilerini beş yıl süreyle açıklamamak. Düşüncelerini sözlü, yazılı veya başka yollarla açıklamaya kalkarsan eski cezanla birlikte yeni gelecek cezaları göğüslemek zorundasın.

Ülkemizde bazı kurum ve kavramlar, tabu olmaktan çıkarılamadı bir türlü. Cinsellik, din, Kürt sorunu, Ordu, Milli Güvenlik Kurulu yeterince irdelenmemekte, insanlarımız düşüncelerini, diledikleri gibi söylemekten çekinir durumdalar. Türkiye hiç bir zaman gerçek bir düşünce özgürlüğüne kavuşamadı bugüne değin. Gerçek düşünce özgürlüğünü ülkemizde gerçekleştirebilmek için önümüzde aşılması gereken çok zorlu engeller bulunmaktadır. Bu zorlu engelleri aşıp düze çıkmak için düşünen insanlarımız, demokratik kurum ve

kuruluşlarımız, derneklerimiz, sendikalarımız, sol partiler örgütlü bir biçimde uğraş vermelidirler.

Düşünce özgürlüğünü savunan örgütler yeterince güçlü olup etkinlik gösterselerdi. Fikret Başkayalar, Haluk Gergerler, İsmail Beşikçiler, Yaşar Kemaller düşüncelerini açıkladıklarından dolayı böylesi cezalara çarptırılamazlardı. Anayasa dahil tüm anti-demokratik yasalarımız bir süzgeçten geçirilerek demokratik bir konuma getirilebilinirdi. Düşüncelerinden dolayı cezaevlerinde yatan düşünürlerimiz, aydınlarımız, yazar ve yayıncılarımız örgür olurlardı. Tutuklu olmazlardı. Düşünce özgürlüğünü savunan örgütler yeterince güçlü olabilselerdi, 1993 yılında 37 şair, yazar, sanatçı ve aydınımız Sivas'ta Madımak Oteli'nde yakılabilir miydi? Politikacılarımız, devleti yönetenler haberleri olduğu halde Sivas Katliamına bu denli duyarsız kalabilirler miydi? Bazı politikacılarımız çıkıp da katliamı gerçekletirenlerin avukatlığına soyunabilirler miydi?

Türkiye'de yaşanan insan hakları ihlallerine, yargısız infazlara, kayıplara düşüncelerinden dolayı cezaevlerinde tutuklu ve hükümlü yatanlara, ülkemizi kan gölüne çeviren Kürt sorununa, evlerinden köylerinden göçe zorlanan insanlarımızın göçlerine yeterince duyarlık gösteriyor muyuz? Suç yalnızca bize bunları yaşatanlarda mı? Hem birey olarak kendimizi, hem toplum olarak üyesi bulunduğumuz demokratik örgütleri sorgulamakta geç kalmadık mı? Birey ve toplum olarak çözüm üretmeliyiz. Bu konuda düşüncelerimizi yaşama geçirmek için çaba göstermeliyiz.

Düşünce özgürlüğü, özünde düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü de kapsar. Düşüncenin birey olarak veya kitle iletişim araçlarıyla açıklanması, açıklanan düşünce çerçevesinde birleşmeyi sağlamaya yönelinilmesi özgür olmadıkça düşünce özgürlüğünden sözedilemez. Düşünceyi özgürce açıklama özgürlüğü bir bakıma demokrasinin ölçütüdür. Düşünceyi açıklama özgürlüğü, düşünceyi açıklamakla yetinmez. Açıklanan düşünce kapsamında örgütlenmeyi, siyasal etkinliklerde bulunmayı, siyasal katılımı, siyasal iktidar olma alternatifini de içerir.

Toplantı, gösteri yürüyüşü yapmak, siyasal parti kurmayı, partiye üye olmayı, dernek, sendika kurmak, üyesi olmak etkinliklerinde bulunmak, düşünce özgürlüğü kapsamı içindedir. Bu demokratik haklar bir bütündür. Demokrasinin çoğulculuk ve uzlaşmacılık özellikleri bu anlamda yaşama geçirilmelidir. Düşünce özgürlüğünün sınırlandırıldığı bir ülkede çalışma özgürlüğü, siyasal örgütlenme özgürlü, siyasal katılma özgürlüğü, demokratik kitle örgütlerini oluşturma özgürlüğü tam olarak yaşama geçirilemez. Tüm bu hakların temeli, düşüncenin dışa vurulması ve düşüncenin dinamizm kazanmasına dayanır. Tüm bunları bir siyasal sistem olarak ele almak gerekir. Demokratik çoğulculuk, düşüncenin içeriği ne olursa olsun, yaygınlığı ne ölçüde olursa olsun siyasal yapıda yer alması, haklardan yararlanması anlamına gelir.

Düşünce özgürlüğünün sınırlandırılması, yalnızca bireyin düşüncesini açıklama hakkının elinden alınmasıyla kalmaz, düşünceyi sınırlamanın yanında halkın, yağınların doğruları, değişik seçenekleri öğrenme ve bilgilenme hakkını da sınırlamış olur.

Türkiye'de egemen güçler, halkımızın neyi bilmesi, neyi bilmemesi gerektiğine karar veriyorlar. TV'de nelerin açıklanıp açıklanmayacağına kurul karar veriyor. Başbakanlığa bağlı "Muzır Kurul" halkımızın neleri öğrenip öğrenmeyeceğini, neleri okuyup okumayacağına karar veriyor bu kurul. Basın Kanunun ek 1. maddesine göre savcılar siyasal görüşlerin yayılmasını engelleyebiliyor.

"Terörle Mücadele Yasası'nın 5. ve 6. maddelerine göre yapılan yargılamalarda DGM yargıçları hangi düşüncenin hukuka uygun, hangisinin uygun olmadığına karar verebiliyor. Buradaki yasallık, demokrasiye uygunluk, özgürlüğün varlığı anlamına gelmiyor.

Diğer yandan düşüncenin açıklanmasından zarar gören yalnızca düşüncesini açıklayan değil, bilgilenmeden yoksun bırakılan halktır. Çağdaş demokrasilerde düşünce açıklamak hakkı sınırsızdır. Sınırlı olan, düşünceyi sınırlamak olanağı elinden alınan siyasal güçtür. Bu açıdan düşünce açıklama özgürlüğünün sınırı nerede olsun diye Milli Güvenlik Kurulu'nun verdiği izinle yapılan çalışma hem yöntem, hem de düşünce olarak demokratik bir çalışma değildir. Bireyin yasalara, anayasal sisteme, resmi görüşlere uygun düşünmek zorunda olmadığına göre düşüncenin sınırı olamaz." (4)

Demokratik ülkelerde temel olan, demokratik düzenin korunması, devletin değil bireyin demokratik düzende yaşama hakkının korunmasıdır. Demokrasinin egemen olduğu hiç bir ülkede terörle mücadele yasaları bizdeki gibi anti-demokratik değildir.

Düşünce özgürlüğü, bir uğraş vermeden kendiliğinden gelmeyecektir, ülkemize. Hepimizin düşüncenin, tüm insanlarımızın özgürleşmesi için çaba göstermesi gerekir. Düşünce özgürlüğünden yana olanlar görev başına.

12 Eylül Generalleri'nin getirdiği anayasa ile tüm anti-demokratik yasaların değiştirilerek demokrasinin kurumlaştırılması için çaba göstermeliyiz. Demokratik hak ve özgürlükleri, düşünce özgürlüğünü, toplumsal kurumlarımızı, yasalarımızı, sivil örgütlerimizi dünya standartlarına çıkarmak için çaba göstermeliyiz. Bana ne bu işlerle nasıl olsa birileri uğraşır dememeliyiz. Aramızda yöntem ve görüş ayrılıkları olsa bile demokrasinin, düşünce özgürlüğünün ülkemizde yerleşerek kurumlaşması için dayanışma içinde olmalıyız.

(*) Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü. Kitap III

1- Ahmet Altan Yeni Yüzyıl 11.4.1996
2- Yeni Yüzyıl 11.4.1996 (a.a)
3- Ahmet Altan Yeni Yüzyıl 17.4.1996
4-Çetin Özek Düşünce ve İfade Özgürlüğü SODEV Yay.1996

4. ADANA İNSANCIL KÜLTÜR SANAT ETKİNLİĞİ

1 ARALIK 1996 (PAZAR)

İmza: *Saat 15.30'da*

Ozan Telli
Adnan Yücel
Yusuf Kaptan
Aslan Bayır
M.Demirel Babacanoğlu
Ahmet Arslan
Burhan Mendi

Söyleşi: *Saat 16.00'da*

Konu: *Şiir ve Aydınlanma*

Konuşmacılar:

Ozan Telli
Adnan Yücel
Müslüm Kabadayı

Şairlerin Şiir Dinletisi

Osman Erkan
Yusuf Kaptan
Burhan Mendi
Ali Ozanemre
Aslan Bayır
M.Demirel Babacanoğlu
Mustafa Güneylioğlu
Ali Cenap Küçükatay
Halil Sönmez
İbrahim Nagaş
Doğan Tayfur

2 ARALIK 1996 (PAZARTESİ)

İmza: *Saat 18.30'da*

Turan Altuntaş
Ahmet Arslan
Yusuf Kaptan
Aslan Bayır
M.Demirel Babacanoğlu
Burhan Mendi
Adnan Yücel

Söyleşi: *Saat 19.00'da*

Konu: *Okur-Yazar Dayanışması ve Aydınlanma*

Konuşmacılar:

Turan Altuntaş
Ahmet Arslan
Hasan Hüseyin Gündüzalp

Slayt Gösterisi:

Uğur Mumcu

Dinleti:

Binay Koçak

Yer: *Adana Büyükşehir Tiyatro Salonu*

Palmiyealtı Sohbetleri

Bülent HABORA

Cengiz Gündoğu, çok sevdiğim Yıldız Güncesi'nin sonuncusunun bir yerinde şöyle diyor:

"İnsancıl, Yay-Sat'la dağıtılıyor Türkiye'de. 30 Mayıs Cuma günü noter aracılığıyla bir mektup geldi İnsancıl'a. Yay-Sat'la Birleşik Dağıtım Bir Yay adlı yeni bir dağıtım örgütü kurmuşlar.(...) Bir Yay, yeni koşullarla dağıtacakmış gazeteleri... dergileri. Bunu okudukta ter boşandı. "Bittik" dedim." (İnsancıl, Ekim 1996)

Düzene bakın, düzene. Cengiz Gündoğdu gibi pırıl pırıl bir yüreğe bile *"Bittik"* diye düşündürtüyorlardı.

Aziz Nesin, T.C. yurttaşlarının yüzde 60'ının "*Aptal*" olduğunu söylemişti. (Yüzde 99'u mu acaba?) Bence, T.C.'liler, "*Aptal*"lıktan çok "*Palavracı*"lıklarıyla ün kazanmalılar. ("*Aptal*"lık işin KDV'si.)

T.C. ileri gelenleri *"Tekel"*liğin, *"Tröst"*lüğün karşısında olduklarını söylerler, yıllar boyu. Ama *"Kökten Palavracı"* oldukları için tekellere de, tröstlere de karşı çıkmazlar, hatta destek olurlar.

Bâb-ı Âlî'de Tekel'in Allah'ı vardır. Kuponla gazetecilik yaptığını sananlar haftalık, günlük ve aylık yayınları, eşitlik ilkesinden uzak, kendi bildiklerince, kendi koşullarıyla T.C. okuyucusuna sunarlar. Herşey kendi istedikleri gibi olur, isterlerse dağıtmazlar, isterlerse üç-beş tane dağıtırlar. Ama kendi yayınlarına gelince... Onların yayınlarının da ne mal olduğuna bir bakın. Ya sık sık eski dergilerini kapatırlar, yenilerini çıkarırlar ya da *"Kupon"*a yatarlar.

Ama 70 milyonluk Türkiye'de, tüm yayınlarını, toplam 4-4.5 milyon satmaktadırlar.

Kendi yayınlarını pazarlamak için, buldukları en son yol, kaliteli ve değerli yayınları öldürmektir.

Onlar bu kafada devam etsinler. Turgut'lar gider, Tansu'lar gelir; Tansu'lar gider, Necmettin'ler gelir. Sonra da Kaddafi'ler çıkar ortaya, Türkiye'ye hakeret eder, arkasından da bizim *"Kupon Basını"*nın, kuponlar oldukça çok satan gazetelerinin yazarları çoook ağır yazarlar. Sanki Kaddafi onları çok ciddiye alacakmış gibi, *"Kükreyen Fare"*ymişçesine kükrerler.

Devlet destekleriyle köşebaşlarını tutanlar, güçsüz olanları ezmeye, yok etmeye çalışırken, sen "Gık"ını çıkarmazsan, senin yazılarını Kaddafi de takmaz, haklı olarak, başkaları da...

Ama, Cengiz Gündoğdu'nun dediği gibi, İnsancıl okurları var.

Sevgi Yolu'nda, palmiyelerin altında bir İnsancıl okuruyla dertleştik. İnsancıl'ı İzmir'in bir çok yerinde bulamadığını söylüyordu. Anlattım ona, derginin Devlet Baba'dan "*Hibe*" alıp, tüm Türkiye'ye dağıtacak kadar basamadığını...

Bir başka gün de, yine bir İnsancıl okuru, "N'olacak bu İnsancıl'ın durumu?" diye sordu. Türkiye için de böyle söylüyorlar, "N'olacak bu Türkiye'nin durumu?" Demek Türkiye ile İnsancıl birbirine çok benziyor.

İyi dergiler gün geçtikçe azalıyor.İşte Gerçek Sanat da yayınına son verdi. İyiler dışlanırsa, Kaddafi'ler de istediğini söyler, bu böyle biline, tabii anlayana.

Son sayıdaki başyazının ilk paragrafı şöyle başlıyor:

"Gerçek Sanat, bu sayısıyla hem ikinci yılını, hem de ikinci cildini tamamlamış bulunuyor. Ne yazık ki, katetmiş buluduğumuz yol ve ulaşabildiğimiz sonuçların mutluluğunu yalnızca damağımızda hissediyor, doya doya tadamıyoruz. Çünkü yayınımızı bu sayımızla birlikte durdurmak zorunda kalmış bulunuyoruz." (Gerçek Sanat, Eylül 1996)

Sevgili Güngör Gençay, Devlet'ten hibe (kredi değil, hibe) almış olsaydı ya da belediyelerden reklam falan, Gerçek Sanat yaşardı. O zaman kupon Basını da, 900'lü telefon Televizyonları da sahip çıkardı.

Koca İstanbul'da doğru dürüst iki dergi vardı, biri gitti.

Ankara'da Karşı hâlâ çıkıyor mu, bilmiyorum.

İzmir'de de iki dergi çıkıyordu, birkaç ay öncesine dek. Biri Hasan Hüseyin Yalvaç'ın yönetiminde çıkan Minerva, diğeri de Ağaçkakan.

Hasan Hüseyin Yalvaç bankalara ya da belediyelere dayanmadığı için Minerva'yı yürütemedi, kapattı.

"Belediye" deyince, İzmir'de bir grup genç, köy kültürü, pardon kent kültürü ağırlıklı bir dergi çıkarmaya başladılar. Büyük uyanıklık etmişler, İzmir Anaköy Belediye Başkanı Burhan Özfatura'nın bir yazısını başmışlar. Vallahi iyi etmişler. Artık

O BENİM

Bir dostumdan sor beni
bir de düşmanımdan.
Kaldır aradan
yergileri, övgüleri
dikkate almadan
bir de abartıları.
Ne kaldıysa geri
o benim

Ayhan ERGÜN

sırtları yere gelmez. İlk sayıya iyi de reklam almışlar. Bundan böyle biraz kent kültürü, biraz nostalji, dergiyi yayınlarlar. Meyhanelerde, "*Ah tatlım, ne de güzel nostaljik takılıp, kent kültürünü işlemişsin,*" diye övgüler yayılır ortalığa.

Ama İzmir'e 10 dakika, hem de sıradan bir yağmur yağıyor ve Konak'tan Karşıyaka'ya dek her yeri su basıyor, lağım basıyor. Kent Kültürü edebiyatçıları, kendi kentleri İzmir'in adım adım çöküşünü, alay konusu oluşunu görmeye katlanmıyorlar bile...

Neyse...

İzmir'de Minerva gittikten sonra tek bir dergi kaldı. O da, "*Ağaçkakan*" İzmir'i, Ege'yi ve Türkiye'yi çok seviyor Ağaçkakan'cılar, Aylin'iyle, Savaş'ıyla, Enis'iyle ve diğerleriyle.

İzmir'liler övünç duymalı bu gerçek tek dergileriyle...

Sevgi Yolu'nda, palmiyelerin altında Ağaçkakan da konuşuluyor. Teke tek konuştuğum kişilerin tümü de aynı şeyi söylüyor, "*Ağaçkakan'ı çok seviyorum, SOS Akdeniz'in çalışmalarını beğeniyorum, ama işlerimin çokluğundan onlara destek olamıyorum, yardımcı olamıyorum,*" diye.

Ah, bir de sevdiğimiz şeylere daha yakın olabilmeyi bilsek. Ama gene de İzmir gurur duymalı bu tek dergisiyle. O da yayınına son verirse, İzmir gibi Türkiye'nin üçüncü büyük kenti de dergisiz kalacak.

Onun için Sevgi Yolu'nda olsun, Karşıyaka'da olsun, Alsancak'ta olsun, herkese Ağaçkakan'a yani SOS Akdeniz'cilere yardımcı olmalarını öğütlüyorum...

Gülmece

Şeytana Şükür

Hüseyin İLBEY

Milli Gazete yazarı: Kadın şarkıcılar cehennemlik

● Refah Partisi yanlısı Milli Gazete'de, kadının şarkı ve türkü söylemesi büyük günahlardan biri olarak gösterildi. Gazete yazarlarından Burhan Bozgeyik köşesinde, "Yakıcı, helak edici, insanı cehenneme sevkedici bu günahları bilelim ve kendimizi ateşten korumanın yollarını araştıralım" diyerek, büyük günahları şöyle sıraladı:

● **Tüysüz, parlak bir çocuğun yüzüne şehvetle bakmak.** ● Eliyle kaza-yı şehvet etmek (maslurbasyon). ● **Küçük abdestini yaparken üzerine sıçramasına aldırış etmemek**, ● İki hanımı olan kim senin evinde adaletsizlik yapması ● Dini konularda tartışmak. ● **Kesici bir aletle korkutmak.** ● Hayvanla cinsi münasebet.

Ah, işte buna içerim beyim... İçerim ne söz, bu fetvana takla bile atarım... Hani daha önce, dansözlerin, açık-saçıkların, feministlerin, falanların filanların cehennemlik olduğunu biliyordum da, şarkıcı ve türkücü hatunların birinci sınıf cehennem yolcusu ve müdavimi olduklarını bilmiyordum doğrusu. Sayende şimdi öğrenmiş oldum...

Demek ki hangi dilber eline mikrofonu alıp şarkıcı ve türkücü olarak icrayı sanat eylemişse, cehennemde yanıbaşımda olacak... Oh oh oh... Hay Allah senden onbin kez razı olsun Burhan Bey, cenetlik olasın sen...

Hani, "Yahu, bunların çoğu şarkıcısı, türkücü filan değil, baldır bacak sallayıp, kalça göbek hoplatanlardır" diyen itirazcılar çıkacaktır. Çıksın, aldırma sen bozguncülara. Bu hatunlar, baldır bacak sallarken, kalça göbek hoplatırken şarkı türkü de okumuyorlar mı? Okuyorlar... O zaman, buyurduğunuz gibi dosdoğru cehenneme...

Aslında öyle baldır bacaklı, kalçalı göbekli, hatta oynaşlı moynaşlı olmaları daha iyi. Yoksa koca cehennemde, Safiye Abla gibi kara kuru üçbeş tane bülbül sesliye mahkûm olacaktım... Şimdi bu bülbül avazlıların yanında, onların en az yüz misli Afrodit de cehennemde olacak, onlarla yatıp kalkacağım, onlarla yanıp tutuşacağım ki, gel keyfim gel...

Hay Allah senden yüzbin kez razı olsun *Milli Gazete* yazarı Burhan Bozgeyik Beyefendi oğluuum, cennetlik olasıııın, Yüce Allah sana cehennemi nasip etmesiiiin...

Gel sen bir ferman daha buyur, kadın gazeteciler de cehennemlik olsun... Aslında bana kalırsa, kadın doktorları da, kadın öğretmenleri de, kadın sekreterleri de sepetle gelsin. kHangileri, erkekleri şehvetlendirip günaha sürüklemiyorlar ki... Daha doğrusu, işte olsun, çişte olsun; kara çuvalın içinde olsun, donsuz olsun, hangi kadın bizi Şeytan'ın peşine takmıyor ki... Haydi bir Müslümanlık daha yap, kadın denen canımın için, içimin canı, bütün günahlarımın öznesi ve nesnesi varlığı dehle gelsinler cehenneme... Biz onlarla orada "gerekeni" yapar, gül gibi geçinir gideriz...

Cennet mi? Cennet, yalnızca senin gibi Mümin ve Müslüman erkeklerin olsun. Orada, biribirinize ne yaparsanız yapın, karışırsam cennetlik olayım...

Demirel tarih yazdırıyor

Yazdırsın...

Herkes tarih yazdırabilir...

İstersen sen de git sevgili vatandaşım, adliyenin önündeki Rüşdü Efendi'nin önüne otur, ister dilekçe yazdır, ister yirmi cilt tarih yazdır...

Yalnıııız...

Benim Demirel'den çok özel bir isteğim var: Yazdıracağı tarihin tam ortasına, görsel malzeme olarak da, 12 Mart'ta ve 12 Eylül'de, askıda unutup kaçtığı şapkasıyla, arkasına yediği postal izlerinin fotoğraflarını koysun...

Umut Söyleşileri

Cumartesi Anneleri Üzerine Doğaçlama(*)

(Berat GÜNÇIKAN - Cengiz GÜNDOĞDU - Berrin TAŞ - Aydın ÖZTÜRK)

Aydın ÖZTÜRK

İyi akşamlar sevgili Radyo Umut dostları. Bir "Edebiyat İklimi" programında daha birlikteyiz.

Biliyorsunuz, bu mikrofonlardan son dönemlerde en çok işlediğim konulardan bir tanesi Cumartesi Anneleri'ydi. Ben değişik tarihlerde bununla ilgili programlar gerçekleştirdim. Tabi bu arada Cumartesi Anneleri'nin onurlu mücadelesi sürdü. Ve, saçları yerlerde sürüklendi, tekmelendiler, dövüldüler, eylemleri yasaklandı. O barışçı eylemlerinin gerçekleşmemesi için her şey yapıldı. Ama, eninde sonunda bu işin durdurulamayacağını anlayanlar, Cumartesi Anneleri'nin eylemlerine şu an henüz kayıtsız gibi duruyorlar. Ama, ben şunu gözlemledim: Bu süre içerisinde Cumartesi Anneleri'nin yalnız bırakıldığını, Cumartesi Anneleri'nin yeterli desteği bulamadığını ve aslında, bir oğul kaybetmenin, bir eş kaybetmenin, bir kız kaybetmenin yaşamımızdaki yerinin sadece acı bizlere dokununca anlaşılmaya başlandığını gördüm. Cumartesi Anneleri'nin bu onurlu mücadelesini herkesin yaşamının bir yerinde göğüslemesi gerektiğini defalarca, altını çizerek vurgulamıştım.

Cumartesi Anneleri'nin bu eylemliliği sanat alanında da kendisini ifade etmeye başladı. Biliyorsunuz, önce Sezen Aksu'nun "Cumartesi Anneleri" adlı şarkısı çıktı. Her ne kadar Cumartesi Anneleri şarkısı büyük medyanın bir promasyon aracı haline getirilmek noktasında kaldıysa da, biz Sezen Aksu'nun yüreğinin aslında Cumartesi Anneleri'nin yüreklerinin yanında olduğu konusunda tereddüt taşımıyoruz. Bunu, daha sonra, Cumhuriyet Gazetesi yazarlarından Berat Günçıkan'ın İletişim Yayınlarından çıkan "Cumartesi Anneleri" kitabı izledi. Gene aynı günlerde benim "Cumartesi Anneleri-Anımsamanın Zaferi" adlı bir kitabım çıktı.

Ben bu gece, sadece bu iki kitabı söz konusu yaparak Cumartesi Anneleri'yle ilgili bir tartışmayı sizlerle birlikte gerçekleştirmek istiyorum. Burda iki konuğumuz daha var. Konuklarımızdan biri, Cengiz Gündoğdu, İnsancıl Dergisi Genel Yayın Yönetmeni. Gene İnsancıl Dergisi'nin "sahibesi" diyorum ben ona, Berrin Taş da var.

Evet, ben ilk konuğumuza hoşgeldin diyorum, Berak Günçıkan'a

- Hoşbulduk.

Size Berat Günçıkan'la ilgili birşeyler anlatmak istiyorum:

Berat Günçıkan 8 yıldır Cumhuriyet Gazetesi'nde yazar ve orada sık sık yazılarını gördüğümüz bir insan. 1959'da Balıkesir'de doğmuş, ilk ve orta öğrenimini Eskişehir'de tamamlamış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde okumuş, gazeteciliğe Eskişehir'de yerel gazetelerde çalışırak başlamış, daha sonra Cumhuriyet Gazetesinin Adana Bürosuna geçmiş. Cumhuriyet Gazetesi ve Cumhuriyet Dergi'de belgesel röportajları, dizileri, "Haroşa'dan Nataşa'ya" Beyaz Ruslar Kızıl Ruslar" ve "Gölgenin Kadınları" isimleri altında kitaplaştırdığı eserleri var. Ve en son bugün vurguladığım gibi "Cumartesi Anneleri" adlı bir çalışmayla da karşınıza çıktı.

Cengiz Gündoğdu'yu tanıyorsunuz yeterince İnsancıl Dergisi'nden. (Ben ona "allahın gazabı" diyorum.) Eleştiri, Rüzgar, Ekmek, Akanyıldız adlı kitapları, bunlar en çok bilinenler. Tabii çok fazla sayıda tiyatro eserleri de var. Siz de hoşgeldiniz Cengiz Bey.

- Hoşbulduk.

Evet, Berrin Hanım'a gelmek istiyorum. Berrin Hanım İnsancıl Dergisi'nin sahibesi dedim, çünkü kadın haklarıyla ilgili bir problem çıkabilir! "sahibi" dersek. Onun da "İnsana Gecikmeden", "Işığa Doğrulum", "İnsanın Ayak Sesleri" adlı kitapları var. O da bizlere bu akşam sorular soracak.

Ben şimdi Berat Günçıkan'a bir soru yöneltmeden önce Berat Günçıkan'ın kitabında yeralan röportajların ana başlıklarından söz edeceğim. Burada Hayrettin Eren'in annesi Elmas Eren'le bir röportaj var. Hüseyin Morsümbül'ün annesi Fatma Morsümbül'le, Lütfiye Kaçan'ın annesi Ayten Kaçan'la, Rıdvan Karakoç'un annesi Asiye Karakoç, Düzgün Tekin'in annesi Elif Tekin, Servet ve İkram İpek'in annesi, Fatma İpek, Fehmi Tosun'un eşi Hanım Tosun'la bir söyleşi yeralıyor. Aysel Malkoç'un kardeşi Leyla Malkoç'la bir söyleşi gerçekleştirilmiş. Ali Efeoğlu ve Ayhan Efe-

oğlu adlı iki oğlunu yitiren Feriha Efeoğlu'yla bir röportaj yansımış bu sayfalara. Bedri Algan'ın annesi ve eşiyle yapılmış bir röportaj, Hasan Ocak'ın annesi Emine Ocak, İsmail Bahçeci'nin annesi Fatma Bahçeci, İbrahim Gündem'in annesi ve eşiyle söyleşi gerçekleştirilmiş. Meryem ve Sultan Gündem'le. Talat Türkoğlu'nun eşi Haseni Türkoğlu bu röportajların konuları.

Berat Hanım, bu söyleşilerin özellikle duyarlı bir yürekle yapılınca, aynı zamanda bir kadın yüreğiyle, bir anne yüreğiyle yapılınca çok zor olduğunu biliyorum ve sizler yıllardır çocuklarını kızlarını, eşlerini bekleyen ve asla umutlarını kaybetmeyen bu insanlarla birbir görüştünüz. Benim merak ettiğim bu görüşmeler nasıldı? Daha doğrusu siz bu görüşmeleri hangi duygular içinde gerçekleştirdiniz? Bugün anımsadığınızda bunun çok zor bir iş olduğunu biliyorum. Ama, tekrarlamakta fayda var. Belki, zalimler utanmaz ama, hiç değilse annelerinin yüreklerinde Cumartesi Anneleri'nin acılarını hissetmelerini istemek haksızlık olmayacak. Çünkü onlar yalnız kalıyorlar.

B.Günçıkan: - Şimdi, üzerinden yaklaşık bu röportajları yapmamın iki ay geçti. Yeniden aynı şeyleri hatırlamayı açıkçası istemiyorum. Yani, hem benim duygularımdan önce o annelerin duyguları. Özellikle de işte 12 Eylül'ün hemen akabinde iki kayıbın annesine gidip yıllar öncesi acıların, birazcık üzerine örtmeye çalıştıkları belki bir şeyleri tekrarlatmak, onları konuşturmak çok zordu. Yani, o acıları onlara tekrar yaşatıyormuş gibi duyguyu taşıdım. Çok sık şekilde o röportajlarımız bölündü.Yani, hem o insanları tanımaya çalışırken onların acısını görmek, gazeteci olarak sorumluluğumu yerine getireceği, yazacağım ama sonrasını bilmek ve hâlâ elimizin kolumuzun bağlı olduğunu görmek ve o acıları ben ve yazdıklarımızı okuyanların görmesi ve çok sınırlı bir çevrenin görecek olması acı veren bir şeydi.

A.Öztürk:- Çok zor olduğunu biliyorum. Ama gene de şurasının altını çizmek gerekiyor belki. Şimdi bu insanların yarasını kanatıyoruz, doğru. Ben burda Cumartesi Anneleri'yle ilgili program yaptığımda, sözgelimi, ilk kez Elif Tekin'i konuk etmiştim. Burdaki herkesi ağlatmıştı. Dinleyen herkesi de ağlatmıştı. Ama, galiba başka seçeneğimiz yok. Çünkü bu insanlar, Galatasaray Lisesinin duvarının dibinde yalnızlar.

B.Günçıkan:- Doğru, doğru.

A.Öztürk:- Ve çok az insanla biraraya geliyorlar. Ve ben bu mikrofonlardan bu insanların yalnız bırakılmasının yarın kendi evlerine konuk olacak bir acının çağırıcısı olduğunu ifade etmek duygusuyla soruyorum. O anlamda da bu annelerin yüreklerini çok fazla önemsiyorum.

Evet, Cengiz Bey sizlerin bir sorusu var mı efendim?

C.Gündoğdu:- Yok, soru değil de ben düşüncemi söylemek istiyorum.

A.Öztürk:- Tabii, buyrun.

C.Gündoğdu:- Şimdi tabii ortada tatsız bir durum var. Cumartesi Anneleri'nin acısı. Şimdi bunun üstüne de önümüzde iki tane eser var. Bu, Türkiye'de çoktan beri olmayan, hiç olmayan birşey. Aynı anda... iki yazar... aynı konuda... iki eser yayınlıyorlar. Burda bir tartışma olmayacak zannediyorum bu eserlerle ilgili. Şundan ötürü. Çünkü ben iki eseri de okudum. Bir eleştirmen olarak okudum, bir insan olarak okudum. Şimdi eleştirmen olarak bu eserlere baktığımda şunu görüyorum. İki yazar, iki arkadaşımız yazarlığın gerektirdiğini tam hakkıyla yerine getirmişler. İki eserde de hiçbir şekilde bir duygu gıcıklaması yok. Tam gerçekçi iki eser var. Berat Hanım'ın eseriyle ilgili ayrıca şunu söylemek isterim. Ben çoktandır röportaj okumuyorum gazetelerden. Şöyle bir 15 yıldır okumuyorum diyebilirim. İlk bölümlerini okuduktan sonra bırakıyorum. Çünkü bizde, "röportaj sanatı" dersek, belki, Fikret Otyam'dan sonra yokedildi. Röportaj yapan kişiler kendilerinin o konuyu ne kadar çok iyi bildiklerini bize aktarmaya çalıştılar. Röportajda benim önemsediğim nokta, o olgunun bütün ayrıntılarıyla ortaya çıkarılmasıdır. Şimdi Berat Hanım bunu başarmış onun için kendisini kutluyorum. Son 15 yılda ben hiç bir röportajı sonuna kadar okumadım. Ama Berat Hanım'ın röportajlarını hem gazetede hem de bu kitapta okudum. Gerçekten son derece önemli bir olgunun insani özellikleriyle, acısıyla, ızdırabıyla, hüznüyle ortaya çıkartılması. Bu tarihsel bir belgenin ötesinde. Şuna inanıyorum ki, edebi yanıyla da, Cumartesi Anneleri'ni ve de bizi bu duruma düşürenlere bir tokat gibi belki beşyüz yıl sonra bile vuracaktır

Senin eserine gelince. Senin eserini biz bastık. Güzel bir eser. Seni kutluyorum.

Ben, Berat Hanım'ı bu eserinden dolayı kutluyorum. Sanat budur. Tatsızlıkların içinde güzel. Belki dinleyicilerimizce yanlış anlaşılır diye açıklıyorum, çirkin bir eser de olabilirdi. Bu güzel bir eser

A.Öztürk:- Sevgili Radyo Umut dostları Cumartesi Anneleri'yle ilgili söyleşimiz sürecek. Ancak arada bir ben gerek "Cumartesi Anneleri" adlı kitaptan, Berat Günçıkan'ın röportajlarından bölümler okuyacağım, gerekse "Cumartesi Anneleri-Anımsamanın Zaferi" adlı benim kitabımdan bölümler okuyacağım. Şimdi bu kitabı açıyorum, Berat Günçıkan'ın "Cumartesi Anneleri" kitabını açıyorum, bir yerinde birbirine bakan bir oğul bir ana fotoğrafı var. Oğul, gülümseyen bir oğul. İsmi Hayrettin Eren. 1954'de doğmuş, 21.11.1980'de kaybolmuş.. Karşıda bir anne yüzü var. Simsiyah örtüler içinde. Eminim zamanından önce yaşlanmış. Yüzünde bir acı, bir bekleyiş ve hâlâ umut kıpırtıları var. Ve üstüne şöyle bir not düşmüş: "Elmas'ın yüreğinde postal izleri."

" Onaltı yıldır bekliyor Elmas Eren. Ölümü hiç getirmiyor aklına. Yirmialtı yıl boyunca baktığı, gözünün önünden ayırmadığı oğlu Hayrettin'i düş-

lerinde süslüyor, giydiriyor. O sonbaharı, postalların çiğnediği yıldan, bir eylülden kalan acı silinmiyor yüzünden. Suç neydi ya da ceza?.. Bilinmiyor..."

Evet Cengiz Bey, siz sanıyorum Berrin Hanım'la epey hazırlanmışsızın. Aydın Öztürk Radyo Umut mikrofonlarına çıkacak. Biz de bu adamın kitabını yayınladık. Ama, gidelim orda işte bunun yazdığı kitapla ilgili sorular soralım, biraz terletelim demişsiniz galiba, buyrun.

C.Gündoğdu:- Şimdi yok, terletmek değil. Aslında başka bir konu ya da başka bir kitap olsaydı bunu zevkle yapardım. Biliyorsun çok da severim böyle yazarları terletmeyi. Ama, konumuz değişik, üstelik kitaplar da güzel. Şimdi ben Berat Hanım'dan şunu öğrenmek istiyorum. "Cumartesi Anneleri" adlı kitabına karşı bu toplumda ne gibi tepkiler aldı. Olumlu ya da olumsuz. Bir toparlayabilir mi bize?

B.Günçıkan:- Şimdiye kadar çok fazla tepki aldığımı söyleyemeyeceğim. Yani insanlar okuyorlar ve beğendiklerini söylüyorlar. Ama, onun dışında pardon, sanatın başka alanlarında bu konuyla ilgili birşeyler yapmak isteyen insanlardan aldığım şeyler var. Örneğin AST Tiyatrosu Cumartesi Anneleri'nden yola çıkarak bir tiyatro hazırlamak istiyor. Türkan Şoray bir film yapmak istiyor. Bu tür girişimler var. Onun dışında okuyucuların beğenisini aldı.

C.Gündoğdu:- Evet güzel. Peki olumsuz birşeyler geldi mi?

B.Günçıkan:- Henüz gelmedi.

C.Gündoğdu:- İyi. Demek ki gelmiş de yani onlar bir anlamda sessiz duruyorlar.

B.Günçıkan:- Onlar bize değil de annelere o hırslarını dökmeyi yeğliyorlar.

A.Öztürk:- Berrin Taş galiba bir soru sormaya hazırlanıyor.

B.Taş:- Ben Aydın Öztürk'ün "Cumartesi Anneleri" adlı şiirinden bir bölüm okumak istiyorum. Şiir kendini daha iyi anlatır diye düşünüyorum. Sonra sorumu Aydın Öztürk'e soracağım.

"gemicilerin yalancısıyım, görmüşler
atlas okyanusu menekşeler giyer
geceleri çocuk gibidir, korkar
çoban yıldızına sarılıp uyur

aynı yol üzerinde iki eski handır
cebelitarık ve "bizim deniz" dedikleri
ışığın bir gözkırpışıdır uzaklığı arjantinin
allendenin öldürüldüğü o yenik saray

annelerin yürek viranelerine soluksuz
bastırdığı
fotoğrafların ayrı dilleri yoktur,
gözyaşlarının
çığlık bütün ülkelerin makamlarında aynı
sestir."

A.Öztürk:- "Bir cumartesi günü öğle saatlerinde, yolunuz Galatasaray'a düşerse lisenin önünde onları göreceksiniz. Ellerindeki fotoğrafları göreceksiniz, etraflarını çevreleyen polisleri. Usulca sokulup birilerine soracaksınız: "ne olmuş burada" diye. Şöyle bir bakacak yüzlerine sonra da yürüyüp gideceksiniz. Taa ki birgün sizin çocuğunuz, sizin yeğeniniz, sizin eşiniz birdenbire ortadan kayboluncaya kadar. O zaman, o kadınlar ve fotoğraflar düşecek aklınıza. O gün anlayacaksınız sevdiklerinize karşı işlenmiş her suç aslında hayata karşıdır. Hayatınızın peşine düşeceksiniz."

Berat Günçıkan'ın İletişim Yayınları'ndan çıkan Cumartesi Anneleri' girişinde "Başlarken" adlı bölümde böyle başlıyor kitap. Ve ben hemen Berat Hanım'a şunu sormak istiyorum. Şu çok önemli: "O gün anlayacaksınız, sevdiklerinize karşı işlenmiş her suç aslında hayata karşıdır." Niye? Ben bunun yanıtını biliyorum ama Radyo Umut dostları da duysun istiyorum.

B.Günçıkan:- Yaşarken herşeyi sevdiklerinizin üzerinde odaklaştırıyorsunuz. Onlara karşı sorumluluklarınız var. Hayata bağlılıklarınız var. Onlar için emek veriyorsunuz. Ve burda sözkonusu olan, anneler eşler bir ilişki için, daha güzel bir dünada daha güzel ilişkileri yaşamak için emek veriyorlar. Onlar çocuklarının yarınını kurarak emek veriyorlar ve birgün birileri çıkıp onların elinden bu emeklerini alıyor, sevgilerini alıyor. Bu, hayatı ortadan kaldırıyor. Hem kayıpları yapıyor, hem geride kalan insanların hayatlarını öldürüyor. Onlarla birlikte bizim hayatlarımız da. Bize de utanç katıyor.

A.Öztürk:- Evet, teşekkür ederim. Şimdi, Cumartesi Anneleri şu veya bu düşüncenin, şu veya bu mantığın, şu veya bu ideolojinin insanları değil. Bu insanlar kendi çocuklarını bulmak için Galatasaray Lisesi'nin duvarının dibinde her cumartesiyi mesken edindiler. Yedikleri dayaklara, coplara, gözaltılara, hatta kendilerine uygulanacak olan gözaltıları, kayıpları göze alarak. Diğer taraftan süren bir kirli savaş var. Bu kirli savaştan çıkar uman kesimler var. Bu karanlığı isteyen ve bundan rant yiyen kesimler var. Bu kesimler Cumartesi Anneleri'nin eylemlerini hiçbir demogojiyle durduramadılar. Şiddetle durduramadılar. Baktılar ki bu insanlar giderek kitlenin, insanların gözünde bir adalet duygusunun temsilcisi olmaya başladılar. İşte o an bunun karşısına başka bir tedbir koydular. Gittiler dağbaşlarında öldürülen askerlerin acılı annelerini, acılı polis eşlerini biraraya getirdiler, devlet bandosu ve törenle şehitlikte topladılar ve bu annelerin acılarına niye siz sahip çıkmıyorsunuz, diye soruyorlar! İşte ordaki Cumartesi Anneleri'nin çocukları bunları öldüren insanlar, siz onlara sahip çıkıyorsunuz da niye bunlara sahip çıkmıyorsunuz şeklinde bir sınıflandırma yaptılar. Oysa, Galatasaray Lisesinin duvarının dibinde oğullarını, kızlarını, eşlerini bekleyen insanlar, şu veya bu insanın oğlunu öldüren insanlar değil. Tersine gözaltına alınıp kaybedilen insanlar. Onun için bu ikisinin arasındaki ayrımın politikaya alet

edilmesini biz de kınıyoruz. Biz de "Cuma Annelerinin" yüreklerindeki acıyı aynı hissediyoruz. Ama, onların bir kirli savaş çıkarcılığının aleti edilmesine de üzülüyoruz. Ben şuna inanıyorum ki onlar Galatasaray Lisesinin önüne gelseler, Cumartesi Annelerinin yanına gelseler, onların acılarının arasında bir ideolojik ayrılık olmayacak. Ama, bu hiçbir zaman istenmeyecek. Çünkü Cumartesi Anneleri'nin eylemleri bugünden sonra böyle yöntemlerle durdurulmaya çalışılıyor diye düşünüyorum.

C.Gündoğdu:- Ben 53 yaşındayım, yani hepinizden yaşlıyım. Bir kere son derece tatsız bir durum bu. Ama, bu, Türkiye'de devletin politikasıdır. Devlet kendi kuvvetleriyle bastıramadığı durumları "karşı hareket" yaratarak bastırır. Türkiye'de gençlik daha sol bile olmadan birtakım üniversite içi olayların düzeltilmesi için yürüyüşlere başlayıpta bunu bastıramayınca karşısına ülkücü gençliği çıkardılar. Türkiye'de ülkücü gençlik diye bir gençlik yoktu. Ben onların ilk yürüyüşlerini hatırlarım, 5-10 kişiydiler. Şimdi burda Cumartesi Anneleri'nin sorunu nerden çıktı. Cumartesi Anneleri'ne "Cumartesi Madamları" dendi. Ortaya şimdi Cuma Anneleri çıktı. Böyle bir şey yoktu da. Ama, onlara ben mesala Cuma Madamları demiyorum. Burdaki sorun şu. Cuma Annelerinin çocuklarını kimlerin öldürdüğü belli Türkiye'de. Cumartesi Anneleri'nin durumu değişik. Ama, gene de bunları cuma ve cumartesi diye koymamak gerekiyor. Bunlar anadır, çocukları öldürülmüştür, kaybedilmiştir. Biraraya gelmeleri gerekir. Burda tam bir kışkırtma var. Oraya gençleri getirip Türk bayraklarıyla "biz burayı basacağız" deyip tahrik unsuru yapıyorlar. Tam bu Cumartesi Anneleri'nin eylemini bastırma.

A.Öztürk:- Evet Berat Hanım siz birşeyler söylecektiniz.

B.Günçıkan:- Yaklaşık bir yıldır hatta daha uzun bir süredir barış için uğraşan insanlar, Kürt anneleriyle asker annlerini biraraya getiriyorlar. İki tarafın anneleri ortak acılarını anlatıyorlar. Asker anneleri "savaş bitsin" dedi. Defalarca söyledi. Diğer anneler de savaşın bitmesinden yana olduklarını söylediler. Yani şimdi Cuma Annesi olarak ortaya çıkartılan insanlar konuşturuldu. Ama, o zaman ne medya gördü bunu, ne savaştan fayda umanlar ne de kışkırtanlar gördü. Şimdi bir aydır Cuma Anneleri diye, üstelik de Cumartesi Anneleri'ni copladıktan, dövdükten, gözaltına aldıktan sonra böyle bir şey yapıp, bir provakasyon yaratıp insanları, kadınları ikiye ayırmaya çalışıyorlar. Onların amacı bu.

A.Öztürk:- Evet kesinlikle. Yani bu üçümüz tarafından da ifade edilen bir gerçek. Evet, bana bir soru gelecek biliyorum, hissediyorum Cengiz Gündoğdu'nun bakışlarından. Ama, şimdi o sorudan önce bir telefonumuzu alalım. Bekletmeyelim Radyo Umut dostunu diyorum. İyi akşamlar efendim sizi tanıyalım.

Ben Melek Işık, Esenler'den arıyorum. Çok özenle dinlediğim bir radyo. Burada yani övmeyelim de çok beğenenler var. Ben burda akşam haberlerinde şehit annelerinin feryadını izledim. Tabii her haberlerde çıkıyor da tabii bugün daha şeydi. Birisi feryad ediyordu ki mesala, "biz o Cumartesi Anneleri'ni istemiyoruz" diye. Ben diyorum ki, kendi görüşümü söylüyorum, her annenin acısı aynıdır. Yani o anneler onları yadırgamamış ki, değil mi? "biz onları istemiyoruz... biz onları istemiyoruz..." Onun çocuğunu sanki o kayıp annelerinin çocukları öldürmüş gibi laflar savurmasın. Bence annelerin acısını her anne paylaşıyor. İnanın biz de oturduğumuz yerde birşey yapamıyoruz ya ancak konuşmalarla birşey yapıyoruz. Ben o annelerin ızdırabını kendim yaşıyorum da acaba o anne, annelik duygusunu bilen her annenin üzüntüsünü... onlar... yani onların öyle lafları bana çok çirkin geldi. Onları kaybetmişler. Bir anneyi gözledim ki o kadar içten hıçkırıyor ki, yani tüyler ürpertici bir şeydi. Gerçekten ben de onunla beraber üzüldüm. Ama, bunların bir mezar taşı da yok ki bu anneler gidip de benim yavrumun mezarı burda diye toprağını ziyaret ede. Bu annelerin ızdırabını da düşünmeli. Yani burda bu anneye "biz onları istemiyoruz" diye değil de o annenin duygularını da anlamalı bence. Bilmiyorum soracak birşeyim yok da anneler birbirlerine zıt olmamalı. Yani her insan annedir. Bir kuş bile annedir. Bir kuş bile yavrusunun teleğinden vazgeçemez. Bir anne sade kayıp yavrusunu nerde arasın çaresizce. Keşke mezarı olsa da mezarını ziyaret etsem diyecek anneler var onların içinde. Kayıp aile. Ne demektir kayıp aile. Ne demektir kayıp aile ki. Yani bu anne bunları niye bu kadar aşağıladı, o lafları söyleyip duruyor bilmiyorum. Yani bu insanlar, bu anneler birbirini anlamıyor. Biz anneysek hepimizin acısı birdir. Ama bence bilmiyorum da ben o anneyi çok yadırgadım. Her annenin acısı acı, o da saygı duymalı ona. Herkese iyi günler diliyorum, acılarını paylaşıyorum. Hadi hepinize de teşekkür ederim, çok güzel şeyler yapıyorsunuz. Oradaki sanatçılara, kitapları yazanlara teşekkür ediyorum.

A.Öztürk:- Ben de teşekkür ediyorum. Şimdi Melek Hanım o kadar güzel şeyler söyledi ki gerçekten, birkaç cümlenin altını çizdim. "Bir kuş bile annedir" bu çok güzel bir tanımlamaydı. Bir de şunu söyledi "Onlar çocuklarının mezarının yerine bile bilmiyorlar" bu da çok güzel bir belirlemeydi. Bir de şöyle bir şey söyledi ki o çok önemli. "Ben bütün annelerin acılarına üzülüyorum. Cumartesi Anneleri'nin çocukları şehit annelerin çocuklarını öldürmemiş ki. Onlar gözaltında kaybolmuşlar. Niye böyle bir ayrım yapıyorlar" dedi. Çok güzel bir belirlemeydi.

Evet siz galiba bir soruyla gireceksiniz.

C.Gündoğdu:- Şöyle bir giriş yapmak istiyorum: "Cumartesi Anneleri" ile "Cuma Anneleri" diyelim tırnak içinde, bu sorun tam anlaşılamıyor Türkiye'de. 1980 yılında Ankara'da bir seminer yapılıyor. "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri"

İ.Kuçuradi önayak oluyor bu seminere. Uluslararası düşünürler de geliyor bu seminere. Bu seminerde verilen bildirilerden sonra ortaya bir sonuç çıkıyor. Sonuç şu: İnsan haklarını devlet çiğniyor. Başka kimse çiğneyemez insan hakkını. Yani, sen beni dövebilirsin ama, insan hakkımı çiğneyemiyorsun. İnsan hakkını devlet çiğniyor.

Şimdi burda güzel bir ad bulmuşlar. Ben her konuşmamda söylüyorum bunu. Uyduruk, içlemi olmayan bir kavram var ya "yargısız infaz", bu doğru bir kavram değil. Buna felsefecilerin bulduğu kavram şu. "Legal Terörizm", legal, devletin yaptığı.

A.Öztürk:- Çok doğru.

C.Gündoğdu:- Bu 1980 yılında Ankara'da yapılan bir seminerin kitaplaştırılmasıdır. 1982'de bu kitap yayınlanmıştır. Kitabın adı "İnsan Haklarının Felsefi Temelleri" Şimdi burada şunu bilmesi gerekiyor herkesin. Askere alınan çocukların öldürülmesinin nedeni de devlet, öbürü de devlet. Yani burda devlete karşı çıkmak gerekiyor. Niye sen Cumartesi Annelerine karşı çıkıyorsun. Devletin birinci görevidir insan haklarını korumak. Yaşamak insan hakkının birinci şartı. Şimdi bunu tartışmanın bir anlamı yok ama, Türkiye'de tartışılıyor bu.

Şimdi burdan yola çıkarak sana sorum şu. Bu konuda bu anlamda sanatçılarca da algılanamadı. Bunun sorumluluğunu hissetmediler. Böyle görüyorum olayı. Şimdi burada önümüzde iki tane eser var, bir de şarkı. Bir de şimdi aklıma geldi, Kemal Özer'in Oğulları Öldürülen Analar"ı etti üç. İşte Berrin Taş'ın şiirleri var İnsancıl'da yayınladığımız. Bu kadar. Ben şunu soruyorum sana. Türkiye'de herhangi bir hanımefendiye laf atıldı denipte ayağa kalkan insanlar var. Peki bunlar n'apıyorlar şu anda? Anaların niye yanında değil bunlar sence? Ben bunu çok merak ediyorum.

A.Öztürk:- Bu sorunun yanıtını ikimiz de biliyoruz. Yalnız şöyle bir boyutu var olayın. Bugün Türkiye'de, bırakalım İstanbul'u, gözümüzün önünde gerçekleşen bazı kitlesel eylemelere katılımın psikolojisini tartışalım. Mesela, Sivas'ta yakılan Asım Bezirci'yle Nesimi Çimen'in cenaze törenleri çok kalabalık oldu. Çünkü şu bekleniyordu, o mitinglere saldırılmayacak, belki bir takım tezgahlar olacaktı, bu kaygılar taşınıyordu ama işte bu mitinge katıldıkları zaman belki dayak yemeyecekler, gözaltına alınmayacaklar gibi bir hava oluşturuluyor ve insanlar onu destekliyorlar. Çok yakın bir zamanda diyelim ki Uğur Mumcu'nun cezane töreni çok kitlesel geçti. Çünkü devlet erkanından tutun hemen her kesimden insanlar katıldı. Şimdi dışardan şöyle bir fotoğraf çekiliyor bu kitlesel eylem nasıl bir havada geçecek, nasıl bir atmosferde geçecek,bu insanlar gidecekler orada kesin dayak yiyecekler, şimdi eğer böyle bir ihtimal varsa genellik insanlarımız uzaktan izlemeyi, akşam televizyon ekranlarının karşısında ağlamayı, hüzünlenmeyi ertesi gün işyerinde başka bir insanla sohbet ederken içindeki ezikliği anlatmayı yeğliyor. Ama eğer gittiği taktirde başına birşey gelmeme olasılığının yüksek olduğu bir eylemlilik varsa onu yeğliyor. Şimdi hatırlayın Mehmet Ağar'ın açıklamasından sonra Cumartesi Annelerinin eylemleri daha kalabalık oldu. Şimdi burda bir kitle psikolojisi var. Şimdi sanatçılar açısından şöyle bir boyutu var. Sanatçıların da aslında üretimleri, yaşamları toplumun o fotoğrafının dışında değil. Toplum içindeki insanların tek tek bireysel çıkışları... işçiler içerisinde çok fazla yığınsallaşamayan çıkışlar, memurlar ve aydınlar içerisinde çok fazla yığınsallaşamayan çıkışlar var. İşte Beşikçi orda yatar, bir başka yerde Işık Yurtçu yatar. İşte bunu gözealan insanların sayısı genellikle azdır. Onun dışındaki insanlar da farklı bir yerdedir. Şimdi ben ona rağmen şunu söylüyorum. Diyorum ki ben insanların tek tek küçük de olsa karşı çıkışlarını en azından yürek olarak bile zalimin yanında olmama çıkışlarını destekliyorum. Ama bu pratikte pek birşeye yaramıyor.

C. Gündoğdu:- Tabii ama bak şunu biz mutlaka yerleştirmeliyiz. İnsan Haklarının çiğnenmesi olayı devlet olayı. Bunu herkes iyi saptamalı. Felsefeciler de bunu söylüyor zaten.

A.Öztürk:- Evet işte zaten problem ordan çıkıyor Cengiz Bey. Ben diyorum ki Türkiye'de insanların devletle ilişkilerinde veya bürokrasiyle, onların o ilişkiler içinde tutulmasını kendilerince açıklayacak gerekçeleri var. Ha bu gerekçeler ne zaman aşılır. Türkiye'de yaşayan insanlarız hepimiz. Kitle psikolojisinin şahlandığı dönemler, insanlar üzerindeki korkunun kalktığı, insanların da soldaki örgütlere azıcık güvendiği yıllardır. Mesela. 12 Eylül öncesi dönemde niye daha kitlesel eylemlikler vardı? Bugün niye daha az. Yani onun çok direkt kitle psikolojisiyle bağı var. Osmanlı toplumunun da tarihsel bir kimliği var. Bunu ikimiz de çok iyi biliyoruz. O toplumun kimliği şudur: Sürekli dengeler gözetleyen bir toplum olmasıdır, statükocu bir toplum olmasıdır. Yani her zaman güçlüden yana seyreden bir kimliğinin olmasıdır. 12 Eylül öncesi Taksim Meydanını dolduran kitle ile 12 Eylül sonrası Taksim meydanını dolduran kitle çok farklı değil.

C.Gündoğdu:- Ben şimdi Berat Hanım'a bir soru sormak istiyorum. Soru şu. Türkiye'de bir dolu gazeteci içinden bir hanımefedi çıkıyor, böyle bir röportaj yapıyor. Tehlikeli bir olay tabii. Şimdi ben şunu öğrenmek istiyorum. Nerden aklınıza geldi?

B.Günçıkan:- Yani bu akla gelmeyecek bir şey değil.

C.Gündoğdu:- Hayır bu soruyu bilerek soruyorum. "Nerden aklınıza geldi?"

B.Günçıkan:- Yaşıyoruz onları ve görüyoruz.

C.Gündoğdu:- Peki ama başkaları da yaşıyor.

B.Günçıkan:- Bu, felsefenizle ilgili birşey, hayata nerden baktığınızla ilgili bir şey. Hayata insandan yana bakıyorsanız, bu sizin gateci olarak sorumluluğunuzdur. Bunu yerine getirmek zorundasınız.

C.Gündoğdu:- Teşekkür ederim.

B.Günçıkan:- Ben bir şey daha söylemek istiyorum devletten konu açılmışken. Devletin olduğu her yerde şiddetin olduğuna inanıyorum. Ama bizdeki sorunlardan birisi de "Biz hâlâ devlet için varız" diyoruz. Bu her kesimde böyle ve onun için de devletin bu işleri yaptığına hâlâ inanmamakta direniyoruz. Halbuki demokrasi sınırları içinde düşünürsek, devlet o insanlar için var ve devletten onun hesabını sormak zorunda. Böyle inanılırsa kayıpların da annelerin de hesabını soracak insanlar.

A.Öztürk:- Türkiye'de kayıpların eski tarihlere dayandığını biliyoruz. İlk örnek 1920'de Mehmet Bozışık'ın kardeşinin kaybedilmesi noktasında başladı. Sizin kitabınızda da var, insan hakları bültenlerinde de yer aldı. Türkiye'de özellikle kayıplarla ilgili çok çarpıcı dönemler var. Hepimiz 1980'le 90 arasındaki süreci çok iyi biliyoruz. Özellikle 12 Eylül döneminin ne denli ağır baskılar altında geçtiğini hepimiz çok iyi biliyoruz. Ama, 12 Eylül'ün koşullarında bile 1980'le 90 arasında 13 tane kayıp var. Resmi kayıtlara yansıyan bu. 1991'de 4 kişi, 92'de 8 kişi, 93'de 31 kişi, 94'de 299 kişi, 95'de 28 kişi, 96 yılıyla ilgili çok farklı sayılar var. 383 kişi kaybediliyor. Şimdi şöyle düşünün, 12 Eylül açık faşizminin olduğu dönemlerde 80'le 90 arasında 13 kişi kaybediliyor, hem de böyle bir dönemde. Sonra demokrasinin varolduğunu söylediğimiz, herşeyin biçimsel şeylerle işlediği, işte "demokratik bir ülkeyiz" dediğimiz bir dönemde, sözgelimi, 1994 yılında 299 kayıp. Siz bunu neye bağlıyorsunuz Berat Hanım?

B.Günçıkan:- İki şey geliyor aklıma. Bunlardan birincisi bir sindirme politikası. İnsanların kafasında kayıbın ölümden daha ağır bir sonuç ve korku, yılgınlık yaratacağını biliyorlar. Bunu yöntem olarak kullanıyorlar. İkincisi de hepimiz biliyoruz devlet elindeki militarist gücünü de çok büyük kanallara dağıttı. Devletin içinden beslenen bir sürü kanallar var, insanlar var, silahlı örgütlenmeler var. Bütün bunların işi olduğunu da düşünüyorum bunun. Çok sistemli ve insanları yıldırmak için yapılan birşey bu.

A.Öztürk:- Berrin Hanım sizin Berat Hanım'ın söylediklerine ekleyeceğiniz birşey var mı? Ya da kayıpların neden bu denli hızla arttığına ilişkin söylemek istediğiniz bir şey var mı?

B.Taş:- Sanıyorum, öldürmekten daha farklı bir yöntem deneniyor. Yani günümüzde Cumartesi Anneleri'nin karşısına, sanki birbirlerini dışlayan iki şey gibi Cuma Anneleri çıkarıldı. Onların acıları daha meşru bir acı gibi gösterilmeye çalışılıyor. Çünkü onların acısını devlet onaylıyor. Cumartesi Anneleri zaten çocuklarını kaybetmiş. Oysa her ikisinden de devlet sorumlu.

Sizin Cumartesi Anneleri adlı eserinizde özellikle Mayıs Alanı Anneleriyle bizdeki Cumartesi Anneleri'ni bir kitapta bütünlük halinde vermeniz tarihsel bir bakış açısı da getirmiş. Dünyanın bir başka ucundaki annelerle aslında günümüzde faşizmin yerleşmeye başladığı ya da kendini gösterdiği uygulamaları göstermek açısından önemli buluyorum sizin kitabınızı. Böyle bir eseri bir bütünlük içerisinde oluşturmanızı, oluşturma sürecinizi öğrenmek istiyorum. Şu acıdan, çünkü sürekli ısınan bir konu. Hergün yeni kayıplar oluyor. Bu süreç bu kadar sıcakken yazmak sizin için nasıl oldu? Bunu öğrenmek istiyorum.

A.Öztürk:- Teşekkür ediyorum. ŞArjantin, 30.000 insanın kaybedildiği bir ülke. General Videla ve Generallerinin tarihe eklediği utanç.

"Güney" filmini izlediniz, oradaki o acılı sahneleri anımsıyorsunuz. Rüzgarın hayatı sürüklediği sokaklar, elinde akordeonla yaşlı bilge dolaşır ortalıkta. Sonra o yokedilmelir döneminde bir sokaktan, bir kafeteryadan, bir istasyonan alınmış, öldürülmüş bir insan tekrar yaşama döner ve o sokakları yeniden geçer. Sokaklar boyunca yürürken eski arkadaşlarından birine rastlar. Fantastik bir film ya, sohbet etmeye başlarlar. Dışarda kalanlarla öldürülenlerin acılarının aslında hiç de farklı olmadığı anlaşılır. Ölenler toprağın derin bir çukurnuda, yaşayanlar acı bir ölümü birlikte yaşarlar. Beni çok etkileyen bir sahneydi bu. Videla'nın generalleri o dönemde Mayıs alanında ilk toplanan (1977'nın Mayısında) anneler için "bunlar teröristlerin anneleri, bunlar deli karılar." demişlerdi, cunta basını da bunu böyle lanse etmişti. Bizde de İkitelli medyası benzer ifadeler kullanıyor. Mayıs Anneleri yirmi yıl boyunca o alana gittiler. En son Haziran 1996'da 1000. kez o alanda toplandılar. Yirmi yıl boyunca korkunç acılar yaşadılar o alanda. Ama, general Videla'nın cuntasını devirdiler, onun yerine biçimsel de olsa bir başka yönetim geldi. Birçok general yargılandı. O dönemde çok ilginç bir olay da vardır. Ben bunu kitabın önsözüne de aldım. O dönem insanlar kaybedilirken öylesine dehşet verici yöntemler uygulanıyor ki Scilingo adlı bir deniz amiralı var. Bu kendi gemisinde insanları kaybetmekle görevlendirilmiş. Yüzlerce insan var gemisinde. Bunlara diyor ki "eğer bugün teslim olmazsanız, bize itaat etmezseniz yarın yirminizi götürüp okyanusun üzerinden atacağız." Bunları papazlar önce kutsuyorlar, daha sonra uyuşturucu iğnelerle iyice uyuşturuyorlar ve okyanusun üzerinden uçaklardan denize atılıyorlar. Ayaklarına ağır gülleler bağlanıyor. Böylece binlerce insan yokediliyor. Daha sonra Mayıs Alanı Anneleri öyle bir mücadele veriyorlar ki bu işkenceleri yapan generali yargının karşısına çıkarıyorlar ve bunu kendisine itiraf ettiriyorlar.

Şimdi düşünün otuz bin insanın kaybedildiği bir ülkeyi, Arjantin'i düşünün. Bizde, bakıyoruz, son rakamlar 383 kişiyi gösteriyor, bu beş yüz kişi olsun varsayalım. Bu süreçte bile annelerin karşılaştıkları acıları görüyoruz, nasıl zorluklarla karşılaştıklarını görüyoruz. Eğer, Arjantin'in Mayıs Alanı Annelerini unutmazsak, onların yirmi yıl boyunca otuzbin insanın kaybedilmesi karşısında

verdiği o onurlu mücadeleyi aklımızın bir köşesine, yüreğimizin bir köşesine, onurumuzun bir köşesine sığdırabilirsek Cumartesi Annelerinin başarıdan başka hiçbir şanslarının olmadığı ortaya çıkıyor. Zaten Cumartesi Anneleri şimdiden tüm toplumun gözünde -sahibinin sesi gibi davranan, dışarıdan yönlendirilen kesimler dışında- toplumun adalet duygusu haline geldiler. Bundan kesinlikle eminim.

B.Taş:- Ayrıca birşey daha var. Kadın, dişi bir varlık. Türünü sürdürmek zorunda. O türü korumak zorunda. Bu kadının içgüdüsel bir davranışı. Bunu kimse engelleyemez, kimse önünde duramaz. Artık o noktadan sonra çocuğuna yapılan bir saldırıya ya da bir yoketmeye karşı anneleri kimse susturamaz.

B.Günçıkan:- Çoğunluk görmek istemese de biz şimdi aynı Arjantin'i yaşıyoruz. Diyarbakır'da bir tanım var, "yeraltı" diyor insanlar. Kayıpların ailelerine gidin, dışardaki insanlarla konuşun bir kavram var. "Yeraltı" Bunu sorduğunuz zaman insanlar şunu söylüyorlar :"kaybettikleri insanlara yeraltında bir yer yapmışlar. Devlet onları orda bekletiyor." Bunu tarih gösterecek bize buna inanıyorum annelerin mücadelesiyle. Hiçbir şeyin üzeri örtülemez. Tarih bunları açığa çıkaracak. Yani biz aslında Arjantin'i yaşıyoruz.

A.Öztürk:- Daha doğrusu onun başlangıç aşamalarını yaşıyoruz. Çünkü ben diyorum ya, otuz bin insanın kaybedilmesini hazırlayan, kurgulayan ve uygulayan insanların çoğunu yargı karşısına çıkardı.

Ben Berat Günçıkan'ın İletişim Yayınlarından çıkan Cumartesi Anneleri adlı kitabından bir sayfaya dönmek istiyorum. Bu sayfada birbirine bakan üç tane fotoğraf var. Birinde bir anne yüzü var, siyah zemin içerisinde. Gözlüklerinin arkasında gözlerinin yandığı belli olan bir anne yüzü var. ·Çökmüş, acılı bir anne. Başında şöyle bir slogan :"Söyleyin bir haber var mı oğullarımdan"

Tam karşısında iki çocuk var. Biri 1965 doğumlu, ismi Ali Efeoğlu, 5.1 1994'de kaybedilmiş. İkinci çocuk Ayhan Efeoğlu, 1967 doğumlu, 6.10.1992'de kaybedilmiş.

"İki oğlan büyütmüştü Feriha Efeoğlu. Ali, mühendis çıkmış, Ayhan'ın mezuniyetine iki yıl kalmıştı. Tam başardım diyordu ki önce 23 yaşındaki Ayhan kayboldu. Iki yıl sonra da 27 yaşını süren Ali. İkisini de gözaltına alırken görenler vardı. Ama, yetkililer "yok" diyordu. "Yaşamaya yüzüm yok" derdi Feriha Ana ama Esra vardı küçük kızı onun için yaşamalıydı."

B.Taş:- Ben sizin kitabınızdan bir bölüm okumak istiyorum.

saçlarım ağarıyor bir çığlığın gözlerinde
istanbula kar yağıyor
kar yağıyor albümlerde sararmış gülüşlere
ipte oğul kokan çamaşırlara
anılara kar yağıyor hüzün tutuşuyor
istanbula kar yağıyor
kar yağıyor cinayetleri saklayan çukarlara, boğma tellerine
bolu dağlarına, sapancaya deşta mergana
kar yağıyor maden köprüsünün kemerlerine
kar yağıyor asla zalimleri ağartmayan"

Ben az önce size kitabınızın yazılma sürecini de sormuştum, yarım kaldı sanırım, yani bu şiirleri yazarken üzülmüş olmalısınız. Tekrar onları dizelere dökmek zor olsa gerek. O andaki iç sürecinizi merak ediyorum.

A.Öztürk:- Üç olayı anımsatmak istiyorum. Birinde Cumartesi Annelerinin eylemi dağılmış, ben İstiklal caddesinden yukarı çıkıyorum. Tam Aznavur Pasajının olduğu yeri biliyorsunuz. Cumartesi Annelerinin toplandığı alana bakar. Orda çoğu zaman keman çalan, yaşlı bir insan vardır. Saçları bembeyaz bir kemancı şarkılar çalar sürekli. Önünde de metalik bir tas, insanlar onun içerisine para atarlar. O gün karşılaştığım dehşet bir manzaraydı. Çünkü Hasan'ın annesi vardı orda. Bir genç kızın omuzuna başını yıkmış kemancının şarkısını dinliyor. Kemancının çaldığı şarkı: "şimdi uzaklardasın, gönül hicranla doldu." Bunu dinliyordu. O an gidip konuşmak istedim ama bu konuşmaya dayanamayacağımı düşündüm ve hızla uzaklaştım. O benim yüreğime çakılan bir çiviydi. O çiviyi çıkarıncaya kadar uğraştım.

Yine bir gün karşılaştığım birşey daha var, farklı birşey. Sabah erken çıkıyorum, ayakkabımın bağlarını bağlarken ayakkabımdaki çamuru hissettim. Ki ben özen gösteririm, oturduğum semtte çamurun olmadığını da biliyorum. Nerden bulaşmış olabilir diye düşünmeye başladım. Sonra Metin'i anımsadım. Metin'in cenaze törenini anımsadım. O'nu Kemer mezarlığına gömdüğümüzü anımsadım ve oradan ayağıma bulaşan çamuru anımsadım. İrkilerek çıkardım ayakkabıyı. Şimdi bunun gibi yüzlerce olay düşünüyorum. Bunları yanyana getirdiğimde gece uyaybilmek için sabah sokaklarda dolaşırken en azından adımlarımın bastığı yere güvenebilmek için, insan olduğumu anımsayabilmek için, bu insanların acılarının yanında, daha doğrusu soluk alabilmek için, bu acıları yaratanlara karşı olmak gerektiğini düşündüm. Ben bir sanatçıydım, o alanda kendimi ifade etmek zorundaydım. Öyleyse, bir şiirle, belki bir denemeyle, belki bir fotoğrafla veya Berat Hanım'ın yaptığı gibi bir röportajla bunun karşısına çıkmak gerekiyordu. Bu, benim zalime karşı yerimi saptadığım bir nokta olarak düşünülmeli. Yaratım sürecinin temelinde kendime karşı sorumluluklarımın ötesinde, artık tanık olmanın ötesinde birşeyler yapmam gerektiğiyle ilgili bir belirleme var bence burda. Teşekkür ederim.

C.Gündoğdu:- Berat Hanım'a anlamak için bir soru soracağım ama önce şunu söylemeliyim. Yıllar önce bir kitap okumuştum. Bu kitapta insanlık tarihi anlatılıyordu. Korsanlar deniz kıyılarına ani baskınlar düzenleyip çocuklarını kaçırıyorlarmış annelerinin yanından. Ben bunu okuduğum zaman üzülmüştüm "a ana ne yapıyor" diye. Sonra Osmanlı'nın biliyorsunuz devşirme yöntemi var. rum illerine gidip çocukları annelerinden alıp ye-

tiştiriyorlardı. Hep o anneleri de düşünmüştüm ben. Ne yapar bu insanlar diye. Ne yazık ki Türkiye'de de böyle bir durumun yaşanabileceğini o zaman aklıma getirmiyordum. Şimdi gerçekten de böyle bir dönemi, çocuğu kaybedilen anneleri yaşıyoruz. Böyle acılı bir durum var ortada. Sizin kitabınızdan bir bölüm okumak istiyorum.

"Düzgün'ü bekliyor şimdi Elif. O gelene kadar suyun bile tadını alamaycak. Uyku vurmayacak gözlerine. Öldüğüne de inanmayacak. Toprağa yakıştırmayacak Düzgün'ünü"

Şimdi siz bu insanlarla yüzyüze görüştünüz. Bu umut nasıl bir duygu, neler hissettiniz, nasıl o atmosferi anlatabilirsiniz bana?

B.Günçıkan:- Annelerin tümüyle yüzyüze görüştüm. Hiçbirisi ölüm kavramını kondurmuyor. Zaman zaman mutsuzluğa kapılsalar da hemen kendilerini topluyorlar. Bir kere bizde mezar kavramı çok önemli. Mezarı olmadan ölüme inanmak istemiyorlar. Bu onlarda bir umut yaratıyor. Özellikle doğulularda bir kına yakma geleneği var. Kınasını yakıp toprağa verene kadar buna inanmıyorlar. O umut bekliyor sürekli. Düzgün Tekin'in annesi suyun tadına varamıyor ama, bir başka anne Fatma Morsümbül İstanbul'da yaşıyor, hâlâ kapının önüne bir döşek bıraktırıyor, bu bir laf değil. Onlar bir şekilde döneceklerine inanıyorlar ve bu kendilerini bu şekilde ayakta tutuyorlar.

C.Gündoğdu:- Evet teşekkür ederim. Bunu öğrenmek istemiştim.

A.Öztürk:- Cumartesi Anneleri'nden bir şiir okumak istiyorum:

"annelerin yürek viranelerini soluksuz
bastırdığı
fotoğrafların ayrı dilleri yoktur,
gözyaşlarının
çığlık bütün ülkelerin makamlarında
aynı sestir.
buenos aires yazlımış tarihidir kayıpların
görgü tanığıdır başkanlık sarayına bakan
meydan
her anne beklediği yolcuyu tunca kazımıştır
içindeki bütün meşaleler isli alevlerde yanar"

Şimdi Cengiz Gündoğdu'dan başlayarak bu geceyi özetleyen ve Radyo Umut dostlarına da Cumartesi Annelerinin pencerelerinden bakan son mesajlarını almak istiyorum.

C.Gündoğdu:- Ben Radyo Umut dostlarına esen kalın diyorum ve bir de Aydın Öztürk'ün Cumartesi Anneleri Anımsamanın Zaferi adlı kitabından bir bölüm okumak istiyorum:

"Yaşamak ayakta kalmak? Bu küçük bir zaferdir. Capcanlı kalmak, vedalaşmalar ve cinayetlere rağmen, neşeli olabilmek. Sonunda acıya alıştık ve neşe elemden daha fazla cesaret gerektiriyor."

B.Taş: Ben Berat Hanım'ın kitabından bir bölüm okumak istiyorum:

"Neredeyse dört aydır bir kadın çalmadık kapı bırakmıyor İstanbul'da. Birisi yanına yaklaşacak olsa deli gibi atıyor yüreği. Ondan bir haber mi verecek. Duvarlardan kocasının, Talat Türkoğlu'nun fotoğrafı bakıyor gözlerimize. Oysa Hasene, dokunmak istiyor o gözlere. Talat'ı kaçıranlara, bize sesleniyor Kocamı sağ istiyorum-"

B.Günçıkan:- Cumartesi Anneleri biz sustuğumuz için Galatasaray'dalar, daha da orada kalacaklar. Biz ne zaman konuşmaya başlarsak, biz ne zaman sesimizi çıkartırsak onları ordan kaldırabiliriz ancak. Cumartesi Annleri boş bir kavram değil. Bütün baskıların bu sistemin bir sonucu, bir parçası olduğunu unutmayalım. Biz buna hayır demek zorundayız. Yoksa tarih bizi asla affetmeyecek.

A.Öztürk:- Evet Radyo Umut dostları bir programın sonuna daha geldik. Daha doğrusu maratonun bir aşamasına geldik. Ve ben diyorum ki:

"Düşünün zalimler

Sizler de bu küçük çocuğun çevrilen benzer sayfalarından çıkıp geldiniz. Sizin de anneniz okuldaki ilk telaşınızı, gözlerindeki kucaklayan parıltılarla paylaştı. Annezin acıyla titreşen ellerinde sadece bir fotoğraf olarak kalmak ister misiniz? Yararsız bir soru biliyorum

Zalim: sevmeyi anlayamamış bir yabancıdır kendine.

Annenin bir parçasını öldürebilmek çocukluğunu hatırlayamayanların belleksiz ölüşleridir.

Kar yağıyor durmadan rüzgarı oynaşına
çağırıyor
kar yağıyor kimsesizler mezarlığına da
oysa hangi kar evlatsız bırakılmış bir annenin
yüreğini ağartabilir."

(*) Bu söyleşi Aydın Öztürk'ün Radyo Umut'ta, Edebiyat İklimi adlı programda gerçekleşti. Konuşmanın doğallığı bozulmadan yayınlandı.

Söyleşiyi kasetten çözen Baha'ya teşekkürler.

(**) Cumartesi Anneleri- Berat Günçıkan İletişim Yayınları

(***) Cumartesi Anneleri/Anımsamanın Zaferi-Aydın Öztürk, İnsancıl Yayınları

Bir Ana (*)

Kemal BEKİR

Otobüs, İlçenin kıyı evlerine sokulurken Hüsnü seslendi şoför yardımcısına:

"İplik fabrikasında," dedi, "orda duruversin!"

Elinde çantası, arka kapıya yaklaşırken oğlan bağırdı:

"İplik fabrikasındaaaa!"

Hüsnü, otobüs homurtuyla uzaklaşırken karanlığın ortasında buldu kendini. Ne göğün laciverdi, ne yıldızların parıltısı... Uzaklardan gelen köpek ulumalarını duydu, kıyı evlerin tek tük pencere aydınlığını gördü. İplik atelyesi, sağa giden ince yolun sonunda tek katlı bir yapıydı. Giriş kapısındaki, avlusundaki elektrik lambaları, kıyı evlerden daha yakın gösteriyordu onu. Sol yanda doğup büyüdüğü ilçe ölü sessizliğine bürünmüştü. Ama yine de garajda inmemeyi, gelip geçenlerin bol olduğu yerlerden eve gitmemeyi düşünmekle iyi etmişti. Son anda akıl edebilmişti bunu. Otobüse bindikten sonra öyle boşalmış, öyle hiçbir şey düşünemez olmuştu. İyi ki öteki İlçeye de geç gelmişti otobüs. Yoksa buraya güpegündüz düşseydi ne olurdu? İstanbul'dan beri şansı yardım ediyordu. Ne kimlik soran, ne otobüsü durduran olmuştu.

Yürüdü. Duvarları sıvasız, ufak, bodur yapıların arasından geçti, gitti. Buralar kırlıktı çocukluğunda. Şimdi geçtiği sokak, dar, atarabası yoluydu. Köylere,tarlalara, aşağı bağlara, bahçelere gidilirdi burdan. Yine burdan gidiliyordu oralara, ama kırlığın büyük bölümü böyle evlerle, iplik atelyesiyle, anayolun burdan beş kilometre ötesindeki dokuma fabrikasıyla dolmuştu. O zamandan beri bir canlılık gelmişti ilçeye. Buraların kırlık zamanını, ilkokul öğrenciliğini, öğretmeni Rıza Bey'in ilkyazlarda gezmeye çıkardığını anımsadı. Çocukların her biri bir yere dağılmış, koşuşuyor, top oynuyor, papatya, gelincik topluyor, kimi de yersakızı çekiyordu topraktan. Gülseren diye bir kız vardı, onunla dolaşıyordu Hüsnü. Toprak keçi yolunda yürümüşler, bir tarlanın kıyısında bol bol yersakızı bitkilerine rastlamışlardı. Çekip çekip çıkardılar. Ama birini çıkarırken, hiç unutmaz, koca bir yılan... Nasıl kaçışmışlardı... Oysa kıvrıla kıvrıla gelen yılan da kaçmıştı önünde canlı kıpırtıları görünce. Bu yaşa geldi, uykusuz geçirdiği tatsız gecelerde, nedense o korkusunu anımsardı Hüsnü.

Böyle böyle evlerine yaklaşmıştı. Ne bir insan, ne de bir gece bekçisi... Hırıldıyan iki köpek, gözleri parıldayan üç kediden başka şeye raslamadı. Yan sokaklardan birkaç kişi, bir kapıdan çıkıp öteki kapıyı açıyordu yalnızca.

İşte, geldi. Kapıyı çalsın mı? Çalmasın mı? Kim açar? Üst ön odada ışık yok. Tak tak vurdu kapıya. Hemen yaklaştı ayak sesleri.

"Baba, sen misin?" dedi kardeşi Zekiye'nin ölgün sesi. "Anahtarın yok muydu?"

"Aç Zekiye, benim, ben. Ağabeyin."

Fısıltısı bitmeden kapı açıldı, kapandı. Kendini içerde, kızkardeşinin kolları arasında buldu Hüsnü. Zekiye, uzun geceliği içinde, bir sevgili gibi sarılıp sarılıp öpüyordu ağabeyini. Sesini nerden, nasıl çıkaracağını şaşırmış, ağlamayla gülme arasında bocalamıştı kızcağız.

"Anne, anne!" diye fısıldar gibi bağırıyordu. "Bak, kim geldi, anne, kim geldi."

Aşağı sofa karanlıktı. Yukarı sofanın ışığı Zekiye'ye de, Hüsnü'ye de vuruyor, sevinçili şaşkınlığı içinde kızcağız eğilip eğilip ağabeyinin yüzüne bakıyordu:

"Anne, anne! Duymadın mı beni?"

İçerde duymamıştı Nazire. Kendi dünyasında öylesine yitip gitmişti dünden beri. Sesleri ayırmaya gücü yoktu:

"Baban mı?" diye seslendi yalnız.

İki kardeş, sofayı geçip arka odanın kapısı önünde dikiliverdiler. Zekiye yatmaya hazırlanıyormuş, yorganı açmış... Annesi, arkadaki küçük avluya bakan pencereden karanlığa bırakmıştı düşüncesini. Avludaki yüksek ağacın yaprakları arasından yıldızlarla konuşuyor, içinden binbir türlü dualar geçiriyordu. Başını çevirir çevirmez dondu, kaldı.

Zekiye, çiçekli basma geceliği içinde, dişlerini olabildiğince gösteriyor, gözleri, inanılmaz bir sevincin parıltısıyla gülüyordu. Neye gülüyordu bu kız? Hüsnü müydü o yanındaki, yoksa düş mü? Demin yıldızlı gökyüzünde, karanlık yapraklar arasından görmüştü oğlunun başını. Kuzu ürkekliğiyle boynu bükük bakıyordu anasına. Yediler yüzü suyu hürmetine okuyup üflemişti. Hüsnü müydü o?

Akları kan kızarıklığında gözleri açıldı. İki gündür, ömür boyu güldüğü bütün günleri, anılarından söküp alan bir acıyla kıvranıyordu. İnansın mı? Hüsnü mü o?

"Anam." diye bıraktı çantayı Hüsnü. "Anam."

Atılıverdi kollarının arasına. Kadın ağlasın mı, gülsün mü, şaşırdı.

"Hüsnü'm, yavrum!"

Başını bastırdı, göğsüne göğsüne bastırdı. O ilk

sütünü yine vermek, onu ufaltıp ufaltıp kendinde yok etmek istiyordu. Dökülecek yaş kalmayan gözlerinden, analığın bütün sevecenliğiyle ip ip süzülüyordu yaşlar. Solgun yanaklarından indi, Hüsnü'nün saçına, alnına değdi sıcak sıcak. Anasının yarı açık göğsünden, iki memesi arasından gelen terli ten kokusunu solukladı. Bu kokuyu tanıyordu. Doğduğu günden beri. Yirmi şu kadar yıldır nasılsa unuttuğu bir kokuydu ki bu, ılık bir tadı vardı, süt kokuyordu.

Zekiye atıldı, annesiyle ağabeyini kucakladı, yetişmez, ince kollarıyla.

"Geldi anne, geldi!"

"Yavrum benim, oğlum.... Anasının biricik kuzusu..."

Nice günler olmuştu, ergenlik çağıdayken böyle sözleri, böyle okşamaları eliyle, omzuyla iteklemişti Hüsnü. Ana kuzusu gibi sözleri alaya alır, gülerdi. Annesinin sevgisini engelleyemezdi yine. Oğlunun duygusunu bilirdi o çünkü, her oğul böyle olurdu. Et tırnaktan ayrılmaz. İşte, atılmıştı boynuna, sığınmıştı ana bağrına.

Oğlunun başını iki eliyle avuçladı, kanlı gözlerinin bakışları içine aldı onun yüzünü. Hiç kimsenin, ne bilgili, ne bilgisiz, ne peygamber, he hacı hoca, ne öğretmen, ne baba, hiç kimsenin bakamayacağı gibi bakıyordu ona. Hüsnü'nün solgun yüzünde, seyrek, yumuşak sakallarında, ter birikmiş bıyıklarında, çökük avurtlarında, anasından şimdi değil, doğarken aldığı kokusunda her şeyi görüyordu. Karanlıkta silahla kovalanmıştı. Keklikler, güvercinler, üveyikler gibiydi. Tavşanlar gibi ürkekti bakışları. Yememiş, içmemiş, solmuş gözleri ferini yitirmişti:

"Aç mısın oğlum?"

Süt emmesi için memesini ilk uzattığı istekle söylemişti bunu.

"Yedim."

"Yememişsin, soluğundan anladım... Hadi Zekiye..."

"Zekiye, dur... Tokum anne. Valla yedim. Şimdi konuşup görüşelim daha iyi..."

Omzundan çekti Hüsnü'yü, bağrına bastı kadın, doyamadan. Bu kez sevgiden değil, sevgiden daha üstün bir akıllı sevgidendi bu çekiş. Konuşmak mı? Görüşmek mi? Hiçbirini istemiyordu Nazire. Neyi konuşup görüşeceklerdi sanki? Radyodan söylenenleri mi? Polislerin evi aramalarını mı? Oğlunun bir kurşunla yere devrildiğini düşlemelerini mi? Yok, yok bunlar söylenmez, konuşulmazdı. Aklını başından alıyordu insanın. Onun aklı, şuracağında tıpırdayan yürekte, o eşsiz ana yüreğindeydi, o akıllı yürekte:

"Konuşuruz... Görüşürüz... Sus şimdi. Hele uyu. Hele dinlen..."

Başına gelenlerin duyulmasıyla annesinin neler çektiğini kestirebiliyordu Hüsnü. Hakkı'yı anımsadı. Onun annesi de böyleydi. Ama annesine verilebileceklerin en iyisini vermişti Hakkı. Anaları bilirdi Hüsnü. Bilirdi de, niçin kalkıp gelmişti öyleyse? Bir güdü müydü onu buraya sürükleyen? Oğlunu görsün, uzun yıllara sığacak bir sevgiyi, kısa bir süreye mi sığdırsın demişti acaba içinden? Konuşmak, dağıtmak gerekti bu bungun havayı. Kaldırmalıydı bu ağırlığı üstünden. Çekemiyor, taşıyamıyordu. Oysa bir ana sevgisinden daha önemli ne ağırlıklar yüklenmişti sırtına. Şimdi bunu taşıyamıyordu, onca yükü nasıl taşırdı? Boşuna dememişlerdi kimi devrim kavgacıları. İnsanların yitirecek hiçbir şeyi olmadığını kavramaları zordu. Yoksa yeryüzünde yüzyıllardır süregelen bunca acı, bunca haksızlık çoktan sona ererdi. İşte, günlerdir kaçmış, kaçtıkça öfkesi bilenmiş, yüzüne saplantıyla bakan, kan çanağına dönmüş iki gözde düğümlenip kalmıştı. Sevgiyi, her tür duyguyu aşıyordu anasının bakışları, çetin yaşamı hiçliğe dönüştürüyordu. Pintiydi, bencildi, bir anın boşa harcanmasını istemiyordu.

"Babam nasıl?"

Bir an duraladı kadın, yaşlı gözleri kırpıştı:

"İyi."

İyi olmadığını biliyordu babasının. Kuşkusuz annesi kadar bile iyi değildi. Babasının çok kötü yıkıldığını, annesinin göz kırpıştırmasında gördü. Onların elleri, yüzleri, kaşları, kirpikleri çok şeyler söylerdi. Hele böyle zamanlarda.

"Çok mu üzgün?"

"Çok."

"Nerde şimdi?"

"Kahvededir. Dün gece hiç uyumadı."

Kıpır kıpır bir şey oldu Hüsnü'nün içinde. İğreti oturuyordu:

"Uyumadı ha? Niye?"

"Ben uyudum mu oğlum? Ana baba uyayabilir mi böyle günde?"

"Uyuyanlar oluyor ama... Benim öğretmeni unuttun mu? Rıza Bey'i?"

Nazire'nin gözlerinde onulmaz bir acı belirdi. Burkuldu. Acısını yüreğine akıttı ığıl ığıl:

"Aman oğlum..." dedi. "Şuncacık seviyorsan beni, babana deme bunu. Aman oğlum..."

Hüsnü başını kaldırdı yerdeki halıdan. Annesine baktı. Kızarık gözler yalvarıyordu şimdi.

"Olur."

"Hah! Beni seviyorsan... Ne derse desin ağzını açma, olur mu?"

"Olur."

"Söyle bana akılsız oğlum. Doğrucusundur, yalan karıştırmazsın, bilirim. Söyle bana, sen de onlardan mısın?"

"Onlar kim?"

"Radyonun söyledikleri."

Sıkıntılı bir baş sallayışla geri çevirdi annesinin sorusunu. Oğlunun öfkesini sezdi Nazire. Hem bu öfkenin annesine olmadığını da sezdi:

"Benim bilmek istediğim, oğlum, o değil." dedi. "İster onlardan ol, ister olma... Yalnız söyle bana,

yakalayıp götürürler mi seni? Ya da tabancalı tüfekli bir iş gelir mi başına?"

Hüsnü Zekiye'ye baktı. Yardım istiyordu bakışlarıyla.

"Anne, daha şimdi geldi. Sus..."

"Bir kelime, bir kelime istiyorum ben. Başka değil... Nasıl bilirse öyle etsin, oğlumun önüne durmam... Ama benim aklıma ne gelir, sen bilirsin, oğlum..."

"Radyoyu dinlemişsiniz." dedi Hüsnü sıkıntıyla.

"Dinledik, duyduk. Ama ben senden duymak istiyorum. Baban gelmeden de bana!"

"Duydunuzsa biliyorsunuz işte. İstanbul'da kaldığım yeri aramışlar. Suçsuz çocukları alıp götürmüşler..."

"Seni neye götürmediler?"

Hüsnü uzun uzun düşündü anasının bu sorusu üzerine. Baktı; yalvarıyor, tir tir titriyordu gözleri.

"Bulsalar götürürlerdi beni de, anne."

"Demek dün burda bulsalar, alıp götüreceklerdi seni? "

Hüsnü irkildi. Bir annesine, bir Zekiye'ye baktı. Kıçını kaldırdı, yine oturdu:

"Aradılar mı burayı?"

Kadın biriken gözyaşlarıyla süzüyordu oğlunu. O ivedi, tedirgin davranışı çekip götürmüştü Hüsnü'yü kendinden. Artık bundan sonra ne söylese, o sevecen ilgiyi kuramazdı onunla. Oğlu, başını göğsüne yaslayıp ana kokusunu soluklamazdı.

"Aradılar ya ağbi." diye Zekiye yanıtladı.

Hüsnü, karışık saçlarını parmaklarıyla taradı sıkıntıyla. Tavana, kapıya, Zekiye'ye baktı. Derin bir düşüncedeydi ki, annesi bile sezemiyordu. Aralarındaki doğaç ilinti kopmuştu artık, aklından geçenleri bilemeyecekti kadın.

"Tamam." dedi Hüsnü mırıltıyla.

Sonra sürdürdü düşüncesini. Bir daha aranmazdı burası. Gözleri güldü. Annesi bir umut yakaladı bu gözlerde:

"N'oldu oğlum?"

"Hiç, hiç..."

"Bir de bana söyle düşündüğünü?"

Hüsnü Zekiye'ye döndü:

"Kaç kişi geldi aramaya?"

"Beş kişi filan..."

"Benim geldiğimi kimse bilmesin, olur mu?"

Annesi yine ağlıyordu:

"Bilirler mi hiç oğlum? Kimseler bilmez."

Onların anımsamadığını Hüsnü anımsadı. Zekiye'nin elini eline aldı:

"Nişanlandın mı sen?"

Annesi karşılık verdi:

"Nişanlandı ya... Sensiz nişanladık. Yazdık, yazdık, gelmedin."

"Onunla, değil mi?"

"Onunla, Ziya'yla."

"Düğün yakın mı?"

Düğünle saklanması arasında bir ilinti kurduğunu anladı Zekiye:

"Üç-dört ay sonra... Hem Ziya burda değil. O Sarayköy'de çalışıyor ya... Orda teknisyen."

Nazire de anladı konuşulanların ne anlama geldiğini:

"O bilse de bilmez. İyi çocuk, ağzı sıkı. Şurda herkes gülüp oynamaya kalksın, o yerinden kıpırdamaz. Hiçbir aşırılığı yoktur. Akıllı, kendini bilir..."

Sonra susuverdi birden. Kendini bilmez bir kişi vardı bu evde. O da kahırdan kendini yiyip bitiren baba. Onu yola getirmek zordu. Susmasına susardı, ne de olsa baba yüreği taşıyordu, ama her gün oğlunu evin içinde gördükçe kimbilir, ne yapardı? Şimdi bile eve geliverse yaygarayı koparırdı belki. Gecenin sessizliğinde, bağırtısıyla mahalle ayağa kalkar, Hüsnü'nün ansızın çıkıp geldiği ortalığa yayılıverirdi.

"Bak, oğlum." dedi kadın. "Sabaha dek otursak konuşsak doyamam sana. Ama yorgunsundur sen şimdi. Zekiye iki lokma bir şey getirsin, ye. Sonra yat. Kazanı yakalım da yıkan deyecektim, ama yarın yıkanırsın. Baban gelmeden yat da, ben ona usul usul söyleyeyim. Yarın sabah görsün seni..."

"Burda yatsın, şu yatakta."

"Hiç olur mu? Orda sen yatıyorsun. Ben aşağı odada yatarım."

Bir yabancı, bir el, bir konuk gibi yük olmaktan korkan, çekingen davranışı içini ezdi kadının. Bu kadar uzak mıydı oğlu kendilerine?

"Neden burda yatmayacaksın? Elbet yatarsın. Kardeşin o senin. Hem bugün değiştik çarşafları. Mis gibi sabun kokuyor, bak..."

Aşağı kapıda anahtar döndü. Nazire ayağa kalktı:

"Geldi."

Dışarı, merdiven başına çıktı. Basamakları gölge gibi tırmanıyordu adam. Doğru odaya giderdi, hatır bile sormazdı. Ama karısının omuzbaşları oynuyordu sanki. Garip bir sevincin belirtisiydi bu, ya da ortada garip şeyler döndüğünün:

"Ne var?" dedi

"Hiç, uyku tutmadı..."

Sedirin bir köşesinde oturan Zekiye görünüyordu kapıdan. Elinde hiçbir şey yoktu, ama geçmiş günlerde, roman okuduğu, ders okuduğu gibi duruyordu. Adımını attı Murat:

"Uyumadın mı sen de Zekiye?"

Karşılık bile almamıştı ki, görüverdi Hüsnü'yü. Delikanlı, araştırıcı bakışlarla başını kaldırdı. Gözlerinde sevgi dolu bir parıltı yoğunlaşıyordu.

Gerisini görememişti adam. Hüsnü bir gidip bir geliyordu önünde. Bulanıklaşıyordu. O muydu? Değil miydi? Cezaevine düşmüştü ya... Hani vurulmuştu o... Hani vurmasalar bile vuracaklardı oğlunu...

"Baba..."

Silik gölgesi dalgalandı.

"Gelme, sokulma!" dedi boğuk bir ses.

Boğulan, daralan, fısıltılı, belki de ağlayan ya da gülen bir sesti bu, insan sesi değildi. Hüsnü'nün kulağı babasının bu sesini duymamıştı hiç. Karısı da duymamıştı. Zekiye de duymamıştı.

Gözleri kapanıyordu adamın; sendelemişti.

"Baba." diye fırladı Zekiye. "Anne, birşey oldu, koş!"

Nazire koşamadı, Zekiye de yetişemedi. Boğulan, daralan, uğunan ses hıçkırıyordu ki, boğazında düğümlendi:

"Hüsnü." dedi yüreğinden bir şey koparcasına.

Yığıldı, kaldı bastığı yere.

"Anne, babam..."

"Baba!"

Su, kolonya serptiler, elini, yüzünü, kolunu uğuşturdular. Yakasını açtılar, bağrını ovaladılar.

"Bayılmış" dedi Hüsnü.

Nazire de, Zekiye de çöküverdiler oracığa. Babalarının bayılmasına çoktan razıydılar. Oh, ölmemişti ya...

Adam neden sonra araladı gözlerini. Oğlu başucundaydı. Hıçkıra hıçkıra boşandı, ağladı, ağladı, ağladı...

Kocasının, yaşıyla bağdaşmayan hıçkırıkları iki bakımdan pek sevindirmişti Nazire'yi, Çok şükür, ayılmış, kendine gelmişti artık, birincisi bu. İkincisi de, oğluyla birden karşılaşmanın, onu sağ görmenin bir tuhaf sevinçli belirtisiydi ki bu, artık hırçınlığı bırakacak, bundan böyle baba oğul ilişkisi güzelce sürüp gidecekti. Oh, yüreğine su serpilmişti şimdilik, çok şükür...

(*) Yazarın henüz yayınlanmamış KANLI DÜĞÜN adlı romanından.

İNSANCIL ÇANAKKALE TEMSİLCİLİĞİ ETKİNLİKLERİ

Pazartesi/ Alaâddin Şenel'in Düşünceler Tarihini Okuma-Tartışma. Saat: 18.00

Çarşamba/ İnsancıl Dergisi'nden seçilen yazıları okuma-tartışma. Saat: 18.00

Cuma/ Felsefe Okuma-Tartışma, Afşar Timuçin'in Gerçekçi Sanat-Gerçekçi Düşünce. Saat: 18.00

Cumartesi/ İnsancıl'a Katkı. Elürünleri Üretimi. Saat: 14.00

Pazar/ Tartışma-Tanıtma
Gündemdeki bir konu-Okunan bir kitap, dergi, Yazar, Şair. Saat: 14.00

ANTİKA

öyle yıprandım ki
en fazla iki yıl sonra
eskicideyim
köhne bir köşede
ne tozum silinecek
ne ruhum
paslanacak parmaklarım
yazamayacağım
o içli şiirlerimden
bir tane bile
eski almaya gelenler
benim yaysız ve süngersiz koltukta
oturduğumun farkına
bile varmayacaklar

DECCAL

ey şiirin küflü sokakları
açın girişlerinizi savulun
bey geliyor
veya gelmekte
ey çıkmaz şehirler
martı sesleriyle yıkılan deniz
kadın gibi olan ay
gezegenler dolu haneler
ıssızsınız işte saklanmayın
ey gözler
bulutları dinle
kan kırmızı bulutlar
ey kulaklar
gözünüz bundan böyle
bende olsun

SEPULTURA

mahzenlerden çürümüş et kokuları dağılıyor
yıkanmış ölüler nöbet tutuyor kalede
merhametin onursuz son vuruşuydu
bu geceki
ne ilk olacak ne son
nerde ılık yaz akşamlarındaki
kış kokusu
et kokuyor mevsimler
çürük et
parçalanmış kadavralardan
nefret kin akıyor oluk oluk
ve dağılıyor mavi denize atımak
hastasıyım
ana hastası baba hastası
mercanlardan yosunlardan kayıyordu ayaklarım
kayalardan yansıyan sesler
dilsiz yıkanmış ölüler vardı yanıbaşımda
çıplaktı kefensizdi son dostum
yol kurdumdu içimdeki
kemirdi kemirdi
boş ve yırtık ciğerle çıkıcam
dağ yoluna

Betül KABA

Yıldız Güncesi

Cengiz GÜNDOĞDU

30 Eylül Pazar

Yıllar önce gecekondulaşmanın sorun olacağı anlaşıldıkta şöyle dedi. "Kent topraklarını kamulaştırın... ucuz... güzel konutların yapın. Yoksa bu işin sonu karakolda bitecek"

Buna karşı zamanın yöneticileri "Gecekondulaşma halkımızın girişimciliğini gösteriyor. Halkımız bu girişimciliğiyle konut sorununu çözüyor" dedi.

Sonra n'oldu. Bu gecekonduların maddi getirisi yükseldi. Bir yerde maddi getiri yükselmişse sermaye, oraya göz diker. Türkiye'de de böyle oldu. Kapitalist şöyle düşündü. Şimdi fabrika kuracaksın sonra işçi sendikalı olacak, işin yoksa işçiyle, şunla bunla uğraş. Toprak getirisine el koyarım daha iyi. Böylece "Bunlar kaçak" diye gecekondu yıkımları başladı.

İşte İstanbul'da, Karanfilköy, rant mücadelesinin yaşandığı bir bölge. Yıkımlar başlamış. Karanfilköylüler de "yıkımlara karşı inat şenliği" düzenlemişler. *İnsancıl*'ı da çağırdılar. Dün Berrin Taş'la şenlikteydik. Biraz geç gittik. Tiyatro gösterisi varmış, onu göremedik. Şarkılardan, türkülerden sonra panel başladı. Panelde özellikle şu söylendi. Sermayeye bir rant mücadelesine girişilirse, Karanfilköy bu mücadeleyi kaybeder.

Peki n'apmalı. Bir kent tasarımı yapılmalı... bu tasarım için mücadele etmeli. Bu önemli. Halk, şimdiye kadar yıkıma karşı "Çocuğumu öldürürüm... yaklaşmayın kendimi yakarım" diye direnmek istedi. Tabii bu işe yaramadı. Yaka paça edildi... kondusu yıkıldı. Evsizlerden destek bulmadı bu tür direnişler. Şimdi ilk kez Karanfilköylüler bir konut tasarımı... yerleşim tasarımı için kolları sıvayacak. Bu yapılabilirse, bütün yerleşim yerleri için model de olabilir.

Ben, şenliğe gelen insanlarda bu kararı gördüm. Tabii bu yetmez. Disiplinli... özverili... ortaklaşmacı bir çalışma gerekiyor. Bu başarılırsa Karanfilköy kurtulur. Yoksa sınıf mücadelesinde yenilir.

Gecekondu yıkımından sonra, bağırıp çağırmadan, saç baş yolmadan, benim bildiğime göre, ilk kez böyle bir şenlik yapılıyor. Daha önce yapılmayanlar yapılmaya başlanmışsa gelecek için umutlu olmaya hakkımız vardır.

Dün, şenlikten bu umutla ayrıldım. *İnsancıl*'ı şenliğe çağıran gençler şunu söylediler bana "Biz *İnsancıl*'dan sevgiyi... düşünmeyi... mücadeleyi öğrendik."

Buna pek sevindim.

Karanfilköylülerin düzenlediği panelin ikinci bölümünü dinleyemedik. Çünkü *Beksav*'da benim de katılacağım bir panel vardı. *Sanat-Kültür Dergilerinin İşlevi*. *İnsancıl*'dan ben, *Gerçek Sanat*'tan Güngör Gençay, *Evrensel Kültür*'den Tevfik Taş, *Tavır*'dan Sadık Çelik katıldı bu panele. Suna Aras yönetti.

Panalleri öbür konuşmacılara haksızlık olmasın diye aktarmıyorum, biliyorsunuz. Ama benim için güzel bir gündü. Çoktanberi göremediğim sevdiğim... özlediğim insanları gördüm. Aydın Çubukçu'yu... Mehmet Esatoğlu'nu... Lale Ulutepe'yi...

Sevdiklerimi gördükte içim içime sığmıyor... seviniyorum.

1 Ekim Salı

Şöyle düşünüldü. Ekonomi değişirse... teknik değişirse insan da değişir. Ekonominin, tekniğin etkisiyle değişen insan güzel bir dünya kurar.

Şimdi bu söylediğim modernizmin özeti... en kısa özeti.

Türkiye'de islamcılar, teknik değişimlere karşıydı eskiden. Okul... yol... elektrik istemezlerdi. İslamcılar korkardı. Bütün bunların insanımızı değiştireceğini sanırlardı. Bizler de okulun... yolun... elektriğin insanı değiştireceğini sanırdık, bütün gücümüzle bunları savunurduk.

Tuhaf gelebilir ama, 1950'lerin sonunda biz gençlerin tartışması buydu. Ailecek tandığımız bir islamcı, evine elektrik almamıştı. Gaz lambasıyla aydınlanırdı. Radyo, şeydan icadıydı.

Ben bu düşünceden 1970'lerin ortasında kuşkulandım. 1950'den 1970'lere çok değişiklik olmuştu Türkiye'de. Ama insan, bu değişikliğe oranla pek değişmemişti.

1979'da bu düşüncemi söyledim bir yazımda. Trafik yasası değişiyordu o tarihlerde. Bu yasanın trafiğin bütün sorunlarını çözeceği söyleniyordu. Ben o yazımda, yasanın hiçbir sorunu çözemeyeceğini söyledim. Çünkü dedim, bizim kültürümüzde... bizim insanımızda, sözgelimi kırmızı renk dur simgesi değil, yalnızca bir renk.

Şimdi 1996'dayız. Trafiğimizin 1979'dan ciddi bir farkı yok. Bütün köylere televizyon bile girdi. Teknik-ekonomik gelişmeler insanımızı değiştirmedi. Tam tersi Erbakan iktidara geldi.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel köyde bü-

yüdü. Köyden çıktı. Çankaya'ya geldi. Süleyman Demirel'in düşüncesinde bir kıymıkçık değişiklik yok.

Şunu kabul etmeliyiz. Modernizm iflas etti. Hele Türkiye'de... Hiçbir modernist, ekonominin... tekniğin insanı değiştirdiğini savunamaz Türkiye'de.

Bu topraklarda yaşayan milyonlarca insan sanki, noterden onaylı bir sözleşme yaptı. Ekonomide... teknikte ne değişirse değişsin, biz hiçbir biçimde değişmeyeceğiz.

Biz bugün bile motorlu taşıtları, atarabası gibi kullanıyoruz. Bütün teknik değişimlere karşın eğlencemizin, gaz lambası altına yapılan eğlencelerden hiç farkı yok. Birayı ılık içiyoru. Cigara izmaritini sokağa atıyoruz.

Bütün bunlar bir yana Sovyetler Birliği'nde olagenler, insanın pek kolay değişmediğini gösteriyor. 1917'den 1980'e neler neler değişti Sovyetler'de. 1980'de ne gördük. 70 yıl sonra bile o insan, 1917'in öncesi insan çıktı karşımıza.

Bunları niye söylüyorum. Türkiye'de marksistlerin büyük çoğunluğu, bütün yaşananlardan sonra bile "altyapı" değişirse insanın değişeceğini sanıyor. Buna inatçı iyimserliklik diyorum.

Kimileri de insanın değişmediğini gördükte, insan, n'aparsan yap değişmez, biz mücadeleyi bırakalım diyor. Buna da inatçı karamsarlık diyorum.

İnatçı iyimserlik de, inatçı karamsarlık da doğru değil. İnsanlık tarihinin milyonlarca yılı hesaba katılırsa insanın değiştiği ortada. Kesin bu. İnatçı karamsarlık burda geçerli değil. Kısa mesafeleri hesaba kattıkta, yüzyılda... dahası beş yüzyılda insanın değişmediği kesin. İnatçı iyimserlik de burda geçerli değil.

İnatçı iyimser, insan sorunuyla uğraşmıyor. Biz altyapıyı değiştirirsek insan nasıl olsa değişir diyor. İnatçı karamsarlar da n'aparsan yap, insan değişmez diyor, insanla uğraşmıyor.

Oysa, hem inatçı iyimserler, hem inatçı karamsarlar mutlaka, insan sorunuyla... insanın değişim sorunuyla ilgilenmeli. Bu ciddi bir zorunluluk. Çünkü insanın değişimini engelleyen önemli bir öge var çağımızda. Kapitalizm.

Bu öğe kapitalizm, bütün ideolojik aygıtlarıyla insanın bilincini dumura uğratıyor... insanın değişimini önlüyor. Marks'ın dediği olmadı. Katı olan hiçbirşey buharlaşmadı. Kapitalizm, katıya daha da katılaştırdı. Daha ötesi, insanı, insanlıktan çıkardı. İnsani ilişkileri parçalayan bilinç durumları pekiştirildi. Türkiye'nin şu durumuna bakın. Alt kimlik, üst kimlik, mezhep kimliği... din kimliği diye kapitalizmin oluşturduğu yanlış bilinç tuzağında birbirimize kıyıyoruz.

Bunu söyledikte bana pek kızanlar var. Ama bir kez daha söylemem gerekiyor. Türkiye'de yaşayan bu insanlarla sosyalizm kurulmaz.

Peki n'apmalı. 20 yılı hedefleyen ciddi bir tasarımla, kapitalizmin pekiştirdiği bilinç durumlarını kırmak için mücadele başlatılmalı.

Bütün bunları niye yazdım. Yeni Yüzyıl gazetesinden aktarıyorum. Aynen "Olaylara müdahale edebilecek sayıda jandarma gücü bulamayınca Özel Timden 15'er kişilik iki ayrı ekip isteyen savcı, ardından da Devlet Hastanesi başhekimini arayarak çok sayıda yaralı çıkabileceğini söyledi ve hazırlık yapılmasını istedi. Cezaevi savcısı, Özel Timden gelen ekipleri, silahlarını aldıktan sonra 15'er kişilik iki ekip halinde cezaevine soktu. Özel Tim elemanları bu arada ellerine geçirdikleri tahtaları kullanarak direnen mahkumlara saldırdılar...

Dün gece Savaş Ay'ın *A Takımı* adlı programında bir genç şöyle dedi. "Ben morgda gördüm. Öldürülenlerin kafası yoktu. Hepsinin kafası parçalanmıştı."

Burda duralım. İnsan ot değil. Her insanın arkasında milyonlarca yıllık insani birikim. Kapitalizmin dumura uğrattığı bilinç, işte bunu unuttu. Bilinci dumura uğrayanın eline sopa verdi. Hapishaneye soktu. Onlar da 11 insanın kafasını parçaladı.

Kapitalizm insanı, insanlıktan çıkarıyor. İnsanın, insani dönüşümünü engelliyor. İnsanı irkilten... insanın tansiyonunu 20'ye çıkaran olaylar yaşanıyor.

İnsan sorunu var önümüzde. Ciddi bir mücadeleyle insana, insanlığını anımsatmalıyız. Biz kapitalizmi ancak insanla yerle bir edebiliriz.

Kapitalizm, insandan korkar.

8 Ekim Salı

"Ulusal onuru" koruyan... kollayan ne kadar çok insan varmış Türkiye'de. Bunu görünce şaşırdım. Libya'da Kaddafi, Erbakan'ı küçük düşürmüş. Şimdi herkes hop oturup hop kalkıyor, "ulusal onurumuz... ulusal onurumuz" diye. İyi ama "ulusal onur'unuz A.B.D.'ye... İngiltere'ye... Almanya'ya geldikte neden duyarlı değil.

Libya'ya geldikte "ulusal onur"umuz pamuk helvası... kabarıp duruyor, Batılı ülkelere geldikte pıs diye sönüyor.

Ulusal onura o kadar titizseniz, Kaddafi'ye kabarıp durmayın. Titizseniz ulusal onura, güzelim yemeklerimizi... imambayıldı... karnıyarık... pilav... kuru fasulye... zeytinyağlı sarma... yerle bir eden haburgere savaş açın. Görüyorsunuz son derece basit... yalın konuşuyorum.

Bir de şu. Taksim'de bir tabela var. "Çatınızla gurur duyabilirsiniz" diyor. Gurur duyabileceğimiz her bir insanı değer yok olmuş da bir tek çatımız kalmış. Para vereceğiz... çatı yaptıracağız, gurur duyacağız.

"Ulusal onur" koruyucuları hadi yekinin, koruyun "ulusal onur"umuzu. Ilk şu yemeklerden... çatılardan başlayın işe. Kaddafi'ye karşı kabarıp durmayın pamuk helvası gibi.

11 Ekim Cuma

Sabah kalktım... baktım, kocaman giri bulutlar göğü kapatmış baştanbaşa. Kış geldi mi dedim. Geldi mi kış. Bilmiyorum. Belki geldi. Geldi de ben sonbaharlık giysilerle direniyorum kışa.

Biliyorum, direnmek boşuna. Yakında... belki yarın... soğuklar dörtbir koldan sarar insanı. Kırar direncimi.

Yeni bir kitabım çıktı. *Yıldız Güncesi 1991-1992*. İlk kez bir kitabımı ordan burdan okuyorum. Şunu gördüm. Ne çok üzülmüşüm. Bunca üzüntüye nasıl dayanmışım şaştım. Dayandım diyorum ya, pek kesin değil bu. Acılara... üzüntülere iç dünyam dayandı. Bedenim dirsek vurdu. Yüreğim yalpaladı. Tansiyonum bozuldu. Sıkıp durmaktan dişlerim çatladı.

Hep üzüntü mü... hep acı mı. Yo. Sevinç de var... esenlik de var güncelerde. Az ama.

Yalnız üzüntü sevinç değil günceler. Kızmışım... sinirlenmişim. Sevindim buna. Ben varım *Yıldız Güncesi*'nde. İnsan var.

Kitabın başında şöyle diyorum. "Yıldız Güncesi bir anlamda bir akarsu. Ama dağlardan dökülen değil, dağların doruğuna doğru akan bir su. Yıldızları özleye özleye... güzel bir dünya için akan su... dağların doruğuna."

Doğru bu. Peki doruğa... dağın doruğuna çıkabildim mi. Hayır. Aktım durdum. Tam çıkıyorum... çıktım derken bir baktım, dağın yamacındayım. Yekindim. Yeniden aktım.

Hep böyle. Akıp duruyorum. Bazen sessiz... yavaş... esenlikli... bazen büyük dalgalarla... burgaçlarla. Hep akıyorum ama.

15 Ekim Salı

Geçenlerde *Beksav*'da bir panel yapılmıştı, sanat-kültür dergilerinin işlevleri için. O panelde konuşmacılardan biri de bendim. Bir ara konuşurken, okurun da bir bedel ödemesi gerektiğini söylemiştim.

Nedir bu bedel. Sanatın sınıfsallığından söz edilir de, bu söz, ciddiyetle kavranmaz. Bu söz ciddiyetle kavransaydı güzel bir dünya için mücadele eden kültür-sanat emekçileri desteklenirdi.

Ama burjuvazi, Türkiye'de bile sanatçılarını destekliyor. Bu destek gün güne büyüyor. Hiçbir burjuva yazarının... şairinin hayat gailesi yok. Burjuvazinin bu davranışına imreniyorum. Burjuvazi, sanat sınıfsaldır diye atıp tutmuyor. Hiç konuşmadan sanatın sınıfsallığı neyi gerektiriyorsa onu yapıyor.

Bizim solculara geldikte... Sol her ağzını açışta sanat sınıfsaldır diyor. Ben de peki öyleyse sanatın şu sınıfsallığını hayata geçir... uygula dedikte, durmadan konuşanı koydunsa bul.

Soruyorum. Sanatın sınıfsallığı kuramsal bir sorun mudur. Bu işin pratik yanı yok mu. İşte ben bu işin pratik yanına değindim. Okur bu işin bedelini ödemelidir. Nasıl. Emekten yana mücadele eden kültür emekçilerine bakarak.

Beksav'da şunları söyledim. En azından bize bulgur... makarna... pirinç... yağ... meyve... peynir... zeytin getirin dedim.

Bunları söyledikten sonra n'oldu bakın. Hüseyin Bul Tunceli'de. Bu söylediklerimi *Demokrasi* gazetesinde okumuş. Zaten İstanbul'a gelecekmiş. Cengiz ağabeye de peynir götüreyim demiş.

Hüseyin Bul peynirle geldi *İnsancıl*'a. Peyniri *İnsancıl*'da bölüştük. Hüseyin Bul'a teşekkür ederim.

Okur böyle olmalı.

Hüseyin Bul'la Tunceli'yi de konuştuk. Tunceli'de istediğin giyeceği... istediğin yiyeceği alamıyorsun sözgelimi iki kilo peynir... iki kilo zeytin... iki kilo portakalı evine götüremiyorsun.

İşte böyle bir ülkede yaşıyoruz.

18 Ekim Cuma

Edirne... görmeden sevdiğim kent... Daha önce bir kaç kez gittim. Damla dergisi çağırmıştı. Meriç'in yamacına oturup hayal kurmuştum. Görmeden, sağını solunu bilmeden bir kent sevilir mi. İşte benim böyle tuhaf yanlarım vardır.

Dün Edirne'deydim yine. *Trakya Üniversitesi Öğrenci Derneği* çağırdı. Eğitim sorunlarıyla ilgili bir söyleşi için.

Sabah yola çıktım. Hava güneşliydi. Taşıt önce Lüleburgaz'a uğradı. Daha sonra Babaeskiye. İyi oldu. Bu iki kenti de şöylece olsa bile görmüş oldum. Babaeski sıkışık... Lüleburgaz geniş göründü bana.

Edirne'ye girişte taşıt durduruldu. Kimlik denetimi yapıldı. Kapitalist devlet baskısını her yerde... her köşede hissetiriyor, sakın boş bulunma tependeyim diyor. Sağa sola bakarsan tepene inerim diyor.

Sonra *Trakya Üniversitesi*... Konuşma kantinde. Kantin düzenlenirken rektörlükten bir haber. "Kantini kapatın. Söyleşi yapılmayacak." Rektör... dekan gelip eğitim sorunlarını dinleyeceklerine "Bu sorunu konuşmayın. Kapatın kantini" diyorlar.

Peki n'olacak.

Gençler, haberciye "Kantini kapatmıyoruz. Söyleşiyi burda yapacağız" dediler. İşte böyle gergin bir ortamda başladı söyleşi. En arkada... ayakta sivil görevliler.

Eğitim dendikte yalnız okulu düşünmüyorum. En kuytusuna kadar sistemi düşünüyorum. Bunu anlattım. Sonra okullardaki eğitime geldim.

Az tartışmalı bir söyleşi oldu.

Benden sonra Mehmet Özer şiir dinletisi sundu. Mehmez Özer şiir okurken yeni görevliler geldi. Arkadan bir saldırı yapılırsa, saldırıyı önlemek için yerimden kalktım. En arkaya oturdum. Bunu yaparken de gülüyorum. Şu işe bak. Söyleşiye değil, savaşa geldik sanki.

Neyse... söyleşi kazasız bitti. Ama aşılması gereken bir engel daha varmış. Bahçede... çıkarken

gözaltına alınabilirmiş. İyi, n'apalım. Bahçede de dokunmadılar. Çıktık üniversiteden. Mehmet Özer'in işi var. İstanbul'a döndü. Biz *Yargı-Sen*'e gittik. *Yargı-Sen*'de Şaban Efe'yle Mümin Bilgiç'le memurların sendikalaşma sorununu konuştuk Şaban Efe Tarım Açık Cezaevi İnfaz Koruma Başmemuru... Mümin Bilgiç Kapalı Cezaevi İnfaz Koruma Memuru.

Şaban Efe'ye şunu sordum. N'apmak istiyorsunuz. "Toplusözleşme ve grev hakkı istiyoruz... insanca yaşamak istiyoruz" dedi. Özetle... tam yerinde kelimelerle sorunlarını anlattı. "Peki" dedim "ben burda hiç kadın görmedim. Erkekler mi örgütleniyor" "Hayır" dedi Şaban Efe. Kadınlar iş çıkışı gelirlermiş. Geçen yıl, sendikanın başkanı bir kadınmış.

"Örgütlenmede siyasal görüş ayrımı yapıyor musunuz" dedim. Mümin Bilgiç, "Her görüşten insana açığız" dedi.

Hem Şaban Efe'yi, hem Mümin Bilgiç'i örgütlenme mücadelesinde kararlı gördüm. Sevindim.

Yargı-Sen'den ayrıldıktan sonra gençlerle vedalaştık. Saat 17.30'da hareket eden taşıta bindim, İstanbul'a dönmek için.

19 Ekim Cumartesi

Tatsız bir gün... Yaşar Kemal'in 1 yıl, 8 aylık cezasını, Yargıtay 8. Dairesi onayladı. Karar gereğince Yaşar Kemal, şimdi hapise girmeyecek, ama beş yıl içinde aynı suçu işlememek koşuluyla.

Şanar Yurdatapan önceki gün tutuklandı. Zarakolu'yla Kürkçü yargılanıyor. Bu arada düşünce suçlarıyla ilgili dava devam ediyor.

Kapitalist devlet Türkiye'yi cehennemi bir ateşin içine soktu. Toplum tel tel dökülüyor. Döküntüyü önlemek için her köşede cehennem ateşleri yakılıyor. Kapitalist devlet, insanı korkutmak... yıldırmak... sindirmek için zebaniler... cellatlar korosuyla insanın üstüne üstüne yürüyor.

Yaşar Kemal "Beni mahkum edenler çocuklarının yüzüne bakamazlar." demiş.

Onların bunu düşündüğünü... onların böyle bir sorunu olduğunu sanmıyorum. Çocuklarının yüzünden önce, insanın kendi yüzü var. İnsani birikimi edinmiş biri, böyle bir karardan sonra değil çocuklarının yüzüne, kendi yüzüne bakamaz.

Ama Türkiye, insani çizginin çok uzağında. İşte bundan ötürü, insani birikime yakışmayan her olaydan sonra yüreğimiz burkulurken, onların kılı bile kıpırdamıyor.

23 Ekim Çarşamba

Dün *Radikal*'de Koray Düzgören şöyle diyor. "Doğu ve Güneydoğu'dan Türkiye'nin Batı ve Güneyine yönelik zorunlu göçün, göç eden insanlar üzerinde nasıl bir etki yarattığı sorunu henüz doğru dürüst incelenmiyor."

Bu inceleme tezelden yapılmalı. Çünkü nerden olursa olsun zorunlu göç insanın iç dünyasını allak bullak ediyor. Bunu ben gördüm. Size de anlatmalıyım. Birkaç ay önce Ankara'daydım. Sabah indim... gece dönecektim. Arkadaşlar gece yemeği için... şimdi adını anımsayamıyorum... bir yere götürdüler. Tanıdıkları... bildikleri yermiş. Yedik içtik. 23.00 sularında kalkmak üzereydik, garson geldi. Kibar bir söyleyişle. "Kapatıyoruz. Ben de eve gecikmeyeyim" dedi. Nereye gideceğini sordum. Ankara'da bir yerin adını söyledi. "Ben de İstanbul'a gidiyorum" dedim. "Sultanahmet'e mi" dedi. "Dergimiz oraya yakın" dedim. Kalktık. Giderken "İyi günler" dedim. Yüzüme sert sert baktı. Homurdandı. Yürüdüm. Tam merdivenden iniyordum. Bu,"Benle niçin alay ediyorsunuz. Yakışıyor mu size benle alay etmek" diye bağırmaya başladı. Döndüm. "Senle alay etmedim." dedim. "İstanbul'a gidecekmiş" diye homurdandı. "Efendi, gerekirse senden özür dilerim. İstanbul'a gidiyorum gerçekten. İşte biletim." Durdu. Arkadaşlar araya girdi. Çıktık. Üzüldüm. Pek üzüldüm.

Mustafa Bayram'a sordum. "Bir hata mı ettim ben. Bu ne anlama geliyor" dedim. Mustafa Bayram "O İranlı mülteci. Mülteci duygusu belki" dedi. O zaman ayıktım.

Zorunlu mülteci bizim anlam veremeyeceğimiz derecede duyarlı oluyor. Bir bakış... bir söz... hafif bir şaka zorunlu mülteciyi çileden çıkarıyor. O gece genç arkadaşlarım yanımda olmasaydı, kimbilir n'olurdu.

Siz siz olun zorunlu mülteciyle konuşurken davranışlarınıza... sözlerinize son derece dikkat edin. Söz gelimi, bir mülteciyle şakalaşmanın sonu karakolda bitebilir.

Bunun için mülteci sorunu dikkatle irdelenmeli.

Tabii kimse yapmayacak bunu. Vurdulu kırdılı... insanın hiç önemsenmediği bir ülkede yaşıyoruz. Mülteci sorununu da yaşaya yaşaya öğreneceğiz.

25 Ekim Cuma

Kış geldi.

Eskiden severdim kışı. Hele kar yağdıkta... sevinçle yürürdüm uzun uzun. Sonra zaman geçti. Yaşlandım. Kış... soğuklar, yağmurlar ısırmaya başladı. Sıtkım sıyrıldı kıştan. Üzülüyorum ama kıştan sıtkım sıyrıldığı için. Sevgiliye... sevilene vefasızlıkmışcasına üzülüyorum.Elden ne gelir, kışın baskısı rahatsız ediyor beni.

Yaşlandıkça duygularım değişiyor. Geçende Edirne'den dönerken düşündüm. Yolculuğu da sevmiyorum artık. Yanımda oturan kişinin bencilliği canımı sıkıyor. Otobüste oturmasını bilmiyoruz. Bacağımızı üç dört karış açıp oturuyoruz. Edirne'den dönerken böyle oldu. Yanımda oturanı birkaç kez uyarmak zorunda kaldım.

Tirenle yolculuğu seviyorum. Tek kişilik koltuklar var tirende... hiç kimse rahatsız edemez insanı.

Yaşlandıkça duygularım değişiyor dedim. Es-

kiden insan üzülmesin diye elden geldikçe yumuşak davranırdım. Kimi saygısızlıkları görmezden gelirdim. İnce ince uyarırdım. Ama bu hayatımda hep patlamalara yol açtı. Beklenmedik noktalarda keskin vuruşlarla kestim ilişkilerimi daha fazla üzülmemek için.

Bir de şu var. Ben arkadaşlarımın sorunlarına hiçbir zaman ilgisiz kalmadım. Gerekirse elimi ateşe soktum arkadaşım için. Ancak gün geldi, ben sorunlarla uğraşırken o kişilerin ciddi ilgisizliğini gördüm. Bunu da sorun yapmadım. İlgisizliklerini zamansızlıklarına verdim. Zamanı yok da onun için uzak duruyor dedim. Böyle düşündüm.

Yanılmışım. Onlar güzel gün... sorunsuz gün kişileriymiş. Burda işin tuhaf yanı şu. Onlar da tanımamışlar kendilerini.

Şunun iyice bellenmesi gerekiyor. Ciddi... sıkı bir arkadaşlık için kişinin kendini doğru algılaması temel koşul. Yürekli mi... korkak mı... özverili mi... sorunlu günlerde sıkı durabilir mi.

Bir ilişkiye girmeden önce kişi kendini iyice tartmalı... kendini doğru değerlendirmeli. Kişi kendini saklarsa... kendini iyi tanımazsa, hayat dersini verir. Sıkıntılı bir günde kişi kendini görür... gösterir.

Kıpırtısız bir denizde sandal gezintisi güzeldir. Böyle bir gezide kişinin kendi görünmez. Ne zaman fırtına çıksa... kürekler kırılır, işte o noktada kişinin kendi net bir şekilde görünür.

Bugün gazetede gördüm. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi*'nde "aşk cinayeti" işlenmiş. Bir genç, kendine yüzvermeyen bir genç kızı tabanca ile öldürmüş. Fotoğrafta, tabanca sesini duydukta kaçan öğrenciler de var.

Tabanca sesini duydukta kaçan, ciddi... sıkı bir arkadaş olamaz. Arkadaşlık güzel günler için değil, kötü günler içindir. Arkadaş, değil tabanca top patlasa yerinden kıpırdamaz.

İşte bunu iyi değerlendirmeli insan. Tabanca patlayınca n'apacak. Tabanca patladıkta kaçacaksa bunu da söylemeli. Yoksa ergeç tabanca patlar. O zaman kaçar. Kaçtıkta bunu açıksa söylerse "Ben sıkıya gelemedim" derse yine iyi. Öye yapmaz da kaçışını teorize ederse o kişi iflas olmaz.

İflah olmaz dedim. İşte bende değişen bu. Eskiden kaçışın teorize edilmesine inanırdım. Şimdi inanmıyorum. Sıkıyı görünce kaçan için iflah olmaz diyorum.

"Yıllar öcne... 1987'de *Yengeç Fırtınası* adlı yazımı şöyle bitirmişim "Sarayburnu'nda yürüyorum. Yalnız... üzgün. Belki karamsar... Aklımda Beşinci Senfoni... Gerilimli, bunalımlı, anlamlı... Tam o sırada Ceyhun Atuf Kansu geliyor. Koluma giriyor. "Üzüntülüsün" diyor "Evet" diyorum Yürüyoruz. Fırtına şiirini söylemeye başlıyor. Önce yavaş... Fısıldar gibi... sonra sesi yükseliyor "*Güzel havalarda şarkı söylemek kolay/Güzel havalarda düş kurmak kolay iş/ Fırtınada umudunu yitirmeden insan/Eğilmeden şarkı söylemel*." (...) Yürüyorum yengeç fırtısına doğru. Sanki yalnız değilim."

Hayat hep güneşli... meltemli... yıldızlı olmaz. Gün gelir, bir fırtına eser... yer gök karışır. Arkadaşlık işte böyle günde belli olur. Fırtına yeri göğü sarsarken... tabancalar... bombalar ardarda patlarken, umudu yitirmeden... eğilmeden şarkı söylemektir arkadaşlık... omuzomuza... kayıtsız şartsız.

Kış geldi.

Uzun soğuklar başlayacak.

1 Kasım Cuma

Arkadaşım Ayhan Varol, mektupla soruyor. "Yazılarınızda geçen anneniz, onun sözleri gerçek mi? Yoksa o bir yazın aracı mı?" Bunu okudukta yüreğim hopladı. Şimdi sağ olsaydı, mektubu gösterir. "Bak anne seni soruyorlar" derdim. Gülümserdi. "Öyle mi oğulcuğum" derdi.

Annem hep oğulcuğum derdi bana.

Beni özel yetiştirdi. Anneme göre her insan, milyonlarca yıldır devam edegelen bir kültür birikimidir. Bundan ötür her insanın hem geçmiş kuşaklara, hem gelecek kuşaklara, borcu vardır.

Peki bu borç neyi gerektir.

Anneme göre bu borç insan için... kimsenin kimseyi küçümsediği... kimsenin kimseyi ezmediği... horlamadığı bir dünya için mücadeleyi gerektir. Böyle bir mücadele için insanın disiplinli... özverili... sorumlu... doğrucu olması gerekir.

Sorumluluk derken şunu anlatmak istiyorum. Ortaokul birdeyken bir arkadaşımla ortaklaşa açık saçık bir seks kitabı almıştık. Sırayla okuyorduk. Birgün ben, birgün o. Sıranın onda olduğu bir gün sınıfta arama yapıldı. Çantasından o kitap çıktı. Disipline verildi. Durumu akşam anneme anlatıkta sordu. "Sen n'aptın" "sustum" dedim. Bu, anneme göre ciddi bir sorumsuzluktu. Ortada bir suç varsa, bir suçun ortaklarından biri de bendim. O suçtan ben de sorumluydum. Susmakla insanlığın kültür birikimini ezmiştim.

Annemi dinlerken şaşkınlıktan küçük dilimi yutacaktım. "Ama" dedim "herkes böyle davranır" Annem "Oğulcuğum" dedi "Herkesin öyle davranması yanlışı doğru yapmaz. Sen herkese rağmen doğru davranacaksın. Üstelik herkesin doğru davranması için mücadele edeceksin"

Ertesi gün okula gittim." O suçun ortaklarından biri de benim.Kitabı birlikte aldık" dedim.

İşte annem böyle yetiştirdi beni. Disiplinli... sorumlu... özverili... doğrucu. İyi mi oldu kötü mü. Bana sorarsanız iyi olmadı. Çünkü bu yüzden hayatım hiç düzgün gitmedi. Şahsiyeti oluşmamış... bir fırtınada yer değiştiren... savrulup giden... ne istediğini bilmeyen... insani sorumluluğu asla hissetmeyen kişiler yüzünden çok acı çektim... çok üzüldüm... çok tatsız durumlara düştüm.

Tabii annemin kabahatı yok bunda. O güzel bir dünyayı, ançak şahsiyetli... doğrucu... disiplinli...

özverili insanların kurabileceğine inanıyordu. Buna ben de inanıyorum. Annemin yanılgısı şurdaydı. Annem, insani mücadele girişen herkesin en baştan kayıtsız şartsız böyle bir insan olduğunu sanıyordu.

Sözgelimi, tiyatro insani mücadelenin araçlarında biriydi anneme göre. Tiyatro emekçileri kayıtsız şartsız şahsiyetli insanlardı. Annemin etkisiyle tiyatrocuları ben de öyle sanıyordum. Tiyatroculardan ilk kalleşliği gördükte ikimiz de çok şaşırdık.

Annem ölene kadar düşüncelerinden caymadı. Olagelenler tatsız rastlantıydı. Sözgelimi Çehov'un okuyan birinin kalleş olabilmesi mümkün değildi. Çünkü anneme göre sanat yalnızca estetik bir etkinlik değildi. Sanat yalnızca güzellik bilincini geliştirmez insanda, ahlaki bilinci de geliştirir. Hem Çehov'u okuyacaksın, hem kalleş olacaksın. Bu mümkün değildi anneme göre.

Hem annem hem ben koyuna benzerdik. Biri söz verince inanırdık. İşler ters gittikte ana oğul üzüm üzüm üzülürdük.

Sonra annem öldü. Ben ortada kalakaldım. Hayatın içinde sağlı sollu tokatlar yedikte, canımdan bezdim. Kendimi öldürmeyi düşündüm. Annemin aklımda kalan bir sesiyle kendime geldim. Bir karınca 39 kez düşmüş tırmanmak istediği duvardan. Ama kırkıncıda tırmanmış duvara. Yekindim. Hem kendimle... hem öbür kişilerle mücadele giriştim. Annemin bende kurduğu temele hiç dokunmadım. Ama insanlarla ilgili bilgim değişti. Bunu bilmeme karşın, insan bilgimi uzun süre sindiremedim... içselleştirmedim. Annemin etkisiyle tabii. İnsana fazla güvenilmemesini biliyordum, ama bu bilgiyi uygulayamıyordum. İnsana inanmamak utandırıyordu beni. Bu utancın bedelini arkadan yediğim yumruklarla ödüyordum.

Bugün geldiğim noktada şunu söylemeliyim. İnsanların çoğunun "sözünün eri" olmadığını biliyorum. Yüze gülücülerin, ilk fırsatta nasıl bana saldıracaklarını biliyorum. Sıkıştıklarında nasıl sıyırtıp kaçacaklarını da biliyorum. Yine de annemin etkisiyle sözlerine inanıyorum. Eylem-söz çelişkisini gördükte, belki bu tatsız bir rastlantıdır diyorum. Rastlantılar çoğalınca... dayanılmaz duruma geldikte ilişkimi kesiyorum.

Peki nasıl ayakta duruyorum. Neden yıkılıp gitmiyorum. İnatçıyım da ondan.

Arkadaşım Ayhan Varol soruyor. Yazılarınızda geçen anneniz, onun sözleri gerçek mi? Yoksa o bir yazın aracı mı?" Keşke o bir yazın aracı olsaydı. O zaman çeker giderdim. Çünkü beni durduran anneme verdiğim söz.

Ya şimdi, n'apıyorum şimdi. İnsanlarla akrepleri ayırmaya çalışıyorum. İnsanları akreplerden kurtarmaya çalışıyorum. Elimi atıyorum, insan sandıklarım da akrep çıkıyor.

Annem bir yazın aracı olsaydı, ona söz vermezdim insan için mücadeleye. Çeker giderdim. Akreplerin birbirlerini sokmalarına bakardım.... uzaktan... zevkle.

2 Kasım Cumartesi

Annem, insanın şahsiyetine son derece önemserdi. Bu yüzden insanın şahsiyeti zedelenmesin diye uyarıları dolaylı yapardı. Sözgelimi, 15 yaşlarında saçım dalgalı olsun diye bir tutkum vardı. Bunun için saatlerce saçımla uğraşırdım. İstediğim sonucu elde edemeyince sinirlenirdim. Annem "saçınla uğraşma" demedi. *Kelile Dimne* masallarını verdi. "Güzeldir bu masallar okur musun oğulcuğum" dedi. Okudum. Orda bülbülün yürüyüşüne özenen bir karga anlatılıyor. Bülbül'ün yürüyüşüne öykünen karga, kendi yürüşünü unutuyordu.

Anladım. Saçımla uğraşmayı bıraktım.

Harçlığımı düzensiz kullanırdım. Bütün harçlığımla gider kitap alırdım. Bir gün annem şöyle dedi, harçlığımı verirken "Arada sırada kitap da alabilirsin." Bu bütün harçlığını zamanından önce bitirme demekti.

Açık saçık kitap olayını dün anlatmıştım. Annem o kitabı okuldan aldı. İnceledi. "Basit bir kitap" dedi. Sonra kitaplığından, insan cinsiyetini anlatan bilimsel bir kitap verdi. Bunun anlamı şuydu. Basit kitaplarla uğraşma, basitleşirsin.

Uyarıları hep böyleydi. Tabii bu beni etkiledi. Ben de öyle yaptım. İşte bu bana çok sıkıntı verdi. Çünkü hayatımda rastladığım çoğu kişi, dolaylı uyarıları hiç dikkate almadı. Bunun sonucu birçok ilişki, doğrudan... sert uyarılarım yüzünden bitti. Daha kötüsü, dolaylı uyarılarımı dikkate almayan kimi kişiler, ciddi bir aymazlıkla... yanlış bir hesapla sorumsuz hareketlere giriştiler. İlişki insaniliğini yitirdi, göğüs göğüse mücadele oldu.

Annem, Türkiye'nin 1900'lı yıllarda insaniliğin temelinde, kimsenin kimseyi sömürmediği... kimsenin kimseyi kandırmadığı bir sistemi hayata geçireceğini sanıyordu. "Herkez gelinciğe benzeyecek oğulcuğum" derdi. Annemin tezleri iflas etti. Türkiye'nin durumu ortada. Gelinciğe benzeyenler var ama çok az. Çoğunluk deve dikeni. Ben de ister istemez "benimi" deve dikenleriyle korumaya aldım.

Burdan bakıldıkta anneme pek kızarım. Annem beni sorumsuz... lagar... nobran... duyarsız yetiştirseydi hiç sıkıntı çekmezdim. Üzüntülü geçmezdi hayatım. Her bir işe çıkarım açısından bakardım. Adalet duygusu taşımazdım hiç. Haksızlık yapmamak için titizlenmezdim.

Annemin tezleri iflas etti ama ben o tezleri hayata geçirmek için mücadele ettim. Anneme kıza kıza... içim kanaya kanaya. İnsan gelinciğe benzesin diye.

İnadım annemdir.

ROSENBERGLER

Son kucaklaşma

İnsanlığa bırakılan miras insani bir aşk... Onurlu bir hayat.

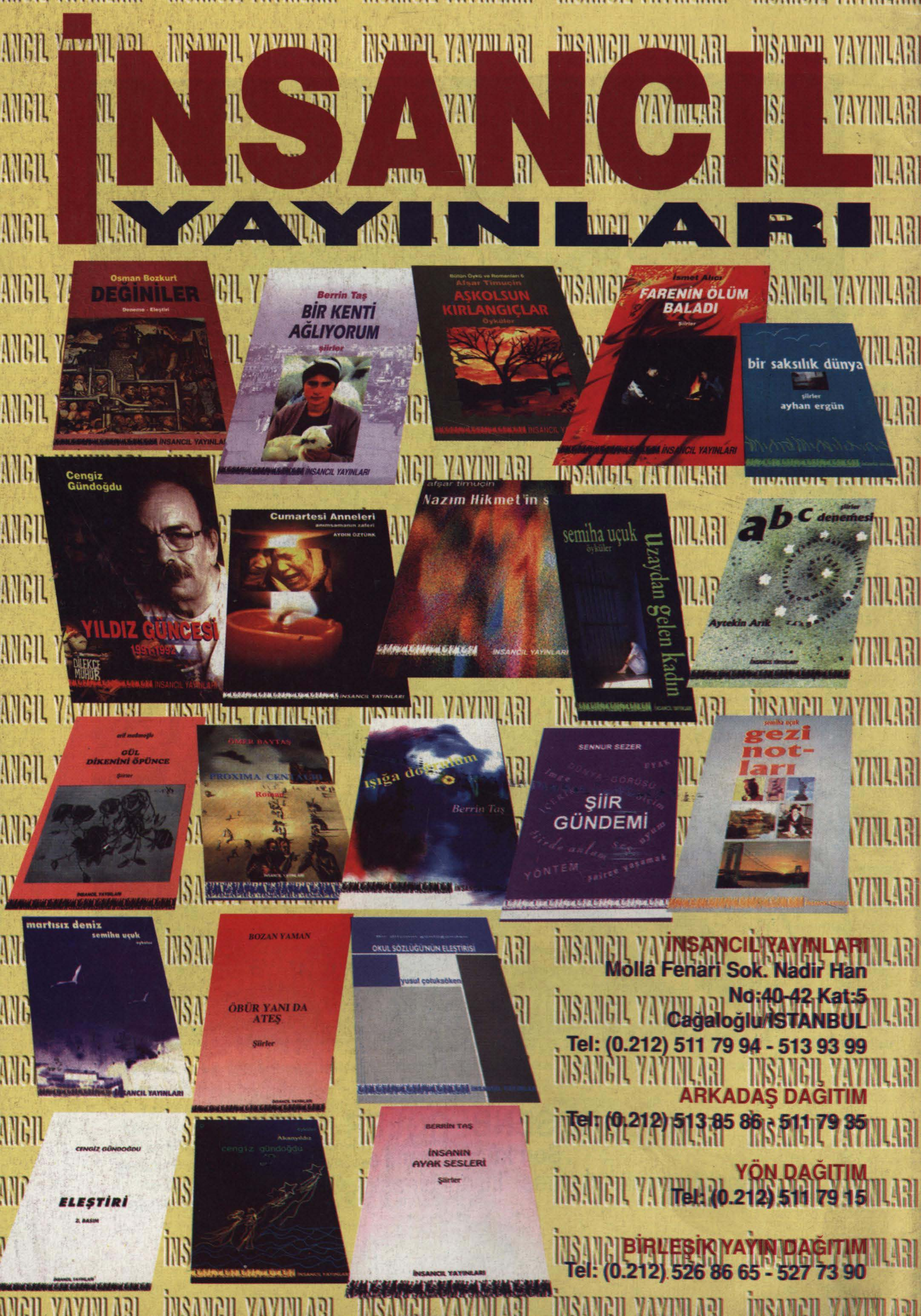
İNSANCIL
YAYINLARI
Osman Bozkurt
DEĞİNİLER
Deneme - Eleştiri
Berrin Taş
BİR KENTİ AĞLIYORUM
şiirler
Afşar Timuçin
AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR
Öyküler
İsmet Alıcı
FARENİN ÖLÜM BALADI
Şiirler
bir saksılık dünya
şiirler
ayhan ergün
Cengiz Gündoğdu
YILDIZ GÜNCESİ
1991-1992
DİLEKÇE MÜHÜR
Cumartesi Anneleri
AYDIN ÖZTÜRK
afşar timuçin
Nazım Hikmet'in ş
semiha uçuk
öyküler
Uzaydan gelen kadın
abc denemesi
şiirler
Aytekin Arık
GÜL DİKENİNİ ÖPÜNCE
Şiirler
ÖMER BAYTAŞ
PROXIMA CENTAURI
Roman
ışığa doğru
Berrin Taş
SENNUR SEZER
ŞİİR GÜNDEMİ
semiha uçuk
gezi notları
martısız deniz
semiha uçuk
öyküler
BOZAN YAMAN
ÖBÜR YANI DA ATEŞ
Şiirler
OKUL SÖZLÜĞÜ'NÜN ELEŞTİRİSİ
yusuf çotuksöken
CENGİZ GÜNDOĞDU
ELEŞTİRİ
2. BASIM
cengiz gündoğdu
BERRİN TAŞ
İNSANIN AYAK SESLERİ
Şiirler
İNSANCIL YAYINLARI
İNSANCIL YAYINLARI
Molla Fenari Sok. Nadir Han
No:40-42 Kat:5
Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0.212) 511 79 94 - 513 93 99
ARKADAŞ DAĞITIM
Tel: (0.212) 513 85 86 - 511 79 35
YÖN DAĞITIM
Tel: (0.212) 511 79 15
BİRLEŞİK YAYIN DAĞITIM
Tel: (0.212) 526 86 65 - 527 73 90